

UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS,
MONGOLIA

LAW ENFORCEMENT

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
QUARTERLY JOURNAL

2025
№01 (41)

Ulaanbaatar

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦЫН ЗӨВЛӨЛ

Сэтгүүлийн эрхлэгч:

Д.Эрдэнэбаатар Доктор, профессор

Ерөнхий редактор:

Д.Булган Доктор, профессор

Нарийн бичгийн дарга:

Г.Болормаа Хэвлэлийн редактор

Гишүүд:

Ж.Амарсанаа Академич

О.Үржин Шинжлэх ухааны доктор, профессор

Б.Бат-Эрдэнэ Доктор, профессор

Д.Зүмбэрэлхам Доктор, профессор

И Габ Хван Доктор, профессор

Хармаев Юрий Владимирович Доктор, дэд профессор

Б.Энхболд Доктор, дэд профессор

С.Гантулга Доктор, дэд профессор

Б.Мөнхдорж Доктор, дэд профессор

Ц.Одбаяр Доктор, дэд профессор

Н.Угтахбаяр Доктор, дэд профессор

Г.Буянтогтох Доктор, дэд профессор

Ц.Очгэрэл Доктор

П.Чимэдцэрэн Доктор

JOURNAL EDITORIAL BOARD

Editor of the journal:

Erdenebaatar D, Ph.D., professor

First Secretary:

Bulgan D, Ph.D., professor

Secretary:

Bolormaa G, Press editor of the Office of the scientific secretary

Members:

Amarsanaa J, Academician

Urjin O, Sc.D., Professor

Bat-Erdene B, Ph.D., Professor

Zumberellkham D, Ph.D., Professor

Eui Gab Hwang, Ph.D., Professor

Kharmaev Yuri Vladimirovich, Ph.D, Associate professor

Enkhbold B, Ph.D., Associate professor

Gantulga S, Ph.D., Associate professor

Munkhdorj B, Ph.D., Associate professor

Odbayar Ts, Ph.D., Associate professor

Ugtakhbayar N, Ph.D., Associate professor

Buyantogtokh G, Ph.D., Associate professor

Ochgerel Ts, Ph.D.

Chimedtseren P, Ph.D.

ГАРЧИГ–TITLE

ХУУЛЬ САХИУЛАХЫН УДИРДЛАГА
LAW ENFORCEMENT MANAGEMENT

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЭРСДЭЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

RISK ANALYSIS OF POLICE ORGANIZATIONAL ACTIVITIES

Бямбаноровын Нямдаваа*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Nyamdavaa Byambanorov, MA scholar, University of Internal Affairs**Эрдэнэбатын Энхболд**

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Enkhbold Erdenebat, MA scholar, University of Internal Affairs

6

ЦАГДААГИЙН УДИРДАХ АЖИЛТНЫ ХАРИЛЦААНЫ СОЁЛЫН
ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE COMMUNICATION CULTURE
OF POLICE SUPERINTENDENTS**Болдын Даваахүү***

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн дэд хурандаа

Pol. Lt. Col. Davaakhuu Bold, MA scholar, University of Internal Affairs**Эрдэнэбаярын Одбаяр**

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн дэд хурандаа

Pol. Lt. Col. Odbayar Erdenebayar, MA scholar, University of Internal Affairs**Эрдэнэбатын Энхболд**

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Enkhbold Erdenebat, MA scholar, University of Internal Affairs

14

ГЭМТ ЯВДАЛ СУДЛАЛ
CRIMINOLOGYМОНГОЛ УЛС ДАХЬ ЭМИЙН ХУУЛЬ БУС ЭРГЭЛТТЭЙ ХОЛБООТОЙ ГЭМТ ХЭРГИЙН
ТҮҮХЭН УЛАМЖЛАЛTHE ROOTS OF CRIMES RELATED TO THE ILLEGAL CIRCULATION OF DRUGS IN MONGOLIA
PAROLE AND PROBATION**Пүрэврагчаагийн Өлзийтогтох***

Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Ulziitogtokh Purevragchaa, Ph.D Candidate, University of Internal Affairs

28

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ МӨНГӨ УГААХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛД ХИЙСЭН ДҮН
ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE CURRENT SITUATION OF MONEY LAUNDERING IN MONGOLIA

Цэвээндоржийн Ням-Очир*

Цагдаагийн ерөнхий газрын тэргүүн дэд дарга, бригадын генерал, Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант

Br. Gen. Nyam-Ochir Tseveendorj, First deputy commissioner of National police agency Mongolia, Ph.D Candidate, University of Internal Affairs

44

ЦАГДАА СУДЛАЛ
POLICE STUDIES

МОНГОЛЫН
Дотоод Хэргийн
Университет

ТАЙВАН ЖАГСААЛ, ЦУГЛААНЫ ҮЕИЙН ХҮНИЙ ЭРХ ЧӨЛӨӨНИЙ ХЯЗГААРЛАЛТАД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF RESTRICTIONS ON THE RIGHT OF PEACEFUL ASSEMBLY

54

Эрдэнэбатын Хишигбайгаль*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн ахмад

Pol. Capt. Khishigbaigali Erdenebat, Senior Lecturer, Department of Criminal Law and Criminology, Police School, University of Internal Affairs

ХИЛ СУДЛАЛ LIMNOLOGY

ХИЛИЙН ТОРОН СААД, ТҮҮНИЙ ХИЛ ХАМГААЛАЛТАД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨЛӨЛ

BORDER FENCING AND THEIR CONSEQUENCES FOR BORDER SECURITY

Түвшинсайханы Баяр-Эрдэнэ*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Инженер техникийн тэнхимийн профессор, хошууч

Maj. Bayar-Erdene Tuvshinsaikhan, Professor, Department of Engineering and Technology, Border Service School, University of Internal Affairs

Базарбуриадын Сайханбаяр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, дэд хурандаа

Lt. Col. Saikhanbayar Bazarburiad, MA Scholar, University of Internal Affairs

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДЛАЛ COURT DECISION EXECUTION STUDIES

ГЭР БҮЛИЙН ЭРХ ЗҮЙ ДЭХ ХҮҮХДИЙГ ТЭЖЭЭН ТЭТГЭХ ГЭРЭЭНИЙ ЗАРИМ АСУУДАЛ

THE CONCERN OF ALIMONY AGREEMENT IN FAMILY LAW

76

Даваахүүгийн Оюу*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, хошууч

Maj. Oyu Davaakhuu, MA scholar, University of Internal Affairs

ӨСВӨР НАСНЫ ХҮНД ОНОГДУУЛСАН НИЙТЭД ТУСТАЙ АЖИЛ ХИЙЛГЭХ ЯЛЫН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS ON THE EXERTION OF COMMUNITY SERVICE SENTENCING FOR JUVENILES

86

Чойсүрэнгийн Нансалмаа*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

SR. Lt. Nansalmaa Choisurem, MA scholar, University of Internal Affairs

Алтангэрэлийн Жандаг

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, хошууч

Maj. Jandag Altangerel, MA scholar, University of Internal Affairs

ГАМШИГ СУДЛАЛ DISASTER STUDIES

УУЛ УУРХАЙН АВРАГЧДЫН ҮҮРЭГ ГҮЙЦЭТГЭХ ЧАДВАРЫГ ҮНЭЛЭХ АРГА ЗҮЙГ САЙЖРУУЛАХ НЬ

IMPROVING ASSESSMENT METHODS FOR THE ABILITIES OF MINE RESCUERS TO PERFORM DUTIES

95

Бямбажавын Алтангэрэл*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

SR. Lt. Altangerel Byambajav, MA Scholar, University of Internal Affairs,

ЭРХ ЗҮЙ СУДЛАЛ LEGAL STUDIES

ШУДАРГААР ШҮҮЛГЭХ ЭРХИЙГ ХАНГАХАД ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ, ШИЙДЭЛ

CONTEMPORARY CHALLENGES AND LEGAL REMEDIES IN ENSURING THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Наранбаатарын Сайнбаяр*

106

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн дэд профессор, хууль зүйн доктор, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Sainbayar Naranbaatar, Ph.D, Associate Professor, Department of Criminal Procedure Law, Police School, University of Internal Affairs

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙН ХАРИЛЦААНД БИЕ ДААН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭГЧИЙН ЭРХ ЗҮЙН БАЙДЛЫГ ТОДОРХОЙЛОХ ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГА

THE NECESSITY TO DETERMINE THE LEGAL STATUS OF SELF-EMPLOYED INDIVIDUALS IN LABOR RELATIONS IN MONGOLIA

115

Дэчинбэгзийн Отгонсүрэн*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Хувийн эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Pol. 1st Lt Dechinbegz Otgonsuren, lecturer, Private Law Department, Law and Social Sciences School, University of Internal Affairs

ХУУЛЬ САХИУЛАХУЙН БОЛОВСРОЛ СУДЛАЛ LAW ENFORCEMENT EDUCATION STUDIES

ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН СОНСОГЧИЙН ЁС СУРТАХУУНЫ ХЭМ ХЭМЖЭЭ

THE MORAL STANDARDS OF CADETS AT THE UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS EDUCATION

Лувсанравдангийн Энэрэл*

124

Дотоод хэргийн их сургуулийн Сургалтын бодлого төлөвлөлтийн газрын Суралцагчийн хөгжлийн төвийн соёл, олон нийтийн ажил хариуцсан ахлах мэргэжилтэн, ахмад

Capt. Enerel Luvsanravdan, Senior Specialist in Social Programs and Culture, Student Development Center, Department of Educational Policy and Planning, University of Internal Affairs

Хүрэлбаатарын Ёндонжамц

Мөн сургуулийн Хангамж, ар талын газрын Авто техникийн албаны инженер-шалгах механик, дэслэгч

Lt. Khurelbaatar Yondonjamts, Engineer-Inspector (Mechanical), Auto Technical Department, Supply And Service Department, University of Internal Affairs

Жамбалдоржийн Даваадорж

Мөн сургуулийн Цэргийн албаны зохион байгуулалт, бэлэн байдлын газрын зэвсэг, хангалт хариуцсан чиглэлийн ахлах офицер, ахмад

Capt. Davaadorj Jambaldorj, Senior Officer in Charge of Weapons And Supplies, Military Service Organization and Preparedness Department, University of Internal Affairs

ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЭРСДЭЛИЙН ШИНЖИЛГЭЭ

RISK ANALYSIS OF POLICE ORGANIZATIONAL ACTIVITIES

Бямбаноровын Нямдаваа*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Nyamdavaa Byambanorov, MA scholar, University of Internal Affairs

Эрдэнэбатын Энхболд

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Enkhbold Erdenebat, MA scholar, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: nmdv0625@gmail.com

Хураангуй: Байгууллагын удирдлагын үндсэн үүрэг бол эрсдэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх явдал ба үйл ажиллагааны чухал бүрэлдэхүүн хэсэг юм. Эрсдэлийн удирдлагыг оновчтой хэрэгжүүлж чадаагүйн улмаас байгууллага зорилгодоо хүрч чадахгүй байх, үйл ажиллагаа саатах, ихээхэн хэмжээний хохирол амсах, алба хаагч, ажиллагсдын эрх ашиг, эрүүл мэнд зөрчигдөх зэрэг сөрөг үр дагаврууд үүсэх шалтгаан болно.

Тус өгүүлээр цагдаагийн байгууллагын эрсдэлийн үнэлгээний тайлан болон төрийн бус байгууллага, судалгаа шинжилгээний байгууллагуудын эрсдэлийн судалгаанд дүн шинжилгээ хийж алба хаагчийн аюулгүй байдалд эрсдэл учрах, эрүүл мэндээр хохирох, төсөв санхүүгийн хомсдол үүсэх зэрэг өндөр үнэлгээтэй 3 төрлийн эрсдэлийг сонгож дэлгэрүүлэн судаллаа.

Мөн Цагдаагийн алба хаагчийн үйл ажиллагааны эрсдэлийн судалгааг хийж эрсдэлийг тодорхойлох, олон улсад ашиглагддаг COSO (Committee Of Sponsoring Organizations) аргачлалаар матриц үүсгэн үйл ажиллагааны эрсдэлийг шинжилж цаашид сайжруулах арга зам, дүгнэлт, санал боловсрууллаа.

Түүнчлэн Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын эрсдэлийн удирдлагыг хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийж, өндөр эрсдэлийг тогтоох, тэдгээрийг арилгах чиглэлээр сайн туршлагыг байгууллагын үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх чиглэлээр санал дэвшүүлэхийг зорилоо.

Abstract: The main role of the organization's management is to implement risk management, which is an important component of operations. Failure to implement risk management effectively can lead to negative consequences, such as not achieving goals, delays in operations, significant losses, and violations of the rights and health of officers and employees.

This article analyzes the risk assessment report of the Police Organization, as well as risk studies conducted by non-governmental organizations and research institutions. It focuses on three types of high-rated risks: risks to officer safety, health hazards, and budgetary and financial shortages.

Furthermore, a study was conducted to identify risks in the activities of Police Officers. A matrix was created using the internationally recognized COSO (Committee of Sponsoring Organizations) methodology to analyze operational risks and develop recommendations for further improvement.

Additionally, this analysis aims to examine the implementation of risk management in the Mongolian Police and propose strategies for incorporating best practices in identifying and mitigating high risks.

Түлхүүр үгс: Цагдаагийн байгууллага, байгууллагын эрсдэл, эрсдэлийн удирдлага, эрсдэлийн үнэлгээ.

Keywords: Police organization, Organizational risk, Risk management, Risk assessment.

Удиртгал

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “...нийгмийн дэг журмыг хангах нь төрийн үүрэг мөн” (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992) гэж хуульчилсан нь цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэс болно.

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлд “Цагдаагийн байгууллага нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргийг хуульд заасан бүрэн эрхийн хүрээнд хэрэгжүүлэх төрийн тусгай алба мөн” (Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017) нарийвчлан тус байгууллагын чиг үүргийг хуульчилсан.

Цагдаагийн байгууллага нь дээрх чиг үүргийг хэрэгжүүлэх болон үйл ажиллагаандаа эрсдэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлж, байгууллага, алба хаагчийнхаа аюулгүй байдал, эрүүл мэнд, нийгмийн баталгааг хангаж эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх хэрэгцээ, шаардлага байнга үүсэж байдаг.

Эрсдэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх чиглэлээр Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.1.9 дэх хэсэгт Цагдаагийн ерөнхий газрын дарга нь “цагдаагийн байгууллага, алба хаагч, ажилтны аюулгүй байдал, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах” гэж тусгаад, хуулийн хэрэгжилтүүдийг хангах чиглэлээр Монгол Улсын Их Хурлаас 2020 оны 05 дугаар сарын 13-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолоор баталсан “Алсын хараа 2050” урт хугацааны хөгжлийн

бодлогын баримт бичгийн 7 дугаар зорилтын 7.3 дахь хэсэгт “Уламжлалт бус аюулын эрсдэлийг бууруулах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чадавхыг бэхжүүлж, хүн-нийгмийн амар тайван орчныг бэхжүүлнэ”, мөн 7.3.16 дахь хэсэгт “Аюулын төрөл бүрээр гамшгийн эрсдэлийг үнэлэх арга, аргачлал, загварчлал боловсруулж, эрсдэлийн үнэлгээ хийнэ.” (“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, 2020) гэж заасан.

Мөн Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 141 дүгээр тогтоолоор батлуулсан Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөрийн 3 дугаар бүлгийн 3.2.3.1 дэх хэсэгт “цагдаагийн төлөвлөлтийн чиг үүргийн хүрээнд стратегийн, хөтөлбөрийн, шийдвэр гаргалтын, инновацын, төслийн, маркетингийн, өөрчлөлтийн, харилцааны, эрсдэлийн, цагийн удирдлагын аргуудыг нэвтрүүлэх”, мөн 3.2.5.3 дахь хэсэгт “цагдаагийн байгууллагын гүйцэтгэлийн болон эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог сайжруулах” (Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр, 2020) гэсэн заалтуудыг тусгуулж хэрэгжилтийг хангах чиглэлээр удирдлага зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч ажиллаж байна.

Хууль, дүрэм, журам бодлогын баримт бичгүүдийн хэрэгжилтийг хангах чиглэлээр цагдаагийн байгууллагаас 2014-2024 онд нийт 14 удаа эрсдэлээ тодорхойлж үнэлгээ хийн Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны Хяналт-

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

шинжилгээ, үнэлгээ, дотоод аудитын газарт хүргүүлжээ.

Цагдаагийн байгууллага сүүлийн жилүүдэд эрсдэлийн талаарх судалгаа шинжилгээ, эрх зүйн зохицуулалтуудыг нэлээдгүй хийсэн. Гэвч эрсдэлээс бүрэн урьдчилан сэргийлж чадахгүй, бодит үр дүнд хүрээгүй, энэ талаар эрдэм шинжилгээ судалгааны ажлууд хомс байна.

Түүнчлэн Цагдаагийн байгууллага нь өмнөө тавьсан зорилгодоо хүрэхэд дараах төрлийн эрсдэлүүд өндөр байгаа нь бусад судалгааны дүнгүүдээс харагдаж байна. Тухайлбал,

Залуу судлаачдыг дэмжих сан төрийн бус байгууллагаас 2023 онд Цагдаагийн албаны үйл ажиллагаа дахь иргэдийн сэтгэл ханамжийн түвшинг тодорхойлох судалгаагаар “цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллага, алба хаагч нь Монгол Улсын 119 хуулийн 1637 заалт, 285 дүрэм, журмын хүрээнд 6700 гаруй үүрэг хүлээдэг, тэдгээрийн 40 орчим хувь нь доголдолтой, уялдаа холбоогүйн улмаас тус байгууллагын ажлын ачаалал жилээс жилд нэмэгдэж иргэдэд хүрэх үйлчилгээний чанарт нөлөөлж ирсэн.

Мөн байгууллагын бүтэц, удирдлага, зохион байгуулалт, хүний нөөцөд хомсдол үүсэж функцийг гүйцэтгэлийн хувьд гацах, үр дүн, бүтээмжийн зогсонги байдалд хүрэх эрсдэл бий болсон тул дунд хугацаандаа хөндлөнгийн мэргэжлийн байгууллагатай хамтран бүтцийн шинэчлэл, өөрчлөлт хийх, урт хугацаанд зохиомол ачааллыг багасгаж, үр өгөөжтэй бүтцийг бий болгох, хүний нөөцийн тогтвортой байдлыг хангаж, цалин хөлсийг бусад ижил чиг үүргийн байгууллагатай уялдуулан нэмэх шаардлагатай (Залуу судлаачдыг дэмжих сан төрийн бус байгууллага, 2023) гэж дүгнэсэн судалгаа гарчээ.

Түүнчлэн Максима судалгааны төвөөс 2022 онд Цагдаагийн ажиллах

нөхцөл боломж, ажлын ачаалал, ажил мэргэжилдээ хандах хандлагын судалгаа хийхэд ажилтан, алба хаагчдын 91.2 хувь нь банкны зээлтэй, өдөр тутам ажлын цаг 30 хувийн хэтрэлттэй, тухайлбал, бүх нийтийн баяр, амралтын өдрүүдийн талаас илүү хувьд нь бүрэн бүрэлдэхүүнээрээ ажилладаг, нийт бүрэлдэхүүний 61.9 хувь (27.5 хувь нь цусны даралт, 10.7 хувь нь бөөр, 6.1 хувь нь ходоод, 6.3 хувь нь чихрийн шижин, 5.0 хувь элэгний вирусийн гаралтай үрэвсэл, хатуурал, 5.5 хувь нь нурууны эмгэг) өвчлөлтэй, нас баралтын эрсдэл их байгааг онцолсон (Максима судалгааны төв, ЦЕГ, 2022).

Энэ чиглэлээр цагдаагийн байгууллагаас хүний нөөцийн тогтвортой байдлыг хангах, нийгмийн баталгааг хангах чиглэлээр 2023, 2024 онуудад алба хаагчдын цалингийн шатлалыг 2 удаа шинэчлэн нэмэгдүүлж, үйл ажиллагаандаа дахин процессын инженерчлэл хийх ажлыг 2024 онд эхлүүлсэн байна.

Дээрх судалгаануудаас үзэхэд цагдаагийн байгууллага нь эрсдэлээ үнэн бодит байдлаар тодорхойлж, хариу менежментийн төлөвлөгөөг авч хэрэгжүүлэх, мэдлэг, чадварыг эзэмших хэрэгцээ, шаардлага удирдлагад тулгарч байна.

Эдгээр судалгаануудаас харахад үндсэн 3 эрсдэлийг гаргаж хөнджээ. Үүнд:

1. Алба хаагчийн аюулгүй байдал.
2. Эрүүл мэнд

3. Нийгмийн баталгаа ялангуяа цалин хөлс хэрэгцээг хангахгүй байх эрсдэлүүд өндөр үзүүлэлтэй байна.

Иймд цагдаагийн байгууллага нь хуульд заасан чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд тулгарч буй эрсдэлийн удирдлагын тогтолцоог онол, арга зүйн үндэслэлтэй үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлснээр байгууллага, алба хаагчийн аюулгүй байдал, эрүүл мэнд, цалин хөлс нийгмийн баталгаа хангагдаж, эрсдэл,

аюул, ослоос урьдчилан сэргийлэх, байгууллагын хэвийн үйл ажиллагаа хангагдах зэрэг олон талын эерэг ач холбогдолтой тул энэхүү сэдвээр судалгааны ажил явуулахаар сонгосон болно.

Үндсэн хэсэг

Цагдаагийн байгууллага нь хуульд заасан чиг үүргээ хэрэгжүүлэхдээ эрсдэлийн удирдлагыг оновчтой хэрэгжүүлж чадаагүйн улмаас зорилгодоо хүрч чадахгүй байх, үйл ажиллагаа саатах, ихээхэн хэмжээний хохирол амсах, алба хаагч, ажиллагсдын эрх ашиг, эрүүл мэнд зөрчигдөх зэрэг сөрөг үр дагаврууд үүсэх шалтгаан болно. Иймд эрсдэлийг тогтмол тооцоолж удирдах шаардлагатай.

Эрсдэлийн үнэлгээний мөрөөр хэрэгжүүлэх арга хэмжээг төлөвлөхдөө

эрсдэлүүдийг ач холбогдлын зэргийн түвшнээс хамааруулж Их, Дунд, Бага гэж зэрэглэн эрсдэлийн матриц үүсгэж удирдах арга хэмжээг тодорхойлно.

Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд 2021, 2022 онд нийт 3299 төрлийн эрсдэлийг олон улсын COSO (Committee Of Sponsoring Organizations) аргачлалаар тодорхойлсноос 2022 онд цагдаа, дотоодын цэргийн анги, байгууллагын хэмжээнд “Ач холбогдлын зэрэг”-ээр “Их” буюу “Эрсдэлийн тоон түвшин”-ээр 20-25 оноогоор үнэлэгдсэн нийт 40 төрлийн эрсдэлийг сонгон авч статистик дүнг чанарын судалгаатай харьцуулан анализ хийхэд 20 оноогоор үнэлэгдсэн 14, 25 оноогоор үнэлэгдсэн 26 эрсдэлт нөхцөл байдал бүртгэгдсэн байна (Цагдаагийн ерөнхий газар, 2022). Үүнд:

		Шийдвэрлэх арга хэмжээний санал	
		Байгууллагын дотооддоо зохион байгуулалтын арга хэмжээ авч шийдвэрлэх боломжтой	ХЗДХЯ, дээд шатны байгууллагад хүсэлт тавьж шийдвэрлүүлэх боломжтой
Эрсдэлийн түвшин	20	B1, B4, B9, B12, B13, B14, B23, B27, B2, Г4 /Бүгд-10/	A1, B8, B3, Г3 /Бүгд-4/
	25	A2, B5, B10, B11, B21, B22, B24, B5, Г1, Г2 /Бүгд-10/	B2, B3, B6, B7, B15, B16, B17, B18, B19, B20, B25, B26, B28, B29, B1, B4 /Бүгд-16/
НИЙТ		20	20

Хүснэгт 1. Их эрсдэлтэй үйл ажиллагааг шийдвэрлэх матриц санал

Цагдаагийн байгууллага нь 2021 онд өндөр үнэлгээтэй нийт 14 төрлийн эрсдэл, 2022 онд өндөр үнэлгээтэй нийт 26 төрлийн эрсдэлийг байгууллагын хэмжээнд болон Хууль зүй, дотоод

хэргийн яаманд уламжлан шийдвэрлүүлсэн байна.

Эдгээр 40 эрсдэлээс алба хаагчийн аюулгүй байдал, эрүүл мэнд, төсөв санхүүтэй холбоотой аюулын зэрэг өндөр 25 эрсдэл бүртгэгдсэн байна. Тухайлбал,

д/д	Эрсдэлийг бүртгэх хүснэгт			
	Эрсдэл ийн	Тодорхойлсон эрсдэл	Эрсдэлийн үнэлгээ	
			Эрсдэлийн нөлөө	Эрсдэл үүсэх магадлал

Аюулгүй байдал, эрүүл мэнд, төсөв санхүүтэй холбоотой аюулын зэрэг өндөр 25 эрсдэл бүртгэгдсэн байна.

ᠬᠤᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

			Маш ховор тохиолдох	Тохиолдох боломж бага	Заримдаа тохиолдох	Бүрэн боломжтой	Байнга тохиолдох	Маш ховор тохиолдох	Тохиолдох боломж бага	Заримдаа тохиолдох	Бүрэн боломжтой	Байнга тохиолдох	Эрсдэлийн дүн
			1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	
1	B1	Байгууллагын барилга байгууламж нь хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагаа эрүүл ахуйн шаардлага хангахгүй, багтаамж хүрэлцэхгүй байх /Нийт 23 байгууллага/					+				+		20
2	B1	Цагдаагийн алба хаагчийг хуулиар хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэх явцад иргэдийн зүгээс үйл ажиллагаатай нь холбоотойгоор цахим сүлжээнд шууд бичлэг /лайв/ хийж, алба хаагчийг гүтгэх, доромжлох, биед халдах болон албаны нэр хүндэд сөргөөр нөлөөлөх					+					+	25
3	B2	Алба хаагчдын цалин мөнгө хүрэлцээгүйн улмаас авлига, албан тушаалын гэмт хэрэгт холбогдох.					+					+	25

Хүснэгт 2. Эрсдэлийн үнэлгээний хүснэгт

Нэгжийн хэмжээнд авч үзвэл: алба хаагчийн аюулгүй байдалтай
Нийтийн хэв журам хамгаалах, олон холбоотой 18 төрлийн эрсдэлийн тооцож,
нийтийн аюулгүй байдлыг хангах хариу арга хэмжээний төлөвлөлт хийсэн
чиглэлээр хариуцсан албанаас 2021,2022 байна. (Эрсдэлийн тайлан, 2022)
онуудад хийсэн эрсдэлийн үнэлгээнд Тухайлбал,

№	Эрсдэлийг бүртгэх хүснэгт													
	Эрсдэлийн код	Тодорхойлсон эрсдэл	Эрсдэлийн үнэлгээ								Эрсдэлийн дүн			
			Эрсдэлийн нөлөө					Эрсдэл үүсэх магадлал						
			Маш ховор тохиолдох	Тохиолдох боломж бага	Заримдаа тохиолдох	Бүрэн боломжтой	Байнга тохиолдох	Маш ховор тохиолдох	Тохиолдох боломж бага	Заримдаа тохиолдох	Бүрэн боломжтой	Байнга тохиолдох		
			1	2	3	4	5	1	2	3	4	5		
1	Б.1	Алба хаагчдад нэг бүрийн агсамж, тусгай			3						3			9

МОНГОЛЫН
Дотоод Аюулгүй Байдал
Яам

		хэрэгсэл, тусгай зориулалтын хувцас хэрэгсэл, энгэрийн камерын хүрэлцээ хангалтгүй байгаа нь алба хаагч гэмт хэрэгт холбогдох, амь нас эрүүл мэндээрээ хохирох, мэдээ, мэдээллийг түргэн шуурхай дамжуулах, албаны хэвийн үйл ажиллагаа алдагдах											
2	Б.2	Нийтийн эмх замбараагүй байдал үүссэн үед ажиллагаанд оролцож байгаа алба хаагчдад богино долгионы станц, чихэвч хангалтгүй улмаас дарга удирдлагаас өгсөн үүргийг буруу сонгох, сонсохгүй байх шалтгааны улмаас өгөгдсөн команд дохиог буруу ойлгох, ажиллагаанд орох үед бэртэж, гэмтэх, цагдаагийн байгууллагын нэр хүндэд сөргөөр нөлөөлөх, Олон хүнд нөлөөлөх тусгай хэрэгслийн сум, хэрэглэлийн нөхөн хангалт, нөөц бүрдүүлэлт, хадгалалтын хугацаа зэрэгт анхаарах, олон хүнд нөлөөлөх тусгай хэрэгслийн сумны хадгалалтын хугацаа дууссаны улмаас нулимс асгаруулагч, амьсгал боогдуулагч үйлчлэхгүй, утаа гарахгүй, сум задрахгүй байх алба хаагчид нийтийг хамарсан эмх замбараагүй байдал үүссэн үед халдлагад өртөх					5					5	25

Хүснэгт 3. Эрсдэлийн үнэлгээний хүснэгт

Дээрх судалгааны дүнг нэгтгэхэд 2021, 2022 онуудад давхардсан тоогоор 3299 эрсдэлийн мэдээлэл бүртгэгдсэнээс 2022 онд 40 эрсдэлийг сонгон авч анализ

хийхэд алба хаагчийн аюулгүй байдалтай холбоотой өндөр эрсдэлтэй 26, Нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр үүрэг

ᠬᠤᠠᠭᠠᠭᠠᠨ ᠪᠠᠶᠢᠭᠤᠯᠠᠭ᠎ᠠ

гүйцэтгэдэг алба хаагчид 18 төрлийн эрсдэл учирч болох талаар үнэлгээ хийгдсэн байна.

Иймээс алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах эрсдэлийг оновчтой тодорхойлж, хариу арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэн алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах шаардлагатай гэж үзэхээр байна.

Дүгнэлт

Цагдаагийн байгууллага нь эрсдэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх чиглэлээр хууль, дүрэм, журам, бодлогын баримт бичгүүдэд хангалттай тусгасан боловч бусад байгууллагаас гаргасан судалгаа, байгууллагын эрсдэлийн удирдлагын үнэлгээ зэргээс дүгнэхэд алба хаагчийн аюулгүй байдал, эрүүл мэндэд учрах эрсдэл өндөр үнэлгээтэй хэвээр байна.

Цагдаагийн байгууллагаас 2014-2024 онуудад нийт 14 удаа эрсдэлээ тодорхойлж үнэлгээ хийн Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны Хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, дотоод аудитын газарт хүргүүлсэн боловч эрсдэлийг тодорхойлохдоо олон улсад ашиглагддаг COSO (Committee Of Sponsoring Organizations) аргачлалаар матриц үүсгэхээс өөр загвар, аргачлал ашиглан эрсдэлээ тодорхойлдоггүй.

Тухайн аргачлалыг Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын тушаалаар Хууль сахиулах салбарын байгууллагууд ашиглаж байгаа нь эрсдэлийг бүрэн тал бүрээс нь тогтооход учир дутагдалтай байна.

Цагдаагийн байгууллагаас эрсдэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлэхдээ төв байгууллага дээр эрсдэл хариуцсан нэгжтэй боловч харьяа нэгжүүдийн хэмжээнд Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны журамд “Байгууллагын эрсдэлийн удирдлагыг тухайн байгууллагын дарга хэрэгжүүлэх бөгөөд эрсдэл хариуцсан ажилтан (төлөвлөлт, зохион байгуулалт хариуцсан албан тушаалтан)-ыг ажлын байранд хавсран

гүйцэтгүүлэхээр томилж, гүйцэтгэлийн төлөвлөгөө, албан тушаалын тодорхойлолтод нь энэ талаар тусгасан байна” гэж заасан.

Ингэснээр эрсдэлийн чиглэлээр мэргэшээгүй албан тушаалтан учирч болох эрсдэлийг үнэн бодит байдлаар тодорхойлж чадахгүйн улмаас байгууллага, алба хаагчид учрах эрсдэл буурахгүй байна.

Түүнчлэн тодорхойлсон эрсдэлийг арилгах, бууруулах чиглэлээр үр дүнд хүрсэн бодит ажил, арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлж чадахгүй байгаа зэргээс эрсдэлийн түвшин өндөр хэвээр байна.

Санал

Цагдаагийн байгууллагын эрсдэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлэх код-133 журамд “Байгууллагын эрсдэлийн удирдлагыг тухайн байгууллагын дарга хэрэгжүүлэх бөгөөд эрсдэл хариуцсан ажилтан (төлөвлөлт, зохион байгуулалт хариуцсан албан тушаалтан)-ыг ажлын байранд хавсран гүйцэтгүүлэхээр томилж, гүйцэтгэлийн төлөвлөгөө, албан тушаалын тодорхойлолтод нь энэ талаар тусгасан байна” гэж заасныг эрсдэл, аюулгүй байдал хариуцсан албан тушаалтан гэж өөрчилж, мэргэшсэн алба хаагчдыг бэлтгэн нэгж бүрд ажлуулах.

Цагдаагийн байгууллага нь эрсдэлийн удирдлагыг хэрэгжүүлэхдээ эрсдэлийн удирдлагын олон улсад мөрдөгддөг COSO (Committee Of Sponsoring Organizations) аргачлалаар хийж байгаа нь хангалтгүй бөгөөд эрсдэлийг тал бүрээс нь бүрэн судалж, “Firm”, “Эрсдэлийг хянах” зэрэг олон төрлийн арга аргачлалаар тодорхойлдог байх.

Алба хаагчийн аюулгүй байдал, эрүүл мэнд, төсөв санхүүгийн гэсэн эрсдэлүүд өндөр байгаад онцгой анхаарч, урьдчилан сэргийлэх, арилгах чиглэлээр хариу төлөвлөлт хийж, шинэ, санал, санаачилга дэвшүүлэн бодит үр дүнд хүрсэн ажил арга хэмжээг тасралтгүй зохион байгуулах.

Ашигласан материал

"Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: №25 (Улсын их хурлын тогтоол №52 2020 оны 05 13). Эрх зүйн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn-ээс> Гаргасан

Залуу судлаачдыг дэмжих сан төрийн бус байгууллага. (2023). *Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаан дахь иргэдийн сэтгэл ханамжийн түвшинг тодорхойлох судалгаа*. Улаанбаатар: TUSS.

Максима судалгааны төв, ЦЕГ хамтарсан. (2022). *Цагдаагийн ажиллах нөхцөл боломж, ажлын ачаалал, ажил мэргэжилдээ хандах хандлагын судалгаа*. Улаанбаатар : Максима судалгааны төв.

Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: №12 (Улсын их хурал 1992).

Цагдаагийн албаны тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: №08. (Улсын их хурал 2017).

Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: №40 (Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол №141 2020 оны 04 12). <https://legalinfo.mn/mn/>: <https://legalinfo.mn/mn/-ээс> Гаргасан

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2022). *Эрсдэлийн тайлан*. Улаанбаатар: Цагдаагийн байгууллагын цахим сайт (<https://police.gov.mn>).

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2022). *Эрсдэлийн тайлан*. Улаанбаатар: НХЖХОНАБХАлба.

Дотоод Ажлын
Төрийн Газар

ЦАГДААГИЙН УДИРДАХ АЖИЛТНЫ ХАРИЛЦААНЫ СОЁЛЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛД ХИЙСЭН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE COMMUNICATION CULTURE OF POLICE SUPERINTENDENTS

Болдын Даваахүү*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн дэд хурандаа

Pol. Lt. Col. Davaakhuu Bold, MA scholar, University of Internal Affairs

Эрдэнэбаярын Одбаяр

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн дэд хурандаа

Pol. Lt. Col. Odbayar Erdenebayar, MA scholar, University of Internal Affairs

Эрдэнэбатын Энхболд

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Enkhbold Erdenebat, MA scholar, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: davaakhuudavaakhuu46@gmail.com

Хураангуй: Энэхүү судалгааны илтгэл нь цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтны харилцааны соёлын өнөөгийн байдлыг үнэлэн дүгнэж, байгууллагын үйл ажиллагааны үр дүнд үзүүлэх нөлөөллийг судалсан болно. Судалгааны үндэслэлд цагдаагийн удирдлагын мэргэжлийн ур чадвар, ёс зүй, харилцааны соёл нь байгууллагын гүйцэтгэлд шууд нөлөөлдөг болохыг онцолсон. Судалгаанд нийт 382 албан хаагч, 373 иргэнийг хамруулсан бөгөөд удирдах ажилтны харилцааны соёлыг “сайн” гэж үнэлсэн хувь харьцангуй бага, харин “дунд” болон “хангалтгүй” гэж үзсэн хувь өндөр байв. Мөн иргэдийн зүгээс цагдаагийн үйлчилгээний харилцаанд сэтгэл ханамжийн түвшин сул байгааг илэрхийлсэн нь байгууллагын нэр хүнд, итгэлцэлд сөргөөр нөлөөлж буйг илтгэж байна. Судалгааны үр дүнд цагдаагийн удирдах ажилтнуудын удирдлагын арга барил, харилцах хандлагыг шинэ шатанд гаргах, мэргэжлийн болон харилцах ур чадварыг тогтмол сургалтаар хөгжүүлэх, сэтгэл зүйн дэмжлэгийг нэмэгдүүлэх шаардлагатайг дүгнэсэн. Түүнчлэн, удирдах ажилтны харилцааны соёл нь хамт олны сэтгэл зүй, байгууллагын дотоод соёл, албан хаагчдын ажлын урам зоригт чухал нөлөө үзүүлдэг болох нь тодорхой болсон. Түрэмгий болон идэвхгүй харилцааны хэв маяг нь байгууллагын үр дүнд сөрөг нөлөөтэй байхад, итгэлтэй, эерэг харилцаа нь хамтын ажиллагааг бэхжүүлдэг гол хүчин зүйл болж байв. Иймд цагдаагийн байгууллагын удирдлагын түвшинд харилцааны соёлд суурилсан манлайллыг төлөвшүүлэх бодлого, тогтолцоог шинээр бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Abstract: The purpose of this article is to analyze the current state of the communication culture among police leadership and assess its impact on organizational performance. The research highlights that the professional competence, ethical standards, and communication practices of police leaders directly influence institutional effectiveness. A total of 382 police officers and 373 citizens participated in the study. The findings revealed that only a small proportion of respondents rated their supervisors' communication practices as “good,” while the majority rated them as “average” or

“poor,” indicating a critical need for improvement. Additionally, public satisfaction with police communication was found to be low, negatively affecting trust and the public image of the police. The study emphasizes the necessity of improving leadership approaches, developing communication and interpersonal skills through regular training, and reinforcing psychological and institutional support. It also confirms that leadership communication culture significantly shapes team morale, organizational cohesion, and employee motivation. Aggressive and passive communication styles were associated with adverse outcomes, whereas assertive and constructive communication practices fostered collaboration and trust. Therefore, it is essential to implement a comprehensive policy and leadership framework that embeds a culture of respectful and effective communication within police organizations.

Түлхүүр үгс: Цагдаа, харилцаа, соёл, удирдлага.

Keywords: Police, communication, culture, leadership.

Удиртгал

Аливаа байгууллага өмнөө тавьсан зорилгоо амжилттай хэрэгжүүлэх нь олон хүчин зүйлээс хамаардаг бөгөөд эдгээрийн нэг нь зөв менежмент, сайн удирдлага юм. Удирдах ажилтны харилцааны соёл, мэргэжлийн ёс зүй нь өнөө үед хамгийн чухалд тавигдаж, энэ нь байгууллагын хөгжилд эерэг үр дүн авчрах гол үндсийн нэг болж байна.

Удирдах ажилтны олон хэлний мэдлэг, өндөр боловсрол, арвин туршлага нь түүний давуу тал боловч удирдах арга барилын хоцрогдол, харилцааны соёл, ур чадварын дутагдал нь сул тал болж, бүтээмжид сөргөөр нөлөөлнө. Тиймээс орчин цагийн удирдахуйн ухааны хөгжилд удирдах ажилтны харилцааны соёл, хандлага, ур чадварыг сайжруулах шаардлага нэмэгдэж байна.

Байгууллага, хамт олныг удирдан чиглүүлэх ухаанд суралцаж, бусадтай харилцах эв дүй, албан харилцааны мөн чанар, нийгэм болоод албан хаагчдын хэрэгцээ шаардлагыг зохих хэмжээнд танин мэдэж чадаагүй удирдах албан тушаалтан бусдыг удирдан чиглүүлэх биш, харин ч хамтран зүтгэгчдийнхээ итгэл найдварыг алдаж, байгууллагын үйл ажиллагаа доголдох эрсдэлтэй.

“Удирдахад ухаан, ажиллахад арга” гэх мэтчилэн монгол ардын сургаал зүйр цэцэн үгс олон байдаг. Орчин үеийн нийгмийн хэрэгцээ, шаардлагаар “тогтвортой менежмент, шинэлэг, бүтээлч сэтгэлгээ” нь байгууллагын хөгжилд түлхэц үзүүлэх чухал зүйл болсон.

Учир нь ухаалаг, мэдрэмжтэй удирдах ажилтан, зөв менежмент, эерэг соёл бүрэлдсэн байгууллага нь иргэд, олон нийтийн дэмжлэг, итгэлийг хүлээн авч, тухайн байгууллагын нэр хүнд, нийгэмд хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал дээшилж, цаашид тулгарсан аливаа бэрхшээлийг хохирол багатай даван туулахад тусалдаг.

(Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017)-д цагдаагийн байгууллагыг гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах гэсэн үндсэн гурван төрлийн чиг үүрэгтэй байхаар тодорхойлсон байдаг. Гэвч энэ чиг үүргийг бүрэн хэрэгжүүлэхэд иргэдийн дэмжлэг туслалцаа, итгэл хүндлэл чухал ба цагдаагийн байгууллагын удирдлагын багийн гишүүдийн харилцааны соёл, ур чадваруудыг сайжруулснаар олж авах боломжтой.

Цагдаагийн байгууллагын албан хаагчид болон удирдах ажилтнуудын

ᠬᠤᠠᠨᠭᠠᠭᠠᠢ ᠨᠢᠨᠢᠭᠠᠨ ᠨᠢᠨᠢᠭᠠᠨ

харилцааны соёл ямар түвшинд байгааг үнэлэх нь чухал асуудал болж байна. Одоо цагдаагийн байгууллага болон албан хаагчдын харилцааны соёл, мэргэжлийн ур чадвар хангалттай түвшинд биш байгаа нь байгууллагын нэр хүндэд сөргөөр нөлөөлж байна. Судалгаагаар 70 орчим хувь нь цагдаагийн үйлчилгээний сэтгэл ханамжийг “дунд” буюу түүнээс доош үнэлсэн байна. Түүнчлэн цагдаагийн албан хаагчдын харилцааны соёлыг 50 хувь нь “хангалтгүй” гэж үнэлсэн нь байнга шүүмжлэлд өртөж байгаа нэг шалтгаан болж байна.

Энэхүү байдал нь цагдаагийн байгууллагын нийгэмд эзлэх байр суурь, иргэдийн хандлагад сөргөөр нөлөөлж, байгууллагын нэр хүндэд сөрөг үр дагавар учруулж байна. Иймээс энэ сэдвээр судалгаа хийх нь цагдаагийн удирдлагын хөгжилд чухал ач холбогдолтой, амжилттай үр дүнд хүрэхэд туслах болно.

Үндсэн хэсэг

Цагдаагийн удирдах ажилтны харилцааны соёлын өнөөгийн байдалд хийсэн шинжилгээ

Цагдаагийн удирдах ажилтны мэргэжлийн ур чадвар, ёс зүй, харилцааны соёлыг сайжруулах нь хувь хүний сонголт бус, харин хууль, эрх зүйн зохицуулалтаар заагдсан зайлшгүй биелүүлэх үүрэг юм.

Тухайлбал, (Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн дүрэм, 2024)-д Цагдаагийн албан хаагч нь (Төрийн албаны тухай хууль, 2018), (Төрийн алба хаагчийн ёс зүйн тухай хууль, 2023), (Цагдаагийн албаны тухай хууль, 2017)-д заасан зарчмаас гадна шударга байх, хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх, ялгаварлан гадуурхахгүй байх, хариуцлагатай байх, манлайлах, хамтач байх зарчмыг баримтлах ёстой гэж заасан байдаг.

Түүнчлэн, харилцааны соёлыг эрхэмлэх, бусдад хүндэтгэлтэй байх хэм хэмжээг дагаж мөрдөх тухайд Цагдаагийн албан хаагч:

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомж, эрх зүйн хэм хэмжээний акт, албан тушаалын тодорхойлолтод заасан чиг үүргийг ёсчлон биелүүлж, захирах, захирагдах ёсны зарчмыг баримтлах;

- Бусдыг ямар нэгэн ялгаа, онцлогоос нь үл хамааран ялгаварлан гадуурхахгүй байх;

- Хүний нэр хүнд, эрх, эрх чөлөө болон хууль ёсны ашиг сонирхол зэргийг эрхэмлэн хүндэтгэж, бусдыг эрүү шүүлтэд оруулахгүй, хүнлэг бус, хэрцгий хандлага гаргахгүй байх;

- Хуульд заасан бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ бусадтай зөв боловсон, эелдэг, хүлээцтэй, тэвчээртэй, ажил хэрэгч, зарчимч харьцах;

- Цагдаагийн албан хаагч байгууллагын нэр төр, алдар хүнд, иргэдийн итгэлд харшлах аливаа үйлдэл эс үйлдэл гаргахгүй байх.

Гэвч зарим удирдах ажилтны удирдлагын арга барил, харилцааны зөрчлөөс шалтгаалан албан хаагчдын хооронд үл ойлголцол үүсэх нь бий. Энэ нь цаашлаад байгууллагын сэтгэл зүйн уур амьсгал, хамт олны соёлын төлөвшилд сөргөөр нөлөөлж, үйл ажиллагааны үр дүн, гүйцэтгэлийн чанарт сөрөг үр дагавар авчрах эрсдэлтэйг анхаарах шаардлагатай.

Цагдаагийн бүх шатны удирдах ажилтан /ЦЕГ-ын Захиргааны удирдлагын газрын дарга Л.Нямдаагийн олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр өгсөн ярилцлага. (2024.08.15). Өнөөдөр цагдаагийн байгууллагад нийт 12000 орчим албан хаагч ажиллаж байгаагийн 4.5 хувь нь удирдах түвшний албан хаагч байна./-ны харилцааны соёлын одоогийн нөхцөл байдлыг тандан судалж,

дүгнэлт хийж, түүнд үнэлэлт өгөхөөс гадна албан хаагчдын харилцах ур чадвар, харилцааны соёлыг сайжруулах арга хэмжээг тогтмол зохион байгуулах шаардлагатайг өмнө хийгдсэн олон судалгааны ажлын тайлангаас харж болохоор байна.

Тухайлбал, Цагдаагийн байгууллагаас иргэд, олон нийтэд үзүүлдэг үйлчилгээний мониторингийн судалгааны тайланд “Цагдаагийн албан хаагчийн үйлчлүүлэгчдэд тэгш хандаж үйлчлэх байдал, боловсрол, мэдлэг, мэргэжлийн ур чадвар, шударга байдал хангалтгүй” гэж хариулсан ба мөн “албан хаагчдын зан харилцаа муу, дээрэлхүү, бүдүүлэг” гэж судалгаанд оролцогчдын 10 хүн тутмын 4 нь үзсэн байна (IRIM Судалгааны хүрээлэн, 2019).

Үүнээс харахад цаашид цагдаагийн албан хаагчдын ёс зүй, харилцаа, хандлагыг сайжруулах шаардлага улам бүр нэмэгдсэнийг анхааруулж байна. Мөн иргэдээс ирсэн өргөдөл, гомдол, мэдээллийг шинжлэн судлахад, цагдаагийн албан хаагчдын харилцах ур чадвар, харилцааны соёлтой холбоотой ёс зүйн зөрчил нийт гомдол мэдээллийн 30 орчим хувийг эзэлж байгаа нь анхаарал хандуулах асуудал болоод байна (Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүй харилцаа сургалтын хөтөлбөр, 2015).

Цагдаагийн албан хаагчийн харилцах ур чадвар, харилцааны соёлоос үүдэлтэй ёс зүйн зөрчил нь нэг талаас тухайн албан хаагчийн хариуцлагагүй үйлдэл, ухамсар, соёл,

мэргэжлийн ур чадварын түвшинтэй холбоотой байдаг. Гэвч нөгөө талаас, шууд удирдах ажилтны хяналт, удирдлага шаардлагатай үед хангалттай хэрэгждэггүй, мөн тэдний харилцааны соёл, бусдад нөлөөлөх чадвар, манлайлал сул байгаагаас үүдэлтэй гэж дүгнэхээс өөр аргагүй юм.

Харилцааны соёл гэдэг нь бусдыг зөв ойлгож, үр дүнтэй хамтран ажиллах чадвар юм. Удирдах ажилтан ажлынхаа ихэнх цагийг бусадтай ярилцах, зөвлөх, гүйцэтгэлд хяналт тавихад зарцуулдаг тул өөрийн удирдлагад үүрэг гүйцэтгэж буй албан хаагчидтайгаа харилцахдаа тэдний үйл ажиллагааг нь идэвхжүүлэн урам зориг өгөх, асуудлыг хэрхэн оновчтой шийдвэрлэх боломж байгааг манлайлан өөрийн биеэр харуулах, бусдад эергээр яаж нөлөөлж болдгийг ойлгуулах арга барилыг зайлшгүй эзэмшсэн байх хэрэгтэй.

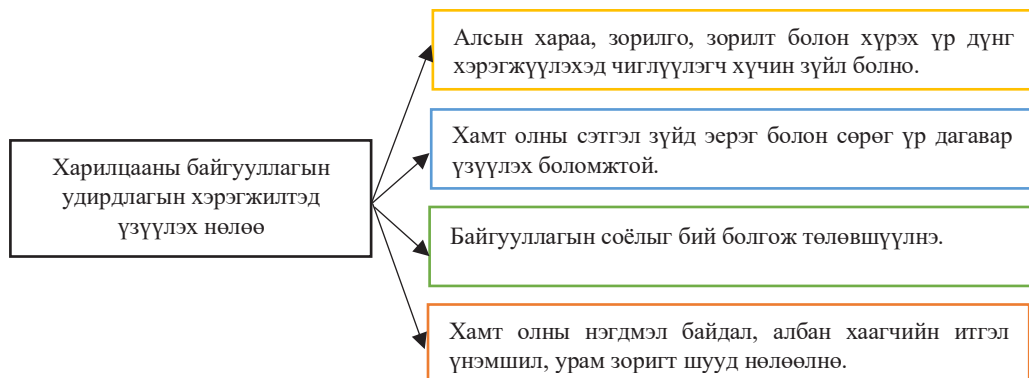
Цагдаагийн албаны хуулиар хүлээсэн үүргийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд удирдах ажилтны мэргэжлийн ур чадвараас гадна харилцааны соёл онцгой ач холбогдолтой. Тиймээс харилцаа нь дараах гол хүчин зүйлсийн уялдаа холбоонд байрлаж, улмаар цагдаагийн байгууллага, нэгжийн үйл ажиллагааны бодит үр дүнд шууд нөлөөлдөг гэж үзэх нь зүйтэй.

Харилцааны байгууллагын удирдлагын хэрэгжилтэд үзүүлэх нөлөөллийг дараах байдлаар томъёолж болох юм.

Хууль сахиулах үйлчилгээний газар

Зураг 1. Харилцааны байгууллагын удирдлагын хэрэгжилтэд үзүүлэх нөлөө.

Цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтны харилцааны соёл нь байгууллагын үйл ажиллагааны үр дүнд чухал нөлөө үзүүлдэг бөгөөд энэ харилцан хамаарлыг анхаарах нь хэрэгтэй. Удирдах ажилтны мэргэжлийн ур чадвар, ёс зүй, харилцааны соёлыг сайжруулах асуудал нь шинэ зүйл биш бөгөөд цагдаагийн төв байгууллага үүнийг байнга хянаж, жил бүр тодорхой зорилтуудыг дэвшүүлэн, үр дүнг

тооцдог. 2004-2025 онд цагдаагийн байгууллагаас гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, иргэд, олон нийтийн тусламж дэмжлэгийг нэмэгдүүлэх, гомдол, мэдээллийг шалгах зэрэг үндсэн зорилтуудтай хамт, удирдах ажилтны мэргэжлийн ур чадвар, ёс зүй, харилцааны соёлыг сайжруулах чиглэлээр жил бүр зорилт дэвшүүлж байсан.

Он	Дэвшүүлсэн зорилтын тоо	Удирдах ажилтны болон албан хаагчдын мэргэжлийн мэдлэг, харилцах ур чадвар, харилцааны соёлын дээшлүүлэхтэй холбоотой дэвшүүлсэн зорилт
2004	4	- Удирдах ажилтны менежментийг сайжруулах, ажил хариуцах чадварыг дээшлүүлэх. - Албан хаагчдын мэдлэг, мэргэжлийн ур чадварыг ахиулж, ёс зүйг төлөвшүүлэх.
2005	5	- Албан хаагчийн сургалтын чанарыг сайжруулан мэдлэг чадварыг дээшлүүлж, харилцааны соёл, ёс зүйг төлөвшүүлэхэд бүх шатны дарга нарын үүрэг хариуцлагыг өндөржүүлэх.
2006	5	- Бүх шатны даргалах бүрэлдэхүүний манлайллыг өндөржүүлж, сургалтын чанар, албан хаагчийн мэдлэг, ур чадвар, хариуцлага, ёс зүй, харилцааны соёлыг дээшлүүлэх.
2007	3	- Сургалтын арга, хэлбэрийг боловсронгуй болгож, албан хаагчдын мэдлэг, чадавхыг сайжруулна.
2008	3	- Сургалтыг чанаржуулж, албан хаагчдын мэдлэг, ажлын хариуцлагыг дээшлүүлнэ.
2009	3	- Албан хаагчдын ажлын хариуцлага, ёс зүйд тавигдах шаардлагыг өндөржүүлж, харьцааны соёл, мэргэжлийн ур чадварыг дээшлүүлнэ.
2010	3	- Албаны сургалтыг чанаржуулж, албан хаагчдын мэргэжлийн мэдлэг, ур чадварыг дээшлүүлнэ.
2011	3	- Төрийн албаны нэр хүндийг эрхэмлэж, ажлын хариуцлага, харьцааны соёл, ёс зүйд тавигдаж буй шаардлагыг хангаж ажиллана.

Хүснэгт 1. 2004-2025 онд цагдаагийн байгууллагаас удирдах ажилтны болон албан хаагчдын мэргэжлийн мэдлэг, харилцах ур чадвар, харилцааны соёлыг дээшлүүлэхтэй холбоотой дэвшүүлсэн зорилтын судалгаа.

2012	4	- Албан хаагчдын үйл ажиллагааны үр дүн, мэргэшил, ур чадварын түвшин, ёс зүйд тавигдах шаардлага, хариуцлагыг өндөржүүлж, ажлын байрны зорилго, зорилтыг хангаж ажиллана.
2013	3	- Удирдах бүрэлдэхүүний манлайлал, удирдлагын арга барил, хариуцлага, ёс зүйг дээшлүүлэх.
2014	1	- Байгууллага, албан хаагчдын ажил үйлчилгээг мэргэжлийн өндөр түвшинд, иргэд, олон нийтэд ил тод, хүртээмжтэй хүргэж, ухаалаг төрийн зарчмыг нэвтрүүлэх.
2015	4	- Удирдах ажилтны манлайлал, үүрэг, хариуцлагыг сайжруулах. - Албаны шуурхай байдал, харилцааны соёл, ёс зүйг дээшлүүлэх.
2016	3	- Удирдах ажилтны манлайллыг дээшлүүлж, албан хаагчид ажлын байрны зорилго, зорилтыг хангаж ажиллах. - Сургалтын чанар, үр дүнг дээшлүүлэх.
2017	2	- Албаны сургалтыг бүсчилсэн хэлбэрт оруулж, чанар, үр дүнг сайжруулах.
2018	3	- Удирдах албан тушаалтны манлайллыг дээшлүүлнэ.
2019	1	- Удирдлагын манлайлал, албан хаагчдын сахилга хариуцлага, мэргэжлийн ур чадварыг дээшлүүлнэ.
2020	2	- Удирдлагын манлайлал, албан хаагчдын мэргэжлийн ур чадвар, харилцааны соёлыг дээшлүүлнэ.
2021	2	- Удирдах ажилтны манлайлал, албан хаагчдын мэдлэг ур чадварыг дээшлүүлж, аюулгүй байдал, хууль ёсны эрх ашгийг хамгаалах.
2022	2	Хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхтэй холбоотой зорилтууд дэвшүүлсэн.
2023	2	- Албан хаагчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалж, менежментийн шинэлэг арга, хэлбэрийг нэвтрүүлэн, чадварлаг хүний нөөцийг бүрдүүлнэ.
2024	3	Хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхтэй холбоотой зорилтууд дэвшүүлсэн.
2025	7	“Хамтдаа хөгжье” уриалгын хүрээнд арга барил, харилцаа, хандлага, бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлэх зорилго дэвшүүлсэн.

Хүснэгт 1. 2004-2025 онд цагдаагийн байгууллагаас удирдах ажилтны болон албан хаагчдын мэргэжлийн мэдлэг, харилцах ур чадвар, харилцааны соёлыг дээшлүүлэхтэй холбоотой дэвшүүлсэн зорилтын судалгаа.

Цагдаагийн байгууллага 2005, 2009, 2011, 2013, 2015, 2016, 2018, 2019, 2020, 2021, 2023, 2025 онуудад удирдах ажилтны манлайлал, харилцааны соёлыг дээшлүүлэх зорилтыг тогтмол дэвшүүлж, хэрэгжилт болон үр дүнг нь тооцож ажилласан нь илэрхий харагдаж байна. Тухайлбал, 2015 онд удирдах ажилтнуудын манлайлах ур чадвар, удирдах шинэлэг арга барил, ажлын хариуцлага, сахилга, ёс зүйг дээшлүүлэх зорилгоор “Зөв харилцаанд суралцах”, “Өөрчлөлтийг өөрөөсөө эхэлбэ”, “Харилцааны ур чадварт суралцах” сэдвээр 552 албан хаагчийг хамруулсан хичээл сургалт, шаардлагатай зөвлөмжүүдийг хүргүүлж байжээ (Цагдаагийн ерөнхий

газрын 2013 оны үйл ажиллагааны тайлан, 2014). Мөн 2016 онд удирдлагын шалгалт зохион байгуулж, мэргэжлийн ур чадвар болон харилцааны соёлыг үнэлсэн байна.

ЦЕГ-ын дарга 2017 онд тодорхой үүрэг даалгавар өгч, удирдах ажилтнуудад өндөр шалгуур, шаардлага тавьж ажиллахыг анхааруулсан. Энэ үүрэг даалгавар нь албан хаагчдын сэтгэл зүйн байдлыг тандаж, санал хүсэлт, тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх, хууль ёсны шаардлагыг хэрэгжүүлэх, гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, цагдаагийн нэр хүндийг өсгөх зэрэг гол чиглэлүүдийг хамарсан. Үүний зэрэгцээ, удирдах ажилтнуудад бодит

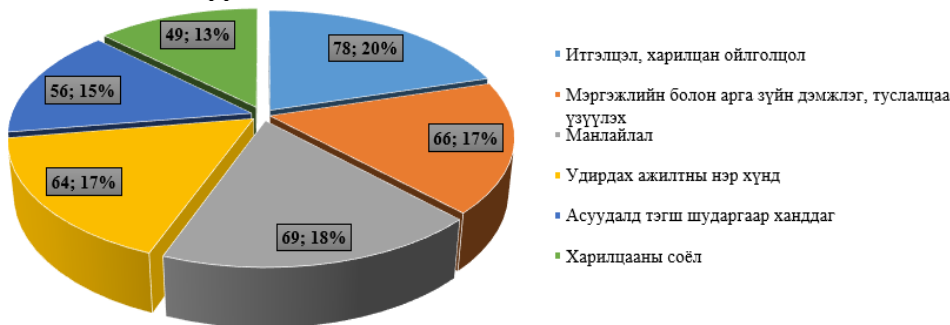
МОНГОЛ УЛСЫН
ХАМГААГАХ
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ
УДИРДАГЧИЙН
ХАМГААГАХ
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ
УДИРДЛАГА

шалгуур үзүүлэлтээр дүгнэх, албан хаагчдын санал хүсэлтийг харгалзан ажиллахыг зорилго болгосон (Цагдаагийн ерөнхий газар, 2025).

Эдгээр арга хэмжээнүүд нь цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтны манлайлал, харилцааны соёлыг дээшлүүлэх, тэдний

мэргэжлийн ур чадварыг сайжруулахад чиглэгдсэн гэж дүгнэхэд болно.

Судалгааны ажлын явцад нийт 382 албан хаагчаас “Та өөрийн шууд удирдах ажилтны хамгийн сайн ур чадварыг дараах өгөгдлөөс нэрлэнэ үү?” гэсэн асуултад дараах хариултыг өгсөн байна.

Зураг 2. Удирдах ажилтны ур чадварын үнэлгээ.

Дээрх зураг 2-т дурдсан дүнгээс үзэхэд, цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтны харилцах ур чадвар, харилцааны соёлын түвшин хамгийн бага үнэлгээ буюу нийт оролцогчдын 49 нь буюу 13 хувийн дэмжлэг авсан нь анхаарал татаж байна. Өөрөөр хэлбэл 7 оролцогч бүрийн 1 нь л өөрийн шууд удирдах дарга, удирдлагынхаа харилцааны соёлыг “сайн” гэж үнэлж байна гэсэн үг юм.

Эндээс “Цагдаагийн удирдах ажилтны харилцааны соёл хамт олны,

цаашилаад иргэд, олон нийтийн хүсэн хүлээсэн шаардлагын хэмжээнд хүрэхгүй байна” гэж дүгнэж болно. Түүнчлэн цагдаагийн байгууллагаас дэвшүүлсэн зорилтын хэрэгжилтийн явц байдалд үнэлэлт, дүгнэлт өгөх, хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх, удирдах ажилтны мэргэжлийн ур чадвар, манлайлал, нэр хүнд, харилцааны соёл ямар байгаа талаар албан хаагчдаас санал асуулга явуулж дүнг нэгтгэхэд дараах үр дүн гарч байна. Үүнд:

Нэг: Газар хэлтсийн дарга, түүнтэй дүйцэх зэрэглэлийн удирдах ажилтан.				
Асуулт		Сайн	Дунд	Муу
Хариултын сонголт хийсэн албан хаагч				
1	Мэргэжлийн зөвлөн чиглүүлэх ур чадвар	305 (79.8%)	66 (17.45%)	11 (2.8%)
2	Биеэ авч яваа байдал, манлайлал, нэр хүнд	319 (83.5%)	58 (15.2%)	5 (1.3%)
3	Харилцааны соёл	308 (80.8%)	64 (16.6%)	10 (2.5%)
4	Санал, хүсэлтийг хүлээн авч, сонсох чадвар	296 (77.4%)	73 (19.0%)	13 (3.6%)
5	Шударга байдал	305 (79.8%)	63 (16.4%)	14 (3.7%)
Санал асуулгад оролцогчдын дундаж үзүүлэлт		306 (80.3%)	65 (17.0%)	11 (2.8%)
Хоёр: Тасаг, хэсгийн дарга нар, түүнтэй дүйцэх зэрэглэлийн удирдах ажилтан.				
Асуулт		Сайн	Дунд	Муу
Хариултын сонголт хийсэн албан хаагч				
1	Мэргэжлийн зөвлөн чиглүүлэх ур чадвар	281 (73.6%)	80 (20.9%)	21 (5.5%)
2	Биеэ авч яваа байдал, манлайлал, нэр хүнд	292 (76.4%)	73 (19.0%)	17 (4.6%)

3	Харилцааны соёл	271 (71.0%)	84 (22.1%)	27 (6.9%)
4	Санал, хүсэлтийг хүлээн авч, сонсох чадвар	266 (69.6%)	83 (21.9%)	31 (8.5%)
5	Шударга байдал	275 (72.1%)	84 (22.1%)	22 (5.8%)
	Санал асуулгад оролцогчдын дундаж үзүүлэлт	277 (72.5%)	81 (21.2%)	24 (6.2%)

Хүснэгт 2. Удирдах ажилтны мэргэжлийн ур чадвар, манлайлал, харилцааны соёлын талаар явуулсан санал асуулгын дүн.

Цагдаагийн албан хаагчдын ажлын ачаалал, удирдах ажилтны зохисгүй шаардлага, харилцааны зөрчлөөс үүссэн сэтгэл зүйн дарамт, стресс нь гэр бүлийн харилцаанд сөрөг нөлөө үзүүлэхээс гадна, албан хаагчдын үйлдсэн гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэх эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг байна. Хүний Эрхийн Үндэсний Комиссын илтгэлд дурдсанаар (Монгол Улсын Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс, 2015), мөн (Цагдаагийн алба хаагчдаас үйлдсэн гэмт хэрэг, зөрчил, харилцаа, ёс зүйн өнөөгийн байдалд хийсэн судалгааны ажлын тайлан, 2018)-д удирдах ажилтны зөрчлүүдийг нуун дарагдуулж, зохих арга хэмжээг цаг тухайд нь авч чадахгүй байх нь албан хаагчдын сэтгэл зүйн байдалд сөргөөр нөлөөлж, удирдлагын арга барилд гажуудал үүсгэж байна гэж дүгнэжээ.

Сүүлийн жилүүдийн улс төрийн, эдийн засгийн, нийгмийн хямрал нь цагдаагийн албан хаагчдын сэтгэл зүйн байдалд илүү гүн нөлөө үзүүлж, олон нийтийн сөрөг хандлага, мэргэжлийн алдаа гаргах шалтгаан болж байна. Иймд удирдах ажилтнуудын харилцааны соёлыг сайжруулах, сэтгэл зүйн тогтвортой байдлыг хангах нь албан хаагчдын ажлын бүтээмжийг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой бөгөөд ажлын ачаалал, стрессийг зохицуулах чиглэлээр тодорхой арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Харилцаа нь дараах тодорхой элементээс бүрдэх ба тэдгээр нь хоорондоо харилцан уялдаатай байж нэг нь нөгөө элементдээ нөлөөлж байдаг гэж үзэж болно

Өөрийн чадвар – өөрийнхөө харилцааны чадамжид итгэлтэй байх.

Ойлгох чадвар – харилцааны агуулгыг тал бүрээс нь зөв танин мэдэж үнэлэх.

Зорилгын чадвар – ойлгох чадвараас хамаарч зохистой болон биелүүлж болохуйц зорилгыг тодорхойлох.

Дүрийн чадвар – удирдах ажилтны төрх, байр сууриа тодорхойлох.

Месежийн чадвар – үүргээ зөв гүйцэтгэхийн тулд аман болон аман бус зан төлөвийг сонгох.

Илтгэх чадвар – өөрийгөө зөв таниулах, ойлгуулах, бусдыг татах.

Зураг 3. Харилцааг бүрдүүлэгч элементүүд, тэдгээрийн хамаарал.

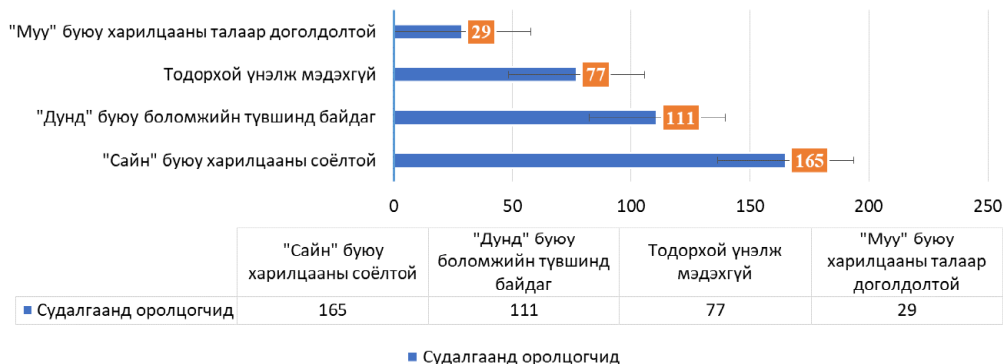

ᠬᠤᠭᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤᠨ
ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠨ
ᠤᠳᠢᠷᠳᠠᠭᠠ

Цагдаагийн удирдах ажилтнууд харилцааны соёлын үндсэн элементүүдийн харилцан хамаарлыг нарийн судалж, тэдгээрийн учир шалтгааныг нарийвчлан ойлгон, үүний үр дүнд эдгээрийг өөрийн үйл ажиллагаанд бүтээлчээр хэрэгжүүлэх нь зүйтэй юм. 2021 онд цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд явуулсан хэрэглэгчийн үнэлгээний судалгаагаар “Цагдаагийн байгууллагад хандах иргэдийн сэтгэл ханамж сайн” гэсэн эерэг үнэлгээ өгсөн боловч, цаашид хууль тогтоомж, дүрэм журмыг сахиж, холбогдох үйлчилгээний стандартын хүрээнд ажиллах, иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл, гомдлыг шуурхай шалган шийдвэрлэх, үйл ажиллагаагаа ил тод, нээлттэй танилцуулж байх, албан хаагчдынхаа мэргэжлийн

мэдлэг, харилцах ур чадвар, харилцааны соёл, боловсрол, сахилга ёс зүйг сайжруулахад илүүтэй анхаарах, судалгаанд суурилсан үр дүнтэй бодлого, арга хэмжээг тогтмол зохион байгуулах шаардлагатай (Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд хийсэн хэрэглэгчийн үнэлгээ судалгааны ажлын тайлан, 2021) гэж дүгнэсэн нь өнөөдөр ч гэсэн анхаарах шаардлагатай асуудал хэвээр байна.

Түүнчлэн судалгааны явцад цагдаагийн удирдах ажилтны харилцааны одоогийн байдлыг бодитоор судалж, түүнд үнэлгээ өгөх болон дүгнэлт гаргах зорилгоор нийт 382 албан хаагчаас **“Та өөрийн шууд удирдах ажилтан буюу даргынхаа харилцааны соёлыг хэрхэн үнэлэх вэ?”** гэсэн асуултад дараах хариултыг өгсөн байна.

Зураг 4. Удирдах ажилтны харилцааны соёлд өгсөн үнэлгээ.

Санал асуулгын үр дүнг нэгтгэж дүгнэвэл цагдаагийн байгууллагын одоогийн үйл ажиллагааг сайжруулах, шинэлэг арга, орчин үеийн хандлагаар ажиллах, удирдах ажилтны харилцааны соёл, хариуцлагыг дээшлүүлэх хэрэгцээ шаардлага байгааг тодотгон харуулж өөрөөр хэлбэл цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтны манлайлал, удирдлагын арга хэлбэр, мэргэжлийн ур чадвар, харилцааны

соёлыг дээшлүүлэх шаардлагатайг тодорхойлж байна.

Судалгааны үр дүнг нэгтгэн үзэхэд цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтны харилцаа, хандлагад дараах төрлийн харилцааны хэлбэрүүд голчлон илэрсэн байна. Үүнд:

Түрэмгий харилцаа. Энэ төрлийн харилцаа нь цагдаагийн байгууллагад түгээмэл тохиолддог бөгөөд удирдах ажилтан албан хаагчдадаа дарамт үзүүлж, тэднийг доромжлох хандлага

илэрдэг. Ийм харилцаа нь удирдлагын зөрчил, сөргөлдөөн үүсэх нөхцөлийг бүрдүүлж, хамт олны дунд үл ойлголцлыг бий болгодог.

Идэвхгүй харилцаа. Энэ хэлбэрийн харилцаанд удирдах ажилтан ихэнхдээ албан хаагчдад хүндрэл учруулахгүй байхыг зорьж, өөрийн санаа бодлоо тодорхой илэрхийлэхгүй, харин “албан хаагчид аяндаа ойлгоно, эсвэл асууж мэднэ” гэх байдлаар ажилладаг. Үүний үр дүнд байгууллагын үйл ажиллагаа хүссэн үр дүнд хүрэхгүй, удирдах ажилтнууд болон албан хаагчдын дунд бухимдал үүсэх эрсдэлтэй байдаг.

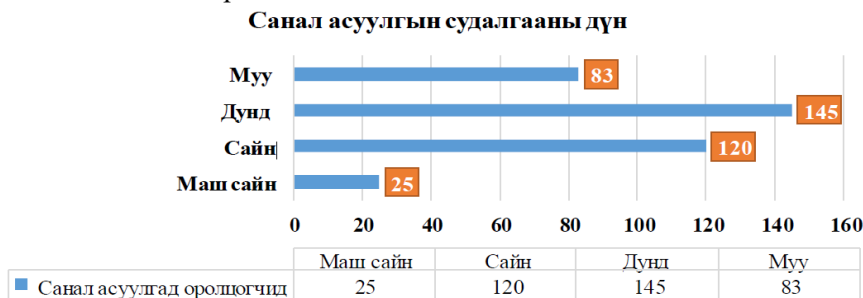
Итгэлтэй харилцаа. Зарим удирдах ажилтнууд өөрийн бодол, мэдрэмж, байр суурийг бусдад тодорхой, шулуун, хүндэтгэлтэйгээр илэрхийлэхдээ итгэлтэй харилцааны аргыг ашигладаг. Энэ нь өөртөө итгэлтэй байдал, нээлттэй харилцаа, бусдыг ойлгон хүндэтгэх хандлага дээр суурилдаг. Итгэлтэй харилцаж чаддаг удирдах ажилтан хамтран ажиллагсдынхаа эрх ашгийг

хөндөлгүйгээр өөрийн үзэл бодлыг хамгаалж, санал зөрөлдөөнтэй нөхцөлд ч эвтэйхэн, тодорхой байр суурьтай ханддаг.

Итгэлтэй харилцаа нь цагдаагийн анхан болон дунд шатны байгууллагын үйл ажиллагааг үр дүнд хүргэх, тулгамдсан асуудлыг зөв шийдвэрлэхэд чухал үүрэгтэй. Гэсэн ч энэ нь үргэлж амжилт авчрах баталгаатай арга биш юм.

Дүгнэж хэлэхэд, **түрэмгий болон идэвхгүй харилцаа** нь байгууллагын үйл ажиллагаанд сөрөг нөлөө үзүүлдэг тул үүнээс урьдчилан сэргийлэх нь чухал юм.

Түүнчлэн, 373 иргэний санал асуулгын дүнгээр цагдаагийн албан хаагчийн харилцааны соёлын төлөвшил хангалттай биш байгааг илрүүлсэн бөгөөд энэ асуудалд цагдаагийн удирдлага, бүх шатны удирдах ажилтнууд анхаарал хандуулж, шуурхай арга хэмжээ авах шаардлагатайг онцлон тэмдэглэж байна.

Зураг 5. Цагдаагийн албан хаагчийн харилцах ур чадвар, харилцааны соёлын талаар иргэдийн дүгнэлт.

Санал асуулгын дүнгээс үзвэл цагдаагийн байгууллагын албан хаагчдын харилцах ур чадвар, харьцааны соёлд 145 иргэн (38.8 хувь) сэтгэл хангалуун гэсэн үнэлгээ өгсөн байна. Харин 83 иргэн (22.2 хувь) сэтгэл хангалуун бус гэж үнэлсэн бол

145 иргэн (38.8 хувь) “дундаж” буюу “сайн ч биш, муу ч биш” гэсэн хариултыг өгчээ.

Иргэдийн зүгээс цагдаагийн албан хаагчдын харилцах ур чадвар, харилцааны соёлыг хангалтгүй гэж үнэлэх болсон шалтгаан нь тэднийг

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

бэлтгэх сургалтын хөтөлбөр, хичээлийн агуулгатай холбоотой байж болзошгүй. Албан үүрэг гүйцэтгэх үеийн сэтгэл зүйн бэлтгэл, харилцааны соёл, харилцах ур чадварыг эзэмшүүлэх сургалтыг илүү практик хэлбэртэй болгож, иргэд, олон нийттэй биечлэн харилцах дадлага сургуулилтыг нэмэгдүүлэх шаардлага урган гарч байна. Үүний зэрэгцээ шат шатны удирдлагын манлайлал болон тэднээс суралцах аргачлал бий болгох хэрэгтэй гэдгийг онцолж байна.

Олон улсын жишиг, тухайлбал Европын орнуудад цагдаагийн албан хаагчдын харилцааны стандарт нь ажил үүргийг гүйцэтгэхэд чухал ач холбогдолтой гэдгийг харуулдаг. Монгол Улсын Засгийн газар Европын стандартуудыг төрийн байгууллагуудад нэвтрүүлэх чиглэлд хэд хэдэн үйл ажиллагаа эхлүүлсэн бөгөөд үүнд цагдаагийн байгууллага ч тодорхой үүрэг гүйцэтгэж байна. 2009 оноос цагдаагийн байгууллагын үйлчилгээний стандартыг баталж

хэрэгжүүлсэн ч, уг стандартыг хэрэгжүүлэх, үр дүнг нь судлах, шийдвэрлэх шаардлагатай асуудлыг тодорхойлох ажил дутагдалтай байгаа нь өнөөдөр амжилттай хэрэгжихэд саад болж байгаа юм. Уг стандарт нь албан хаагчдын харилцааны ёс зүй, хувцаслалтад тавих шаардлагуудыг тодорхойлж, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг сайжруулахад тус болох ч, одоогийн байдлаар стандартын хэрэгжилт үр дүнтэй биш байна.

Судалгааны ажлын гол зорилт нь цагдаагийн удирдах ажилтны харилцааны соёл болон байгууллагын үйл ажиллагааны үр дүнгийн хоорондын бодит холбоог тодорхойлох бөгөөд энэ зорилгоор 382 цагдаагийн удирдах ажилтнууд болон албан хаагчдын дунд “Та цагдаагийн удирдах ажилтны харилцааны соёл цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны эцсийн үр дүнд нөлөөлнө гэдэгт ямар байр суурьтай байна вэ?” судалгааны энэ асуултад өгсөн хариултаас дараах үр дүн гарсан байна.

№	Асуулт	Үр дүн
1	Тодорхой хэлбэрээр нөлөө үзүүлнэ	71 буюу (18.58 хувь)
2	Ажлын үр дүн, амжилт удирдах ажилтны удирдлагын арга барил, харилцааны соёлоос хамаарна	69 буюу (18.06 хувь)
3	Хамгийн их хамааралтай нөлөө үзүүлнэ	61 буюу (15.96 хувь)
4	Ажлын үр дүн албан хаагч бүрийн хичээл зүтгэл, мэргэжлийн ур чадвараас хамаарна	59 буюу (15.44 хувь)
5	Төдийлөн нөлөө үзүүлэхгүй	50 буюу (13.08 хувь)
6	Тодорхой хариулж мэдэхгүй	28 буюу (7.32 хувь)
7	Энэ бол шууд харилцан хамаарал бүхий ойлголт биш	24 буюу (6.28 хувь)
8	Огт нөлөө үзүүлэхгүй	20 буюу (5.23 хувь)

Хүснэгт 3. Цагдаагийн удирдах ажилтны харилцааны соёл, байгууллагын үйл ажиллагааны амжилтын харилцан хамаарлын санал асуулгын дүн.

Энэхүү санал асуулгын дүнг шинжилж үзэхэд цагдаагийн удирдах ажилтны харилцааны соёл нь байгууллагын үйл ажиллагааны үр дүн, амжилттай холбоотой гэдгийг дараах байдлаар тодорхойлж болно:

- Оролцогчдын гуравны нэг буюу 132 (34.54 хувь) албан хаагч

цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтны харилцах ур чадвар, харилцааны соёл нь байгууллагын үйл ажиллагааны амжилт, үр дүнд хамгийн том нөлөө үзүүлдэг гэж үзсэн байна.

- Харин 70 оролцогч (18.32 хувь) нь удирдах ажилтны харилцааны соёл нь үйл ажиллагааны үр дүн, амжилттай

ямар ч нөлөө үзүүлэхгүй гэж хариулсан бөгөөд энэ нь санал асуулгад оролцогчдын 5-6 хүний нэг нь удирдах ажилтны харилцааны соёл нь байгууллагын амжилттай шууд холбоотой биш гэдгийг үзэж байна.

- Мөн 28 оролцогч (7.32 хувь) албан хаагч нь “тодорхой хариулж мэдэхгүй” гэж хариулсан бол 24 (6.28 хувь) нь “энэ хоёр ойлголт нь шууд хамааралгүй” гэж үзсэн байна.

- Харин оролцогчдын 201 (52.6 хувь) албан хаагч нь цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны үр дүн, ажлын амжилт нь удирдах ажилтнуудын харилцах ур чадвар, харилцааны соёл, удирдах арга барилаас шууд хамаардаг гэж дүгнэсэн байна.

Судалгааны дүнгээс үзэхэд, тангараг өргөсөн бидний үндсэн үүрэг болох гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журмыг хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангахад цагдаагийн байгууллагын бүх шатны удирдах ажилтнуудын удирдах арга барил, оновчтой зохион байгуулалт, харилцах ур чадвар, харилцааны соёл чухал үүрэгтэй болох нь батлагдаж байна.

Гэхдээ цагдаагийн удирдах ажилтны мэргэжлийн ур чадвар, харилцааны соёл одоогоор хангалттай сайн биш байгаа нь тэдний ажиллах арга барил, зохион байгуулалтын чадамж нь нийгмийн өнөөгийн шаардлагыг хангаж чадахгүй байгаатай холбоотой гэж дүгнэж байна. Түүнчлэн удирдлага хоорондоо тогтмол солигдож, халаа сэлгээ явагддаг, бүтцийн нэгжүүдийн ажлын уялдаа холбоо тогтворгүй, давхардал ихтэй байгаа нь байгууллагын үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж байна. Үүний зэрэгцээ албан хаагчдын ажилд хандах итгэл буурч, мэргэшсэн боловсон хүчин тогтвор суурьшилтай ажиллах боломжгүй болж, хүний

нөөцийн тогтвортой стратеги, бодлого дутмаг байгаагаас шалтгаалан ажлын амжилт, үйл ажиллагааны үр дүнд бодит нөлөө үзүүлж чадахгүй байна.

Цагдаагийн байгууллага “Хуулийг дээдлэн хүний эрхийг хамгаалж, амар тайван амьдралын баталгааг хангах” эрхэм зорилгоо бүрэн хэрэгжүүлэхэд бүх шатны удирдах ажилтнуудын манлайлал, хичээл зүтгэл чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Мөн цагдаагийн удирдах ажилтан бүр мэргэжлийн өндөр мэдлэгтэй, мэргэжлийн өргөн туршлагатай, ёс зүй, сахилга хариуцлагатай, харилцааны ур чадвар, соёл төлөвшсөн, цаг үетэйгээ хөл нийлүүлэн алхаж чаддаг, оновчтой шийдвэр гаргах, хамт олныг удирдан чиглүүлэх арга барил бүрэн эзэмшсэн байх зэрэг олон олон шаардлагыг шаардах болсон.

Энэ бүхэн удирдах албан тушаалд томилогдсоны дараа шууд үүсдэг зүйл биш бөгөөд цагдаагийн байгууллагад бүрэн чадварлаг удирдлагаар ажиллахын тулд тухайн хүнээс чамгүй хүчин чармайлт, сахилга хариуцлага, мэргэжлийн ур чадвар шаардагдана (Одбаатар, 2024).

Иймд удирдах ажилтнуудын хамт олноо удирдах арга барилыг шинэ шатанд гаргах, өөрчлөлт шинэчлэлт хийх, тэдний мэргэжлийн ур чадвар болон харилцааны соёлыг дээшлүүлэх нь зөвхөн удирдах ажилтнуудыг хөгжүүлэх арга хэмжээ биш, харин цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа, үйлчилгээний чанарыг сайжруулж, иргэд, олон нийтийн итгэл, дэмжлэгийг бататгах, хуулиар хариуцах чиг үүргээ амжилттай хэрэгжүүлэх, эрхэм зорилгоо биелүүлэх суурь нөхцөл юм.

Дүгнэлт

1. Цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтнуудын харилцааны

ᠬᠤᠠᠭᠤᠯᠠᠭᠤᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

соёл болон ур чадвар одоогийн нөхцөлд төдийлөн сайн биш байна. Тэдний ажлын арга барил болон зохион байгуулалтын чадвар нь өнөөгийн нийгмийн шаардлагад нийцэхгүй, мөн манлайлал болон үлгэр дуурайлал байхгүй байгаатай холбоотой юм. Удирдлага тогтмол солигдож, албан хаагчдын албандаа итгэх итгэл буурч, мэргэшсэн албан хаагчдыг тогтвортой ажиллуулах бодлого хэрэгждэггүй нь байгууллагын үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж байна.

2.Цагдаагийн удирдах ажилтнуудын удирдлагын арга барилыг шинэ шатанд гаргах, тэдний мэргэжлийн ур чадвар болон харилцааны соёлыг сайжруулах нь зөвхөн тэднийг хөгжүүлэх асуудал биш, харин цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааг сайжруулж, иргэдийн итгэл, дэмжлэгийг нэмэгдүүлэх, хуулиар хүлээсэн үүргээ амжилттай хэрэгжүүлэх зорилготой цогц бодлого байх ёстой.

3.Цагдаагийн удирдах ажилтны мэргэжлийн ур чадвар, ёс зүй, харилцааны соёлыг дээшлүүлэх асуудал одоо яригдаж байгаа зүйл биш бөгөөд цагдаагийн төв байгууллага үүнийг тогтмол анхаарч, жил бүр тодорхой зорилтууд дэвшүүлэн, үр дүнг нь тооцож, хэрэгжүүлж байгаа нь тусгай ач холбогдолтой.

4.Сүүлийн жилүүдэд цар тахал, дайн байлдааны нөхцөл байдал, нийгмийн амьдралд үүссэн стресс, бухимдал, эдийн засгийн хүндрэлийн улмаас үнийн өсөлт, ядуурал зэрэг хүчин зүйлүүдийн нөлөөгөөр цагдаагийн албан хаагчдын ажлын ачаалал нэмэгдсэн. Энэ нь заримдаа албан хаагчдын хууль ёсны шаардлагыг эсэргүүцэх, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр удирдлагын алдаа, зөрчлийг шүүмжлэх зэрэг сөрөг үр дагаварт хүргэж, цагдаагийн байгууллагын нэр

хүндийг бууруулж байна. Иймд тодорхой арга хэмжээ авах шаардлагатай юм.

5.Харилцааны соёлтой удирдах ажилтан өөрийн санаа бодол, ажил хэргийн мэдрэмжээ ойлгомжтой илэрхийлж, албан хаагчдыг сонсож, тэдний үнэлгээг байнга нэмэгдүүлж байдаг. Тэрээр шаардлагатай үед ажлын ачаалал, дарамтгүйгээр амжилттай ажиллах арга замыг олж, бусдын итгэлийг хүлээн чадварлаг ажилладаг. Харин харилцааны соёлоор дутагдалтай удирдах ажилтнууд асуудлуудад бусдыг буруутгаж, бүх алдаа, доголдлыг тэдэнтэй холбож үздэг. Иймд бүх удирдлага харилцааны соёлыг өөртөө эзэмших ёстой.

6.Санал асуулгын судалгаанд үндэслэн цагдаагийн удирдах ажилтны ур чадвар, харилцааны соёлыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн үр дүнтэй арга хэмжээг цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн стратегид тусгаж, хэрэгжилтийг тогтмол хянаж байх нь зүйтэй.

Санал

Судалгааны ажлын дүгнэлтэд үндэслэн цагдаагийн байгууллагын удирдах ажилтны харилцааны соёлыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн дараах саналыг дэвшүүлж байна.

1. Удирдах ажилтанд харилцааны соёл, сэтгэл зүй, стрессийн удирдлага, ёс зүй зэрэг чухал ур чадваруудыг эзэмшүүлэх шаардлагатай. Тэднийг асуудлыг шийдвэрлэхэд зөв хандлага, эв зүйтэй харилцааг бий болгох чадвартай байлгах.

2. Харилцааны зөрчлийг урьдчилан сэргийлж, зөрчлийн удирдлагын арга зүйг нэвтрүүлэх, цагдаагийн байгууллагын бүх шатанд хэрэгжүүлэх.

3. Стресс, бухимдлыг бууруулах, харилцааны зөрчил

үүсэхээс сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.

4. “Удирдах ажилтны харилцааны соёлыг дээшлүүлэх” сургалтыг бүсчилсэн болон цахим хэлбэрээр тогтмол зохион байгуулж, зөвхөн нэг удаагийн сургалт бус байнга явуулах.

5. Удирдах ажилтны зан харилцааны эерэг хэв загварыг бий болгож, сэтгэл зүйн онцлогт тохируулан төлөвшүүлэх.

6. Дунд шатны удирдах ажилтнуудад зориулсан сургалтыг тогтмол явуулж, тэдний харилцаа, арга барил, ур чадварыг дээшлүүлэх.

7. Сэтгэл зүйн хэвийн байдал, ачаалалтай ажиллах нөхцөлөөс үүдэлтэй стрессийг бууруулах тодорхой арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.

8. Удирдах ажилтны харилцааны соёлыг дээшлүүлэх нь зөвхөн тэднийг хөгжүүлэх бус цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа, иргэдийн итгэлийг сайжруулах цогц бодлого байгааг анхаарч хэрэгжүүлэх.

9. Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн стратеги, үйл ажиллагааны хөтөлбөрт эдгээр арга хэмжээг тусгаж, үр дүнг тогтмол хянах механизмтай байлгах хэрэгтэй.

Ашигласан материал

IRIM Судалгааны хүрээлэн. (2019). *IRIM Судалга* Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагаас иргэдэд хүргэдэг үйлчилгээний мониторинг судалгааны ажлын тайлан. Улаанбаатар: IRIM Судалгааны хүрээлэн.

Монгол Улсын Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс. (2015). *Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаархи 14 дэх илтгэл*. Улаанбаатар.

Одбаатар, Б. (2024). Байгууллагын удирдлага ба хөгжлийн харилцан хамаарлын хүчин

зүйлсийг тодорхойлох нь. *Хууль сахиулах удирдлага*, 30(4), 30-39.

<https://doi.org/10.63570/h47hbk34>

Төрийн алба хаагчийн ёс зүйн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №24 (Улсын их хурал 2023).

Төрийн албаны тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №01 (Улсын их хурал 2018).

Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүйн дүрэм, ЦЕГ-ын даргын тушаал А/194 (2024).

Цагдаагийн албаны тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №08 (Улсын их хурал 2017).

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2014). *Цагдаагийн ерөнхий газрын 2013 оны үйл ажиллагааны тайлан*. Улаанбаатар.

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2015). *Цагдаагийн алба хаагчийн ёс зүй харилцаа сургалтын хөтөлбөр*. Улаанбаатар.

Цагдаагийн ерөнхий газар. (2025 оны 02 10). *Цагдаагийн ерөнхий газар*. police.gov.mn : <http://www.police.gov.mn> -ээс Гаргасан

Цагдаагийн ерөнхий газар, Судалгаа, шинжилгээний "Эс Ай Си Эй" ХХК. (2021). *Цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд хийсэн хэрэглэгчийн үнэлгээ судалгааны ажлын тайлан*. Улаанбаатар.

ЦЕГ-ын Дотоод хяналт, аюулгүй байдлын газар, Судалгаа, дүн шинжилгээний төв. (2018). *Цагдаагийн алба хаагчдаас үйлдсэн гэмт хэрэг, зөрчил, харилцаа, ёс зүйн өнөөгийн байдалд хийсэн судалгааны ажлын тайлан*. Улаанбаатар.

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ЭМИЙН ХУУЛЬ БУС ЭРГЭЛТТЭЙ ХОЛБООТОЙ ГЭМТ ХЭРГИЙН ТҮҮХЭН УЛАМЖЛАЛ

THE ROOTS OF CRIMES RELATED TO THE ILLEGAL CIRCULATION OF DRUGS IN MONGOLIA

Пүрэвврагчаагийн Өлзийтогтох*

Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Ulziiitogtokh Purevragchaa, Ph.D Candidate, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: ulziiulzii354@gmail.com

Хураангуй: Хүн амын өсөлтөд эрүүл мэнд, эдийн засаг, амьжиргааны түвшин, хүнсний үйлдвэрлэл, тэжээлийн сайжруулалт, хотжилт, шилжилт хөдөлгөөн, нийгмийн тогтолцоо зэрэг олон зүйлээс хамааралтай бөгөөд үүнээс эрүүл мэндийн асуудал чухал нөлөөлөл үзүүлдэг нь мэдээж. Хүний эрүүл мэндийн аюулгүй байдалд эм, эмийн бүтээгдэхүүний чанар, хүртээмж, хяналтын тогтолцоо шууд нөлөө үзүүлнэ.

Энэ нөхцөл байдалд тулгуурлан зарим төрлийн эм, эмийн бүтээгдэхүүн, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгсэл өндөр үнэтэй, бизнес болгон ашиглахад орлого ихтэй байдаг. Үүний улмаас хуурамч эм үйлдвэрлэх, зөвшөөрөлгүй борлуулах, импортлох, экспортлох, түгээх зэрэг хууль бус үйл ажиллагаа нэмэгдэж байна.

Иймээс эм, эмийн бүтээгдэхүүний хууль бус эрэлт, нийлүүлэлтийн асуудлыг судалж тодорхойлохыг зорьсон. Энэ хүрээнд монголын уламжлалт анагаах ухааны түүх болон эмийн хууль бус худалдаа, түүнтэй холбоотой /хууль бусаар эм, эмийн түүхий эд, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгслийг үйлдвэрлэх-экспортлох, импортлох-ханган нийлүүлэх, худалдах/ гэмт хэргийн үүсэл хөгжил, хөгжлийн үе шат, түүхэн уламжлал, нийгмийн зохицуулалт, эрх зүйн орчинд дүн шинжилгээ хийлээ.

Abstract: Due to various social factors, population growth has increased. It is influenced by multiple factors, including healthcare, the economy, living standards, food production, nutritional improvements, urbanization, migration, and social structures. Among these, healthcare plays a crucial role. The safety of human health is directly affected by the quality, availability, and regulatory control of medicines and pharmaceutical products.

Based on this situation, certain types of medicines, pharmaceutical products, biopreparations, and medical supplies are highly priced and generate significant profits in the business sector. As a result, illegal activities such as counterfeit drug production, unauthorized sales, imports, exports, and distribution have been on the rise.

Therefore, this study aims to analyze and identify issues related to the illicit demand and supply of medicines and pharmaceutical products. Within this framework, it examines the history of traditional Mongolian medicine and the illegal pharmaceutical trade. The study also explores the origins and development of crimes associated with the illegal production, export, import, distribution, and sale of medicines, raw pharmaceutical materials, biopreparations, and medical devices, along with their historical evolution, social regulation, and legal framework.

Түлхүүр үгс: Эм, хууль бус, гэмт хэрэг, түүхэн уламжлал.

Keywords: Medicine, illegal, crime, historical tradition /roots/.

Удиртгал

Эмийн хууль бус эргэлттэй холбоотой гэмт хэргийн түүхэн уламжлал, үүсэл хөгжлийг дурдахын өмнө Монголын анагаах ухаан, эм, эмийн бүтээгдэхүүн, эмийн бодис түүнтэй холбоотой асуудлыг хөндөх нь зүйтэй. Учир нь эм, эмийн түүхий эд, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгсэл цаг хугацааны явцад хөгжихийн зэрэгцээ түүнтэй холбоотой эрх зүйн орчин бий болж, улмаар дагаж үйлдэгдэх гэмт хэрэг хувьсан өөрчлөгддөг.

Эм нь олон зуун жилийн түүхтэй бөгөөд хүмүүст эрт дээр үеэс эхлэн ургамал, амьтан, эрдсийн гаралтай зүйлийг эмчилгээнд хэрэглэж байжээ. Хүн төрөлхтөн тэр үед эмчилгээний чанартай байгалийн зүйлийг ямар ч өөрчлөлтгүйгээр тэр хэвээр нь хэрэглэдэг байлаа. Цаашлаад хүний оюун ухаан хөгжихийн хирээр байгаль дахь эмийн зүйлийг нунтаглах, чанах зэргээр боловсруулж хэрэглэх болов. (Уранчимэг, 2006)

Эмийн хууль бус эргэлттэй холбоотой эрх зүйн хөгжлийг гурван үечлэлд хуваан авч үзлээ. Энэ нь анагаахын болоод хууль зүйн хөгжлийн түүхийн эх сурвалж бүтээлүүдийг харгалзсан болно. Үүнд: **Нэгдүгээр үечлэл** буюу “Эртний үе”, **хоёрдугаар үечлэлд** Богд хаант Монгол Улсаас Ардчилсан Монгол Улс хүртэлх, **гуравдугаар үечлэлд** Ардчилсан Монгол Улсаас өнөөг хүртэлх цаг үеийн баримт, эрх зүйн хэм хэмжээг хамаарууллаа.

Түүхийг бүтээх, үечлэхэд хамгийн их итгэл үнэмшил төрүүлэх нотолгоо бол археологийн олдворууд юм. Археологийн олдворууд нь бичиг үсэг бий болж түүгээр мэдээлэл дамжихаас өмнөх түүхийн үйл явдлын бодитой гэрч юм. (Болд, 2006).

Монголын уламжлалт анагаах ухааны түүх бол 5000 орчим жилийн өмнөөс эхлэлтэй хэмээн эрдэмтэд үзсэн байна.

Үндсэн хэсэг

Нэгдүгээр үечлэл /Эртний үе/:

Монголчууд эрт дээр үеэс өвчин эмгэгийг илааршуулахад ургамал, амьтны болон эрдсийн гаралтай түүхий эдийг ашиглан эм тан хийх, ханах, төөнөх, хатгах, жигнэх, бигнэх, барих, эвлүүлэх, зэрэг олон аргыг хэрэглэж ном сударт тэмдэглэж ухаант ардын дунд уламжлагдаж иржээ. (Уранчимэг, 2006)

Монголчууд тархины мэс засал хийж байсны гэрч болох Увс аймгийн Улаангом сумын Чандмань уулын булшнаас олдсон өрөмдөлт бүхий гавлын яс гарсныг батлах баримт юм. Жишээлбэл "Хог бүг" зохиолд Лэгважалцангийн эшлэл болгон авсан "Нүүдэлчдийн дуулга нэвтлэх 35 янзын арга" гэдэг мэс заслын мэт эмчилгээний талаар дурдсан байдаг.

Хүрэл зэвсгийн үед Археологичдын малтан илрүүлсэн хүрлийн сүүлч төмрийн эхэн үед хамаарагдах Чандмань уулын булшнаас гарсан нийт 156 хүний гавлын 108 яс, 99 урт мөчний ясыг шинжлэн 20 төрлөөр ялган оношилжээ. Чандманьчуудын дотор шүдний уналт, шүд цоорох өвчин, эрүүний углуургын үрэвсэл, шүдний буруу ургалт, буйлны үрэвсэл, идээт үрэвсэл, хортой, хоргүй хавдар илэрчээ. Гэхдээ шүдний өвчлөлт нь судалгаанд хамрагдсан нийт хүмүүсийн материалтай харьцуулахад бага байгаа нь тогтоогджээ.

Энэ нь “Хуан Ди Нэйжин” судрын "Тэндэх нутгийн иргэд задгай уур амьсгалд байнга нүүдэллэн байгальд шүтэн амьдардаг. Тэдний хоол хүнс нь мах, сүүн бүтээгдэхүүнээс бүрддэг" гэдэгтэй нийцэн калыци ихтэй

МОНГОЛЫН УЛАМЖЛАЛТ АНАГААХ УХААНЫ ТҮҮХ

ᠬᠤᠠᠨ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ
ᠭᠡᠮᠡᠨᠭᠡᠨ ᠤᠯᠤᠰ
ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ
ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰ

цагаан идээ, махыг байнгын хэрэглээгээ болгосон нь хүмүүс шүдний янз бүрийн өвчлөлөөр өвдөх нь бага байжээ. Гавал ясны бусад гэмтлийн хувьд хугарлын эдгэрэлтийн шинжээр 70 хувь нь зөв бороолж эдгэрсэн нь Баруун Монголын нутагт иргэншиж байсан Чандмань хэмээх нүүдэлчин овог аймгийн дунд хугарал гэмтлийг эмчлэх бариа заслын арга ухаан байсныг гэрчлэх тод баримт юм.

Хүннү, Сяньби, Жужан Түрэг, Уйгар Хятан улсын үед Монголын анагаах ухаан, эмч, эм, түүнтэй холбоотой анагаагч бодисууд түүхийн хугацаанд хөгжин иржээ. Монгол Улсад хүн оршин суурьших цагаас эхлэн Их Монгол улс байгуулагдах хүртэлх хугацаанд эмнэлгийн тусламжийн туршлага хуримтлагдан, анагаах эмч бий болж хануур, төөнүүр, хатгах, огтлох эмийн эмчилгээний аргууд хэрэглэгдэж байсан бөгөөд түүхийн эх сурвалжуудад эмнэлгийн тусламж үзүүлээгүй, эсвэл буруу эмчилсэн эмч, оточ, домч нарт ямар хариуцлага хүлээлгэдэг байсан талаар нарийвчлан тусгагдаагүй байна.

Монголчуудын төр хууль-цааз, заншлын хэм хэмжээ эртний уламжлалтай, хүчирхэг төр улс, ёс журамтай улс бөгөөд Их Монгол Улсын үеэс буюу “Их засаг” хууль, цаазад эмч, өвчтөнийг эмчлэх, буруу эмчилбэл хариуцлага хүлээлгэх, эмчилбэл шагнаж урамшуулахтай холбоотой харилцаа институцлэгдэж, эрх зүйн хэм хэмжээний хувьд хуульчлагдаж ирсэн байна.

Их Монгол Улсын үед: Чингис хаан эм, эмнэлгийн ажлыг чухалчилж үздэг байсан бөгөөд олон удаагийн дайны талбар дээр хүнд шархадсан цэргийн жанжин цэргүүдийн шарханд мэс ажилбар хийх талаар тусгайлан зарлиг буулгаж эмнэлгийн тусламж

үйлчилгээ үзүүлдэг байв. (Азжаргал, 2018)

“Их засаг” хуульд өвчлөл, эмч, тантай холбоотой зүйлүүдийг дараах байдлаар тусгажээ. Үүнд: Шалган байцаах үеэс өвчилж үхсэн цэргийн олон цөөнийг харгалзан өвчин анагаах түшмэлийн шан хийгээд ялыг тогтоон шийтгэх болой”. “Их засаг” хуульд өвчлөл, эмч, эм тантай холбоотой ийм тодорхой заалт орсон нь тухайн үед анагаах ухааны тогтолцоо бүрэлдэж, эмнэлгийн тусламжийн хэрэгцээ, шаардлага өндөрсөн эрүүлжүүлэх үйл ажиллагааны үндсэн хэсэг болж чадаж байсны гэрч юм. (Болд, 2006)

Тэр ч бүү хэл эмнэлгийн тусламжийг чанартай үзүүлж чадсан эмч түшмэлийг шагнаж урамшуулдаг, эс чадсан нэгэнтэй нь ял хэлэлцдэг байжээ. Чингис хаан гадагшаа дайнд мордвол түр буудлын ордныг сахих шадар цэргийн дотор эмнэлгийн тусламжийн ажлыг хариуцах хүн томилдог байв. Жишээлбэл: 1204 онд Чингис хаан Найман аймагтай байлдахаар мордох үед цэргийн дотроос 80 шилдэг цэргийг сонгон, түр буудлын ордныг сахих тусгай шадар цэрэг болгон томилж, уг цэргүүдээс тусгай хүнийг томилон эм, эмнэлгийн ажлыг хамааруулж байжээ.

Их засаг хуулийн 25 дугаар зүйлд “Шашны хэргэмтэн шавь нар, эмч сурагчаас бусад ард иргэд гааль гувчуур тушаах үүрэгтэй”, “Шашны хувраг, шавь, эмч отчоос бусад ард иргэд гаалийн алба, татвар төлбөл зохино (Ням-Осор, 2022) хэмээн тусгасан.

Цэргийг засах тухай цаазын 5-д Цэргийн дотор өвчилсөн цэрэг байх аваас даруй сайн отчид үзүүлж эм уулган анагааваас зохимуй. Жигүүр тус бүр сайн хүнийг сонгон сувилуулах бөгөөд жигүүрүүдээс тогтмол хүнийг гаргуулан авах тул албыг харгалзан өвчнийг дагнан сувилах бөгөөд өвдсөн

цэрэг сэхэн илаарьшсан цагт сая халаа харуулд нөхөн илгээх бөгөөд түүний тоог уг жигүүрт нь зохисыг үзэн мэдэгдвээс зохимуй. Шалган байцаах үеэс өвчилж үхсэн цэргийн олон цөөнийг харгалзан өвчин анагаах түшмэлийн шан хийгээд ялыг тогтоон шийтгэх болой. (Ням-Осор, 2022)

Алба гувчуурын цаазад Чингис хаан Абудорногийн отгуудын аливаа гувчуур албан үүргээс хэлтрүүлсүгэй хэмээн зарлиг болгов. Бас бадарчин хүн, ирдэвчин, заргач, эмч, эрдэмтэн авч ном бясалгах буюу даяанчлан явагчид хар лам, шарил ариутгагч тэргүүтэн мөн дээр лугаа адил. (МУУИС, 1995)

Дээрх бүгдээс үзэхэд энэ үед анагаах ухаан, эмчилгээ нь цэргийн үйл ажиллагаатай салшгүй холбоотой болсон бөгөөд Чингис хаан болон түүний удирдлага доор цэргийн эмнэлгүүд, эмч нар болон бөөн нарыг төрийн зүгээс дэмжиж байжээ.

Чингис хаан анагаах ухаан, эмнэлгийн тусламжийг хуульчлан зохицуулж, "Их засаг" хуульд өвчний эсрэг арга хэмжээ, эмч нарын үүрэг, тантай холбоотой асуудлыг тусгасан нь түүний эмнэлгийн тусламжийг чухалчлан үзэж байсан нэгэн илрэл юм. Мөн "Их засаг" цаазад эмч, өвчин, эмчлэх, түүнтэй холбоотойгоор урамшуулах, эмчилж чадаагүйг нь шийтгэх зэрэг эрх зүйн хэм хэмжээг анх тусган өгч, хуульчилж, зөвхөн цэргийн стратеги, удирдлагын талаар төдийгүй анагаах ухаан, эмнэлгийн салбарт ч өндөр ач холбогдол өгч, үүнийг бүхэл бүтэн улс оронд чухал хэсэг болгожээ.

Юан Улсын үед: Хубилай хааны үе бол Монголын Уламжлалт анагаах ухаан эрчимтэй хөгжиж ирсэн үе бөгөөд төрийн зүгээс нэлээд цэгцтэй бодлого явуулж, эмч нар нийгэмд томоохон байр суурь эзэлж байсан.

Хубилай хаан 1260 онд Тай Э Юан гэх эм эмнэлгийн захиргааны газрыг байгуулан мөнгөн тамга өгч эм, эмнэлгийн хэрэг явдлыг шийдэх, эмт бодисыг өргөн барих, эмийн хорооны эмч нарыг захирах зэрэг хэрэг явдлуудыг эрхлүүлсэн байна. (Болд, 2006)

Мөн 1269 онд эм барих түшмэлийг томилон эл газар орноос ирсэн ховор эм, эрдэнийн эм ба өвсөн эмийг хариуцуулах, эм тан үйлдэх явдлыг хамааруулж, 1270 онд Араб маягийн эмнэлгийн хороог байгуулж, Араб эмчийн найруулсан Сартуулын эмээр Юань улсын Нийслэлийг цагдах цэрэг болон албаны хүмүүсийн өвчнийг засуулж байжээ. Энэ эмнэлгийг **"Сартуулын эмт бодисын хороо"** гэдэг байжээ.

1273 онд эм барих товчоог томилон их нийслэл болон Гүл хөх хошуун дахь зуслангийн нийслэл хоёрын эмт бодисыг хангах явдлыг хариуцуулжээ. Бас хааны агь, авхай нарт үйлчлэх тусгай эм, эмнэлгийн байгууламжтай байсан. Тэдгээр захиргааны газарт янз бүрийн дэсийн хэдэн арван түшмэлийг томилон хэрэг эрхлүүлсэн байна. Ди Юаны зургаадугаар онд хааны эмийн хороо байгуулж 5 дугаар дэсийн ноён томилж хааны хэрэглэх үнэт чухал эмийг найруулж байсан нь түүхийн баримтуудад тусгагдан үлджээ. Мөн **Шандын эмийн товчоо гэж байжээ.** Тухайн үед үнэт эмүүдийг Шандад хадгалан хэрэглэх ажээ.

Өнчнийг тэтгэх яам энэ байгууллага нь дайн байлдаанд үрэгдсэн гавьяатай хүмүүсийн эхнэр, хүүхдийг өргөн тэтгэж, өвчин эмгэгийг нь эмчилдэг байв.

Хишгийг түгээх яам гамшиг нүүрлэсэн оронд хувцас, амуу будаа тараадаг газар. Тухайлбал Шандунд 3 жил дараалан бороо оролгүй ган болж,

Хууль сахиулахуй

хижиг өвчин дэлгэрсэнд хаан Хишгийг түгээх яаманд зарлиг болгож эм тан гарган өгчээ.

Мөн Юан улсын үед төрийн албан хаагчдын эрүүл байдлыг онцгой анхааран үзэж шинжилгээний албан ёсны мэдүүлэг авдаг байжээ. (Fu Wi Kang, 1999) Тухайн үед үйлчилж байсан эрх зүйн хэм хэмжээнүүдэд өвчлөл, эмч, тантай холбоотой зүйлүүдийг хуульчилж, тусгагдсан байдлыг авч үзвэл **“Арван буянт номын цагаан түүх”**нд:

Зүрхний шүтээн босго

Шар дээлтнийг хаад ноёд бүү мөргүүл

Сүм хийдийн дэргэдүүр бүү авла

Бацаг санваар хичээн сахь

Зургаан үсгийг унш, Өвчнийг эмнүүл (Чоймоо et al., 2006) гэж тусгажээ.

Мөн Түмэдийн алтан ханы цаазад “...Жанчих ялыг хүн алсан, хүний бие эрхтэн, эрүүл мэндэд хохирол учруулсан, цээрт өвчин халдаасан зэрэгт оноож дотор нь жанчих, гурав жанчих, нэг хэсэг жанчих гэж ялгасан байна. (Алтангэрэл, 1999)

Алтан хааны цааз нь дан ганц хориглосон хэм хэмжээнд тулгуурласан биш бөгөөд эрх олгох, үүрэг болгох, урамшуулахад чиглэсэн заалтуудаас бүрдэж байжээ.

Тухайлбал: “Эмчилж эдгээвэл эмчийн ачийг хариул”, “ус шавартай газар болон түймрээс тэмээг гаргавал тэмээ бүрээс нэг хонь ав”, “төрийн элч хоёр сайд, хоёр зарцтай явна”, “толгой эргэж төөрсөн хүүхдийг хэн тусалж авчирваас нэг сайн морь ав” зэрэг заалтууд дээрх дүгнэлтийг батална. (Алтангэрэл, 1999)

Монгол-Ойрадын их цаазад “...боож үхэх хүн, төрсөн, өвчтэй хүнийг эмнэж эдгээвэл юу амласан болохул түүнийг нь ав” гэх заалтын

агуулга нь тухайн үеийн төрийн урамшуулах бодлого бөгөөд Их цаазын 12 зүйл анги буюу 10 гаруй хувьд нь төрийн энэрэнгүй бодлого, урамшуулах бодлого тусгагдсан байна. (Алтангэрэл & Энхээ, 2024)

“Халх журам”-ын Өртөөний тухай хуулийн 15 дугаар зүйлд “...Ер ноёдын чилээ мэдэх элч улаат ноёд болох ахул хэвт улаагаараа явах. Тасалбаас ер лугаа адил. Улаагүй ноёдын элч тасалсан ноёд эзгэн унаж бай. “Ноёдын чилээ мэдэх элч” гэдэг нь өвчтэй ноёныг эмчлэхээр явж буй элчийг хэлж буй. “Улаан ноён болох ахул хэвт улаагаараа явах” гэж тогтоогдсон тоо ёсоор улаа хэрэглэж явахыг хэлж буй. “Тасалсан ноёд эзгэн унах” гэдэг нь улаат ноёдын улааг тасалсныг хэлж буй бололтой. (Монгол Улсын Хууль зүйн яам, 1995)

Мөн Хүний амь, эрүүл мэндийн эсрэг гэмт хэргийн тухай хуулийн 156 дугаар зүйлд “...Бас дотогш орох орогочин ямар ч хол аянд нөхрөө өвдсөнийг эмчлэлгүй, эзгүй газар орхиж ирээд тэр хүн үхвэл тэмээгээр ор босгоод нэг есөн бод авах, эдгээвээс соёолон хязгаалан морь авч бай, 161 дүгээр зүйлд Аглаг зүүсэн төмөгийн сааланд шилэрлэж хүн үхвээс хүн, тэмээний нэгээр ор босгоод зуун анзуу өгөх. Шөл өгч эмчилтүгэй. Эдгэвээс яамбат хүнд тайлаг тэмээ, ямбагүй хүнд хязгаалан мориор төлөөс өгч бай. (Монгол Улсын Хууль зүйн яам, 1995) хэмээн тусгажээ.

Иргэний болон захиргааны эрх зүйн холбогдолтой зарим зүйлийн 177 дугаар зүйлд “...Яамбат хүн түлэгдээд эдгэвэл тэмээ морь хоёр өг. Ямбагүй бол морь өг, эдгэтэл шөл өгч эмчлээд ноёндоо тушааж тавь.

Тойн буюу палам болох тухай хуулийн 283 дугаар зүйлд “...Хуврагт гүрэм хийлгэж барьсан, эмч нарт өвчин үзүүлж барьсан юм өргүй. 287 дугаар

зүйл “...Өөр орон төвд, хятад мэт бус газраас ирсэн сахилгүй бөгөөд буяны явдалт эмч зурхайч лав мөн бол хуврагийн цаазын ёсоор ганц биеэ мэдэх. Өөрөө олсон юмаа авч очих. Өөр хэлт ийм хүнд гурван үйлээс бишид улаа шүүс өгөхгүй. 295 дугаар зүйлд “...Өөр орноос ирсэн тон бус бөгөөд буяны явдалт илбэчин, эмч, зурхайч мэтийн хүмүүс өөр бусдад тус хүргэж нийтээр дагаж явах ёстой цаазаар явбал зохино хэмээн тусгаж байжээ.

Дээрх бүгдээс үзэхэд “Их засаг хууль”-иас эхлэлтэй хууль цаазын бичиг, хуулиуд зан заншлын шинжтэй, үүрэг болгох, урамшуулахад чиглэсэн байжээ. Хэрэв өвчтэй хүнийг эмчлэлгүй орхих явдал үед ялын бодлоготой байхаар төдийгүй эмчилсэн үед шагнаж, урамшуулах хэм хэмжээ тусгагджээ.

Ламын гэгээн Лувсанданзанжанцан 1681 онд анхны эмчийн сургууль Мамба дацангийн суурийг тавьжээ. Энэ үеэс эхлэн шарын шашны сүм хийдийн дэргэд эмчийн сургуулиуд олноороо байгуулагдсан.

Манба дацангийн сургалтын чанарыг сайжруулах дэг жаягийг тогтоох талаар нэгдсэн журмаар анхааран тусгайлан арга хэмжээг авдаг байжээ. Жишээ нь 4-р Богдын Лүндэн зарлигт “Мамба нар жүд ши” ном, уншлагыг сайтар уншин боловсорч, эм найруулах, эм тавих, судал барих хийгээд эмийн судруудыг нарийн нягт заалган боловсрох хэрэгтэй” гэж онцлон заажээ.

Эмчийн тангаргаас дурдвал “...Тахилын эд хэмээн сэтгэ мэдэх лүгээ гурав байх бөгөөд эмийг шүтвэл хүссэн бүхнийг үүсгэх чандмань өвчнийг хялбархан арилгагч үхэш үгийн рашаан мэт хэмээн сэтгэлдээ сайтар тогтоон авах нь жинхэнэ эмч болдог. (Болд, 2013) Тухайн үеийн уламжлалт анагаах ухааны эмч нар хүмүүнд хор өгөх,

эмнэлгийн тусламж үзүүлэхгүй байх, эм, тан өгөхгүй байх нь тангараг зөрчсөн гэж үзэж, хариуцлага хүлээлгэдэг байсан нь түүхэн баримтуудаас харагдаж байна.

Хоёрдугаар үечлэл /Богд хаант Монгол Улсаас Ардчилсан Монгол Улс хүртэлх/:

Анхны эмийн сан 1923 оны 12 дугаар сарын 08-ны өдөр байгуулагдаж, мөн 1924 оны 10 дугаар сарын 25-нд Ардын засгийн газар, намын төв хорооноос тусгай шийдвэрлэн Нийслэл хүрээний Цээ вангийн хороо гэж байсан нэг жижиг ноёны хашаанд 2 тасалгаанд модон байшинд 15 ортой, нэг эсгий гэртэй, нэг морин тэрэгтэй, нэг орос эмч, нэг түвд эмчтэй арваад ажилтантай анхны эмнэлэг ажиллаж эхэлжээ. (Болд, 2006)

Хууль бусаар эм худалдаалах явдалтай тэмцэж байсан түүхэн уламжлалыг авч үзвэл энэ гэмт хэрэгтэй тэмцэх үүднээс 1925 онд “Хүрээнд байсан хувийн эм найруулах газруудыг журамлан, улсын болгох тухай хэлэлцэн шийдвэрлэж” байсан нь архивын баримт бичигт тусгагдан үлдсэн. (Азжаргал, 2018)

Богд хаант Монгол Улсын үеэс дээрх төрлийн харилцааг хууль тогтоомжуудад тусгаж эхэлсэн төдийгүй эмийг хууль бусаар найруулах, худалдах, хэрэглэх, хадгалах, түгээх явдлыг гэмт хэрэгт тооцон, хуульчилсан.

Хууль бусаар эм, эмийн түүхий эд, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгслийг үйлдвэрлэх-экспортлох, импортлох-ханган нийлүүлэх, худалдах гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн орчин энэ үеэс бүрдэлдэн, эхлэл суурь тавигдаж, энэ төрлийн гэмт хэргийг одоо үйлчилж буй Эрүүгийн хуулийн зүйл заалтын агуулга, бүтэцтэй дөхөм, ижил төсөөтэй байдлаар анх Зарлигаар

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠬᠤᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰ

тогтоосон Монгол Улсын Хууль зүйлийн бичигт тусгагдсан. Үүнд:

33 дугаар бүлэг ёслолын цаазын бүлэгт хааны хэрэглэх эм, зооглох юмыг базаахад ташаарах нь: “Хааны хэрэглэх эмийг нийлүүлэхэд уг эмийн найруулгын ёсоор нийлүүлээгүй жич эмийг битүүмжилж нэрийг бичихэд ташаарах болбоос эрхэлсэн эмчийг зуун ташуураар занч, эмийг найруулсан сонгосон нь ташаарч сайнгүй болбоос ерэн ташуур занч хааны зооглох юм базаахад зохилдохгүй юмыг ташааран нийлүүлбээс тогоочийг зуун ташуураар занч, зооглох юм ариунгүй болбоос наян ташуураар занч, зооглох юм ариунгүй болбоос наян ташуур занч, зассан сонгосон нь сайнгүй болбоос жаран ташуур занч хэрэв амталж үзэхгүй болбоос тавин ташуур занч.

Захирах заах түшмэлийг аливаа эмч тогоочийн ялаас хоёр зэрэг хорогдуулагтун” (Анх-Ирээдүй, 2017) хэмээн хааны хэрэглэх эмийг зохих тун, найрлагын дагуу найруулаагүй, буруу найруулсан дээрх эм нь сайн үр дүн үзүүлээгүй, эмийг буруу хадгалсан, буруу эм сонгосон бол уг эмийг найруулсан эмчид хариуцлага хүлээлгэхээр хуульчилж, тусгаж өгсөн нь Монголчууд эм хэмээх бодисын үйлчлэл, хор нөлөө зэрэг эмнэл зүйн шинжийг сайтар мэддэг байсны баталгаа юм.

Дээрх хуулийн хэм хэмжээ нь эмийг буруу найруулсан /үйлдвэрлэсэн/-аас үүсэх хор уршгийг арилгах, урьдчилан сэргийлэх, эмийг хууль бусаар найруулж түүний улмаас бусдад хор хохирол учрахаас хамгаалсан, тусгай субъектийн шинжтэй зохицуулалт болсон гэж дүгнэж болох юм.

49 дүгээр дэвтэрт муу тарни эм хийж хадгалуулаад хүнийг алах: **Нэгэн зүйл.** Аливаа хүнийг албаас болох тарни, эмийг нийлүүлэн хийх,

нуун хадгалуулах ба жич, хүнд хийх хадгалахыг сургах болбоос цөм буудан ал. Эрхгүй хэрэглэж хүн алсныг нь аваас хэрэв отог, багийн дарга айл гэрийн хүн мэдээд гарахгүй болбоос зуун ташуур занч. Мэдэхгүй болбоос оноохгүй. Гэрчилсэн барьсан хүнд албаны мөнгө хорин ланг шагнан өг. Увдислан муу сайн орох ба хатуу бичиг хийж зүүж хүнийг алсугай хэмээх нь болбоос зүгээр хүн хөвгүүн жич, боол шивэгчин үнэлсэн хүн дээд үе доод аливааг аргаар алсугай хэмээн явж хор хийсэнгүй ёсоор хэлэлц. Түүний учирт үхвээс аливааг уг аргаар алсан цаазын ёсоор оноогтун. Гагцхүү хүнийг өвтгөж зовоосугай хэмээх нь хүнийг алах сэтгэлгүй болбоос аргаар алсугай хэмээн явж хор хийсэнгүй ялаас хоёр зэрэг хорогдуул. Эм худалдан авч хэрэглэсэнгүй болбоос зуун ташуур занчаад дөчин өдөр дөнгө дөнгөлүүл. Учрыг мэдэж эм худалдан өгвөөс ялт хүний адил ялла. Үхэхэд хүрвээс зэрэг холдуул. Мэдэхгүй болбоос оноохгүй.

Дээрх цааз нь хүнийг алахаар эмийг нийлүүлэх, хадгалуулах, хүнд хийх, хадгалахыг сургавал цаазын ял оноож, ялын бодлого хатуу байсныг харуулж байна. Мөн дээрх гэмт хэргийг мэдээлээгүй хүнд зуун ташуурын хариуцлага оногдуулдаг байжээ.

Нэгэн зүйл: Аливаа хүн хор эм худалдахыг шүүж учир мэдэж худалдахыг нь басхүү цаазын бичгийн ёсоор ялт хүний адил ял оноохоос гадна хэрэв учрыг хянахгүй гагцхүү ашгийг хичээж дэмий худалдаж хүний амины хэрэг гарч ирэхэд хүргүүлбээс хэдий учрыг хэмээвч мөн худалдсан хүнийг зүйлгүйгээр явсан хүнд цаазын бичгийн ёсоор наян ташуур занчигтун.

Нэгэн зүйл: Аливаа хор, эмээр хулгана, гөрөөчийг алахад ташааран хүнийг алсан хэрэг, хэрэв хүний асар хүрэхгүй эсвээс мал тэжээвэр идүүлэх газарт эм тавьж санамсаргүй хүнийг

алсан үнэхээрийн чих, нүд, санал бодлогоор хүрэхгүйг нь болбоос хүнийг эндэгдэн алсан цаазын бичгийн ёсоор золио авагтун, хэрэв хүний дараачаар өнгөрөн явах газарт тавьж түүний учирт хүнийг албаас учиргүй хүний суусан гэрийн зүг чавхдан харвасан цаазын бичгийн ёсоор зуун ташуур занчиж жаран өдөр дөнгө дөнгөдүүл. Басхүү яг хувцаслах мөнгө арван лан хөөн авч өгөгтүн (Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, 2011) хэмээн хуульчилсан нь өнөөгийн Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 20 дугаар зүйлийн 20.14-т заасан “Хууль бусаар эм, эмийн түүхий эд, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгслийг үйлдвэрлэх-экспортлох, импортлох-ханган нийлүүлэх, худалдах” гэмт хэргийг маш оновчтой, агуулгын хувьд дөхөм байдлаар хуульчилсан явдал байлаа.

Тухайлбал хүний бие махбодод хортой эм бэлдмэл үйлдвэрлэх, түүнийгээ хадгалах, бусдад худалдах, худалдсаны улмаас бусдын амь нас эрүүл мэндэд хор уршиг учирсан, мөн эмийг хуурамчаар үйлдэх, уг эмийг хуурамч эсхүл хүний амь нас эрүүл мэндэд хохирол учруулах үйлчилгээтэйг гэдгийг мэдсээр байж худалдан авсан, худалдсан, мэдсэн ч хэлээгүй этгээдэд Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр хуульчилсан байна.

Үүнээс гадна хортой эм ашиглаж ан, гөрөө хийх, мал алах зэрэг зорилготой байсан ч гэм буруугийн андуурлын улмаас хүний амь нас хохироосон болон хүнд гэмтэл учруулсан бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр хуульчилсан төдийгүй оногдуулах ялын бодлогыг чангатгаж өгсөн нь дээрх гэмт хэрэг үйлдэгдэхээс урьдчилан сэргийлэх, уг үйлдлийн улмаас хүн ба төрийн эрх, ашиг сонирхол зөрчигдөх явдлаас эрх зүйн хэм хэмжээгээр хамгаалахад чухал алхам болжээ.

Тухайн үед Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үйлчилж байсан Шүүх цаазын бичгүүд болон Эрүүгийн хуулиудад энэ төрлийн гэмт хэрэгт эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр зааснаас үзэхэд түүхэн цаг хугацаанд эмийн эргэлттэй холбоотой харилцаа нь төрийн хяналтад хуулийн зохицуулалттай байсан нь судалгаанаас харагдаж байна.

Тухайлбал: 1926, 1929 онуудын Шүүх цаазын бичигт “Аливаа эмийн зүйлийг найруулах ба эм худалдах газраас бусад дор худалдах тухай дүрэм зааврыг зөрчигсдийг 100 төгрөг хүртэл торговол зохино” хэмээн Хууль бусаар эм, эмийн түүхий эд, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгслийг үйлдвэрлэх-экспортлох, импортлох-ханган нийлүүлэх, худалдах гэмт хэргийн шинжтэй харилцааг зохицуулж байснаас гадна “Аливаа хорын зүйл буюу мөн зүйл оролцсон хатуу эм ба хар тамхийг албан газрын зөвшөөрөлгүйгээр бусдад худалдахаар хадгалах буюу худалдагсдын уг зүйлүүдийг албадан хурааж 3 сар хүртэл хорих буюу 150 төгрөг хүртэл торговол зохино” хэмээн хар тамхи буюу мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисыг хууль бусаар худалдаалахыг хориглосон зүйл заалтыг тусгаж байжээ.

Харин 1961 оны Эрүүгийн хуулийн 185 дугаар зүйлд “Хүний биед хүчтэй нөлөөлөх, хордуулах, ухаан алдуулах бодисыг зөвшөөрөлгүй найруулж бэлтгэх, худалдаж борлуулах зорилгоор хадгалах буюу олж авах түүнчлэн хүний биед хүчтэй нөлөөлөх хордуулах, ухаан алдуулах бодисыг хадгалах, тавьж олгох, бүртгэх, тээвэрлэх, явуулах талаар тогтоосон дүрмийг зөрчвөл ...” Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан (Адъяабазар, 1998) бол 2002 оны Эрүүгийн хуульд “Эмийн сангийн үйл

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

ажиллагааг эрхэлж байгаа этгээд эмчилгээнд хэрэглэхийг хориглосон, хугацаа дууссан эм бэлдмэлийг их хэмжээгээр борлуулсан...”, энэ хэргийн улмаас хүний амь нас хохирсон, бусад хүнд хор уршиг учирсан бол...” гэж хүндрүүлэхээр заасан нь ард түмний эрүүл мэндийг хамгаалахад чухал алхам болсон.

1926 оны шүүх цаазын бичиг:

85 дугаар зүйлд “Аливаа эмийн зүйлийг найруулах ба эм худалдах газраас бусад худалдах тухай дүрэм зааврыг зөрчигсдийг зуун төгрөгөөр торговоос зохино” хэмээн хуульчилсан нь эм, эмт бодис, эмнэлгийн хэрэгсэл, био бэлдмэлийг албан ёсны зөвшөөрөлтэй эм худалдах бусад газар худалдахыг хориглосон агуулгатай зохицуулалт болж, эм бол хадгалах, худалдах, үйлдвэрлэх тусгай горим, нөхцөл шаардсан онцгой зүйл учир хууль бусаар үйлдвэрлэх, зориулалтын бус нөхцөлд ил задгай худалдах нь хүн амын эрүүл мэндэд аюултай тул хуулийн энэхүү зохицуулалт нь дээрх үйлдлийн улмаас хүний эрх ашиг сонирхол хохирохоос хамгаалсан шинжтэй эрх зүйн зохицуулалт болсон.

Мөн 86 дугаар зүйлд “Аливаа хорын зүйл буюу мөн зүйл оролцсон хатуу эм ба хар тамхийг албан газрын зөвшөөрөлгүйгээр бусдад худалдахаар хадгалах буюу худалдагсдыг уг зүйлүүдийн албадан хурааж гурван сар хүртэл хорих буюу зуун тавин төгрөг хүртэл торговол зохино” гэж тусгасан нь дээрх 85 дугаар зүйлд заасан гэмт хэрэгтэй агуулгын хувьд ижил боловч хар тамхи, сэтгэцэд нөлөөлөх болон бусад хүнд хор уршиг учруулахуйц хортой найрлага бүхий эм бэлдмэлийг хууль бусаар худалдаалахыг хориглосон нь онцлог заалт болжээ.

1929 оны Шүүх цаазын бичгийн 90 дүгээр зүйлд “Аливаа эмийн зүйлийг найруулах ба эм

худалдах газраас бусдад худалдах тухай дүрэм журмыг зөрчигдсөдийг 100 төгрөг хүртэл торговоос зохимой” гэж хуульчилсан нь 1926 оны шүүх цаазын бичигт гэмт хэрэгтэй агуулга, ялын бодлогоороо адил байна.

91 дүгээр зүйлд Аливаа хорын зүйл буюу мөн зүйл оролцсон хатуу эм ба хар тамхины зэрэг хүмүүнийг биед онц хор бүхий зүйлүүдийг албаны газрын зөвшөөрөлгүйгээр бусдад худалдах буюу хэрэглэхээр хадгалах ба худалдаалагсдын уг зүйлүүдийг албан хураамж 200 төгрөг хүртэл торговоос зохимой” хэмээн хуульчилж, 92, 93 дугаар зүйлд хүндрүүлэх нөхцөлийг тусгаж өгснөөр шинэлэг цааз болсон байна.

1942 оны Эрүүгийн хуулийн 116 дугаар зүйл: Хүний мэдрэлийг алдагдуулах хортой /хар тамхи, кокайна, морфи, эфира зэрэг/ зүйлүүдийг хууль бусаар хадгалах, худалдах зорилгоор бэлтгэх мөн түүнчлэн тэдгээр зүйлүүдийг худалдвал нэгэн жил хүртэл хугацаагаар хорих буюу албадан ажил хийлгэж уул зүйлүүдийг хураавал зохино.

Мөнхүү явдлыг ажил амьдарлага болгон үйлдэх, мөн түүнчлэн энэ зүйлүүдийг худалдах буюу хэрэглэхийн тулд тусгай орон сав бэлтгэн үйлдвэл 3 жил хүртэл хугацаагаар хорьж бүх хөрөнгийг хураавал зохино.

161 дүгээр зүйл: Бусдыг буруугаар эмчилбэл 2 жил хүртэл хугацаагаар хорьж шийтгэнэ. Мөнхүү явдлыг үйлдсэнээс хүнд өвчин тохиолдсон буюу ямар нэгэн биеийн эрхтэнг эвдэх зэргээр хүнд бэрх байдалд учруулсан буюу эсвэл амь биеийг үрэгдүүлсэн байвал 100 жил хүртэл хугацаагаар хорьж шийтгэнэ.

Тайлбарлах нь: Хувьсгалын эсэргүү зорилгоор бусдыг санаатайгаар буруу эмчилбэл гэмт этгээдийг 63 дугаар зүйлийн ёсоор шийтгэнэ. Хэрэв

санаатайгаар боловч хувьсгалын эсэргүү зорилгогүй харин өөр нэгэн шалтгаанаар тийнхүү буруу эмчилсэн байвал 148 дугаар зүйл ба 155 дугаар зүйлийн ёсоор шийтгэвэл зохино хэмээн тусгаж байсан.

1961 оны Эрүүгийн хууль нь 1942 оны Эрүүгийн хуульд хэд хэдэн үндсэн өөрчлөлт хийх зорилгоор уг хуулиар гэмт хэрэг гэж үзэж байсан зарим нийгмийн үзэгдлийг нийгэмд аюултай шинж, чанараа алдсан гэх үндэслэлээр эрүүгийн хуулиас хасаж, нийгэмд аюулгүй үзэгдлийг шинээр гэмт хэрэгт тооцон Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан. Мөн зарим төрлийн гэмт хэргийн нэр томьёо, бүтэц, агуулгад өөрчлөлт оруулж, шинэчлэн найруулсан.

Дээрх нэмэлт, өөрчлөлтөөр **185 дугаар зүйл /Хүний биед хүчтэй нөлөөлөх, хордуулах, ухаан алдуулах бодисыг найруулж бэлтгэж, борлуулах/-ийн**

“...а.Хүний биед хүчтэй нөлөөлөх, хордуулах, ухаан алдуулах бодисыг тусгай зөвшөөрөлгүй найруулж бэлтгэх, худалдаж борлуулах, мөн худалдаж борлуулах зорилгоор хадгалах буюу олж авах, түүнчлэн хүний биед хүчтэй нөлөөлөх, хордуулах, ухаан алдуулах бодисыг хадгалах, тавьж олгох, бүртгэх, тээвэрлэх, явуулах талаар тогтоосон дүрмийг зөрчвөл нэг жил зургаан сар хүртэл хугацаагаар засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх буюу 500 төгрөг хүртэл торгоно.

“...б.Энэ гэмт хэргийг удаа дараа үйлдсэн буюу ноцтой хор хохирол учруулсан бол таван жил хүртэл хугацаагаар хорьж шийтгэнэ” гэсэн агуулга бүхий шинэ хэм хэмжээг гэмт хэрэг хэмээн эрүүгийн хуульд хуульчилж, ялын бодлого чанга байсныг харуулж байна.

Хүний биед хүчтэй нөлөөлөх, хордуулах, ухаан алдуулах бодис нь хүний эрүүл мэнд, амь насанд аюултай учраас ийм бодисуудыг найруулан бэлтгэх, олж авах, хадгалах, худалдаж борлуулах зэрэг үйлдлүүд нь хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалах хуулийн эсрэг чиглэгдсэн гэмт хэрэг болой. Дээрх бодисуудыг тусгай зөвшөөрлөөр шинжлэх ухаан, эмнэлгийн шаардлага хэрэгцээнд зориулан найруулан бэлтгэдэг байна.

1961 оны Эрүүгийн хуульд тусгалаа олсон энэхүү хэм хэмжээ сэтгэцэд нөлөөлөх, ухаан алдуулах бодис хэмээн нэлээд өргөн агуулга бүхий байдлаар хуульчлагдсан нь өнөөгийн үйлчилж буй гэмт хэрэгтэй ижил төстэй харилцааг зохицуулж, хүний биед хүчтэй нөлөөлөх, ухаан алдуулах, эм болон бусад бодисын хууль бус эргэлтээс иргэн төрийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалсан шинэлэг зохицуулалт болсноороо 1942 оны Эрүүгийн хуулиас давуу талтай болж, дээрх үйлдлийг Улсын дээд шүүхээс албан ёсоор хуулийн хүрээнд оновчтой тайлбарлаж байсан.

Мөн **1986 оны шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуульд** одоогийн Хууль бусаар эм, эмийн түүхий эд, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгслийг үйлдвэрлэх-экспортлох, импортлох-ханган нийлүүлэх, худалдах гэмт хэргийн шинжтэй харилцааг дараах байдлаар хуульчилж өгсөн байна.

Яг тухайлсан хууль бусаар эмтэй холбоотой үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцоогүй боловч агуулгаараа 74 дүгээр зүйл Хар тамхи, мансууруулах болон хордуулах бодис, хууль бусаар хил нэвтрүүлэх харилцааг, 106 дугаар зүйл Өнгөний өвчин халдаах, 107 дугаар зүйл Өнгөний өвчнийг эмчлүүлэхээс зайлсхийх, 108 дугаар зүйл Өвчтөнд тусламж үзүүлэхгүй байх, Шаардлага

ᠠᠨᠠᠭᠠᠭᠠᠳᠤ ᠬᠠᠭᠠᠭᠠᠳᠤ ᠬᠠᠭᠠᠭᠠᠳᠤ

хангаагүй нөхцөлд хүний цус, эд, эрхтэн бэлтгэсэн, шилжүүлэн суулгасан, 251 дүгээр зүйлд Хууль бусаар эмчлэх, 252 дугаар зүйлд Тахал болон гоц халдварт бусад өвчинтэй тэмцэх, дархлаажуулалтын талаар тогтоосон журам зөрчих, 253 дугаар зүйлд Хүчтэй үйлчлэх болон хорт бодисыг хууль бусаар бэлтгэх, олж авах, хадгалах, тээвэрлэх, илгээх, борлуулах, 254 дүгээр зүйлд Мансууруулах бодисыг хууль бусаар бэлтгэх, олж авах, хадгалах, тээвэрлэх, илгээх, борлуулах гэмт хэргийн шинжүүдэд хамааруулж гэмт хэрэгт тооцдог байсан.

Мөн нөгөөтээгүүр энэ үед дэлхийн өөрчлөлт, шинэчлэлтийн үе байсан. Оросын холбооны улс задарч унан, дэлхий нийтээр шилжиж, улс орнуудын хил хязгаар нээлттэй болж, ард иргэд чөлөөтэй зорчдог болсон. Ардчилсан үзэл, нийгмийн эхлэл тавигдсантай холбоотойгоор эмийн хууль бус эргэлт цэцэглэж эхэлсэн.

Гуравдугаар үечлэл:
/Ардчилсан Монгол Улсын /1990 оноос хойших/ өнөөг хүртэлх цаг үе:/
2002 оны Эрүүгийн хуульд “Эмийн сангийн үйл ажиллагааг эрхэлж байгаа этгээд эмчилгээнд хэрэглэхийг хориглосон, хугацаа дууссан эм, бэлдмэлийг их хэмжээгээр борлуулсан, түүнчлэн энэ хэргийн улмаас хүний амь нас хохирсон, бусад хүнд хор уршиг учирсан бол...” гэж ял хүндрүүлэхээр заасан нь Хүн амын эрүүл мэнд, эрх ашгийг эрүүгийн хуулиар хамгаалах чухал алхам болсон.

Гэвч орчин үед зарим байгууллага, аж ахуйн нэгж, иргэд зөвшөөрөлгүй, хяналтгүйгээр эмийн үйлдвэрлэл, худалдаа, бизнес эрхлэх, импортоос гадна оруулж ирэх, хугацаа нь дууссан, Монгол улсад бүртгэлгүй, худалдахыг хориглосон эмүүдийг хувиараа худалдах, түгээх явдал хавтгайрснаас ийм эмийг хэрэглэсэн,

иргэд, эрүүл мэнд, амь насаараа хохирох явдал түгээмэл гарах болсон нь эрх зүйн зохицуулалт нийгмийн харилцаагаа гүйцэхгүй байгааг илэрхийлж, шинээр зохицуулалт хийхийг шаардах болсон.

Аливаа хууль үйлчлэх явцад хийдэл, хэрэглэхэд хүндрэлтэй бусад асуудал тогтмол гарч түүнийг арилгах зарим хэм хэмжээг боловсронгуй болгох зайлшгүй шаардлага гардаг нийтлэг зүй тогтлын дагуу дээрх нөхцөл байдлыг харгалзан Улсын Их хурлаас 2008 оны 02 дугаар сарын 01-ний өдөр Эрүүгийн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр “Эмийн сангийн үйл ажиллагааг хууль бусаар явуулах” гэсэн 198-р зүйлд заасан гэмт хэргийг “Хууль бусаар эм, эмнэлгийн хэрэгсэл үйлдвэрлэх, импортлох, хадгалах, худалдах, түгээх” гэж нэр, гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжийг нь өөрчлөн найруулж дараах байдлаар хуульчилсан байна. Үүнд:

Эрүүгийн хуулийн 198 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн хангамжийн үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа этгээд эмчилгээнд хэрэглэхийг хориглосон, хугацаа дууссан эм, эмнэлгийн хэрэгслийг үйлдвэрлэсэн, импортолсон, хадгалсан, худалдсан, түгээсэн бол” хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг тавин нэгээс нэг зуу дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл гурваас дээш зургаан сар хүртэлх хугацаагаар баривчлах, эсхүл гурван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ, 2 дахь хэсэгт “Зохих зөвшөөрөлгүй этгээд хууль бусаар эм үйлдвэрлэх, импортлох, худалдах, түгээх үйл ажиллагаа явуулсан” бол хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг нэг зуун нэгээс хоёр зуун тавь дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл гурваас дээш таван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял

шийтгэнэ, 3 дахь хэсэгт “Энэ хэргийн улмаас хүний амь нас хохирсон, бусад хүнд хор уршиг учирсан бол таваас дээш арван жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ” гэж ял хүндрүүлэх нөхцөл байдал болгон хуульчилсан нь өмнөх эрүүгийн хуультай харьцуулахад оновчтой зохицуулалт болсон байна.

Учир нь нэмэлт өөрчлөлтөөр 198 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Зохих зөвшөөрөлгүй этгээд хууль бусаар эм үйлдвэрлэх, импортлох, худалдах, түгээх үйл ажиллагаа явуулсан бол” эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан нь өмнөх эрүүгийн хууль тусгагдаагүй цоо шинэ агуулгатай, иргэдийн эрх ашиг, эрүүл мэндийг Эрүүгийн хуулиар хамгаалсан, эрх зүйн хийдлийг арилгасан зохицуулалт болсон нь сайн хэдий ч хууль бусаар эм, худалдаалах явдал нь нийгэмд тархсан түгээмэл үзэгдэл, энэхүү үзэгдэлд хандах иргэдийн сэтгэлгээ зэрэг нөхцөл байдлаас хамаарч хуулийн хэрэгжилт үр нөлөөгүй үргэлжилсээр байна. (Нарангарав, 2009)

Үүний шалтгаан нь Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 198 дугаар зүйлийн 198.2-т “Зохих зөвшөөрөлгүй этгээд хууль бусаар эм үйлдвэрлэх, импортлох, худалдах, түгээсэн” тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр “Хэлбэрийн бүрэлдэхүүнтэй”-гээр хуульчилсан нь энэ зүйл ангийг практикт хэрэглэхэд хүндрэл учруулсан. Өөрөөр хэлбэл зохих зөвшөөрөлгүй этгээд эмийг худалдаалсан, үйлдвэрлэсэн, түгээсэн үйлдэл хийснээр төгсдөг, ямар нэгэн хор уршиг учирсан байхыг шаардахааргүй хуульчилсан нь учир дутагдалтай болж манайд бий болсон нөхцөл байдалд нийцэхээргүй болж, эцсийн үр дүнд эрүүгийн хариуцлага гараагүй байх зарчмыг үгүйсгэдэг үр дагавартай. (Анх-Ирээдүй, 2017)

Улсын Их Хурлаас 2012 онд Эмийг хууль бусаар үйлдвэрлэх, импортлох, хадгалах, худалдах, түгээх, гэмт явдалтай тэмцэх эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох чиглэлээр тодорхой үйл ажиллагаануудыг авч хэрэгжүүлж эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, оноох торгуулийн хэмжээ буюу хариуцлагын хэмжээг өндөрсгөж нэр томъёог боловсронгуй болгох ажлын хүрээнд 2015 оны Эрүүгийн хуульд “Хууль бусаар эм, эмнэлгийн хэрэгсэл үйлдвэрлэх, импортлох, худалдах, түгээх гэмт хэргийг хуульчилсан байдлыг авч үзвэл:

Хууль бусаар эм, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгсэл үйлдвэрлэх, импортлох, худалдах, түгээх)-д “Эм, эмийн түүхий эд, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгслийн хангамжийн үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа хүн, малын эмчилгээнд хэрэглэхийг хориглосон, зөвшөөрөгдөөгүй, хугацаа дууссан эм, эмийн түүхий эд, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгслийг үйлдвэрлэсэн, импортолсон, худалдсан, түгээсэн...”, “Эм, эмийн түүхий эд, биобэлдмэл үйлдвэрлэх, импортлох, худалдах, түгээх үйл ажиллагааг зохих зөвшөөрөлгүйгээр явуулсан...”, “хүний эрүүл мэндэд хүнд хохирол учирсан, хүний амь нас хохирсон, их хэмжээний хохирол учирсан бол...”. “Энэ зүйлийн 1, 2 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол...”, “Энэ зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан гэмт хэргийг хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс, хуулийн этгээдийн ашиг сонирхлын төлөө үйлдсэн бол... ял хүндрүүлэхээр заасан нь хүн амын эрүүл мэнд, эрх ашгийг эрүүгийн хуулиар хамгаалах чухал алхам болсон.

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

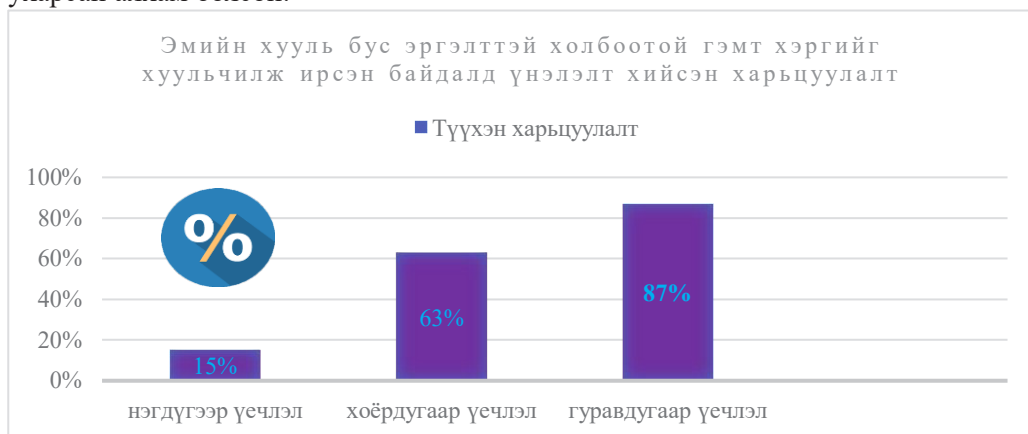
ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

Мөн бас нэг шинэлэг зохицуулалт нь хуулийн этгээдэд Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг, дэлхийн Эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухааны хөгжлийн чиг хандлагад нийцүүлсэн орчин цаг үеийн нөхцөлд тохирсон маш дэвшилттэй зохицуулалт оруулж ирсэн.

Харин 2024 оны 06 дугаар сарын 05-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулж гэмт хэргийн халдлагын зүйлээс малын эм, биобэлдмэлийг хасаж, Зөрчлийн тухай хуульд зөрчилд тооцож шийтгэл оногдуулахаар тооцсон. Энэ нь Монгол орны малын генетикийн бодлогыг хамгаалахад чиглэгдсэн бодлогоосоо ухарсан алхам болсон.

Эрүүгийн хуулийн 20.14 дүгээр зүйлд хууль бусаар эм, эмийн түүхий эд, биобэлдмэл, эмнэлгийн хэрэгслийг үйлдвэрлэх-экспортлох, импортлох-ханган нийлүүлэх, худалдах гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, хэр хэмжээг харгалзан үндсэн болон хүндрүүлэх шинжтэйгээр хуульчилсан. (Энхболд & Гантулга, 2024)

Эмийн хууль бус эргэлттэй холбоотой гэмт хэргийг хууль тогтоомжид хуульчилж ирсэн байдалд үнэлэлт хийсэн харьцуулалтыг гарфикаар харуулбал:

Зураг 1. Хууль, тогтоомжид хуульчилж ирсэн харьцуулалт

Эмийн хууль бус эргэлттэй холбоотой гэмт хэргийг хууль, тогтоомжид хуульчилж ирсэн байдалд үнэлэлт, харьцуулалт хийхэд **нэгдүгээр үечлэл** буюу “Эртний үе”-д **15%** буюу хуульчлагдсан байдал сул, **хоёрдугаар үечлэл** Богд хаант Монгол Улсаас Ардчилсан Монгол Улс хүртэлх үед **63%** буюу хуульчлагдаж ирсэн байдал дунджаас дээгүүр, **гуравдугаар үечлэл** Ардчилсан Монгол Улсаас өнөөг хүртэлх үед **87%**-тай буюу хууль тогтоомжид хуульчлагдаж ирсэн байдал ахисан боловч төдийлөн хангалттай биш гэж үзэж байна.

Дүгнэлт

Судалгааны үр дүнд үндэслэн дараах дүгнэлтэд хүрсэн. Үүнд:

1.Эмийн хууль бус эргэлттэй тэмцэж ирсэн Монголын түүхэн уламжлалыг үндсэн гурван үечлэлд хуваан авч үзэх нь оновчтой гэж үзлээ. Тодруулбал: Эртний, Богд хаант улсын үеэс ардчилсан Монгол Улс хүртэл, Ардчилсан Монгол Улсаас хойш үе зэрэг болно.

Шинэ чулуун зэвсгийн үеэс нүүдэлчдийн анхны нэгдсэн улс Хүннү гүрэн байгуулагдсан МЭӨ209 он, түүнээс хойш МЭ1206 онд Монголын

нэгдсэн улс байгуулагдах хүртэл 1500-гаад жилийн хугацаанд Монголын уламжлалт анагаах ухаан буюу эм, эмч, анагаагч бодисууд зэрэг зүйлүүд цаг хувьсахын хирээр хөгжиж, хувьсан иржээ. Дээрх цаг хугацаа, түүхийн эх сурвалжуудад эмнэлгийн тусламж үзүүлээгүй, эсвэл буруу эмчилсэн эмч, оточ, домч нарт ямар хариуцлага хүлээлгэдэг байсан талаар нарийвчлан тусгагдаагүй байсан.

2. Чингис хаан “Их засаг” цаазад эмч, өвчин, эмчлэх, түүнтэй холбоотойгоор урамшуулах, эмчилж чадаагүйг нь шийтгэх зэрэг эрх зүйн хэм хэмжээг анх тусган өгч, зөвхөн цэргийн стратеги, удирдлагын талаар төдийгүй анагаах ухаан, эмнэлгийн салбарт ч өндөр ач холбогдол өгч, үүнийг бүхэл бүтэн улс оронд чухал хэсэг нь болгосон байна.

“Их засаг хууль”-иас эхлэлтэй хууль цаазын бичиг, хуулиуд зан заншлын шинжтэй, үүрэг болгох, урамшуулахад чиглэсэн байна. Хэрэв өвчтэй хүнийг эмчлэлгүй орхин явдал үед ялын бодлоготой байхаар төдийгүй эмчилсэн үед шагнаж, урамшуулах хэм хэмжээ тусгагджээ. Тухайн үеийн уламжлалт анагаах ухааны эмч нар хүмүүнд хор өгөх, эмнэлгийн тусламж үзүүлэхгүй байх, эм, тан өгөхгүй байх нь тангараг зөрчсөн гэж үзэж, хариуцлага хүлээлгэдэг байсан нь түүхэн баримтуудаас харагдаж байна.

3. Богд хаант Монгол Улсаас эхлэн Эмийн хууль бус эргэлттэй холбоотой гэмт хэргүүдтэй тэмцэж тухайн үед шүүх цаазын бичгүүдэд хуульчилж эхэлсэн байна. Энэ үеэс эмийн хууль бус эргэлттэй холбоотой төрлийн харилцааг хууль тогтоомжуудад тусгаж эхэлсэн төдийгүй эмийг хууль бусаар найруулах, худалдах, хэрэглэх, хадгалах, түгээх явдлыг гэмт хэрэгт тооцон, хуульчилж эхэлсэн байна.

Тухайлбал: 1926, 1929 онуудын Шүүх цаазын бичигт эмийн хууль бус эргэлттэй холбоотой харилцааг зохицуулж байснаас гадна хар тамхи буюу мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөлөх бодисыг хууль бусаар худалдаалахыг хориглосон зүйл заалтыг тусгаж байжээ. Харин 1961 оны Эрүүгийн хуулийн 185 дугаар зүйлд “Хүний биед хүчтэй нөлөөлөх, хордуулах, ухаан алдуулах бодисыг зөвшөөрөлгүй найруулж бэлтгэх, худалдаж борлуулах мөн худалдаж борлуулах зорилгоор хадгалах буюу олж авах түүнчлэн хүний биед хүчтэй нөлөөлөх хордуулах, ухаан алдуулах бодисыг хадгалах, тавьж олгох, бүртгэх, тээвэрлэх, явуулах талаар тогтоосон дүрмийг зөрчвөл ...” Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан (Адъяабазар, 1998) бол 2002 оны Эрүүгийн хуульд “Эмийн сангийн үйл ажиллагааг эрхэлж байгаа этгээд эмчилгээнд хэрэглэхийг хориглосон, хугацаа дууссан эм бэлдмэлийг их хэмжээгээр борлуулсан...”, энэ хэргийн улмаас хүний амь нас хохирсон, бусад хүнд хор уршиг учирсан бол...” гэж хүндрүүлэхээр заасан нь ард түмний эрүүл мэндийг хамгаалахад чухал алхам болсон.

Тухайн үед Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үйлчилж байсан Шүүх цаазын бичгүүд болон Эрүүгийн хуулиудад энэ төрлийн гэмт хэрэгт эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр зааснаас үзэхэд түүхэн цаг хугацаанд эмийн эргэлттэй холбоотой харилцаа нь төрийн хяналтад хуулийн зохицуулалттай байсан нь судалгаанаас харагдаж байна.

Мөн нөгөөтээгүүр 1986 оны үед дэлхийн өөрчлөлт, шинэчлэлтийн үе байсан. Оросын холбооны улс задарч унан, дэлхий нийтээр шилжиж, улс орнуудын хил хязгаар нээлттэй болж, ард иргэд чөлөөтэй зорчдог болсон.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

Ардчилсан үзэл, нийгмийн эхлэл тавигдсантай холбоотойгоор эмийн хууль бус эргэлт цэцэглэж эхэлсэн.

2015 оны Эрүүгийн хуулийн мөн бас нэг шинэлэг зохицуулалт нь хуулийн этгээдэд Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг, дэлхийн Эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухааны хөгжлийн чиг хандлагад нийцүүлсэн орчин цаг үеийн нөхцөлд тохирсон маш дэвшилттэй зохицуулалт оруулж ирсэн.

Харин 2024 оны 06 дугаар сарын 05-ны өдрийн хуулиар өөрчлөлт оруулж гэмт хэргийн халдлагын зүйлээс малын эм, биобэлдмэлийг хасаж, Зөрчлийн тухай хуульд зөрчилд тооцож шийтгэл оногдуулахаар тооцсон. Энэ нь Монгол орны малын генетикийн бодлогыг хамгаалахад чиглэгдсэн бодлогоосоо ухарсан алхам болсон.

Өнөө үед эмийн худалдаа, хууль бус эргэлттэй холбоотой асуудал олон нийтийн анхаарлын төвд байсаар ирлээ. Энэ нь 2024 оны 04 дүгээр сард Улсын Их Хурлаас Эмийн хүртээмж, үнэ чанарын асуудлаарх нээлттэй сонсгол зохион байгуулсан явдлаар дүгнэж болно.

Мөн дэлхий нийтийг цочроосон халдварт өвчний вакцин хүртэл дэлхийн улс, орнуудын мэтгэлцээний тавцан болж хувирч байна. Манай улс дэлхийн хөгжлийн чиг хандлагад нийцүүлж эрх зүйн орчин, зохион байгуулалтыг өөр шатанд шинэчлэх шаардлагатай байна.

Ашигласан материал

Fu Wi Kang, L. Z. (1999). *A General History of Chinese Medicine*. Chine: People's medical Publishing House.

Адъяабазар, Д. (1998). *Монгол Улсын Эрүүгийн хууль тогтоомжийн хөгжилт*. Улаанбаатар хот: Мөнхийн үсэг.

Азжаргал, А. (2018). Магистрын зэрэг горилсон судалгааны ажил.

Хууль бусаар эм, эмнэлгийн хэрэгсэл үйлдвэрлэх, импортлох, хадгалах, худалдах, түгээх гэмт хэргийн эрүүгийн эрх зүйн шинж. Улаанбаатар хот: Хууль сахиулахын их сургууль.

Алтангэрэл, Т. (1999). *XVI-XVII зууны Монгол цаазын бичгүүд*. Улаанбаатар хот: Өргөө хэвлэл.

Алтангэрэл, Т., & Энхээ, Ц. (2024). *XVI-XVII зууны Монгол цаазын бичгүүд*. Улаанбаатар хот: Мөнхийн үсэг.

Анх-Ирээдүй, Г. (2017). Монгол Улсын Хууль зүйн сургууль. *Хууль бусаар эм, эмнэлгийн хэрэгсэл үйлдвэрлэх, импортлох, хадгалах, худалдах, түгээх гэмт хэргийн эрүүгийн эрх зүйн зохицуулалт, зүйлчлэлийн асуудал*. Монгол Улсын их сургуулийн Хууль зүйн сургууль хэвлэл.

Болд, Ш. (2006). *Монголын Уламжлалт анагаах ухааны түүхэн уламжлал*. Улаанбаатар хот: Admon printing.

Болд, Ш. (2013). *Монголын Уламжлалт анагаах ухааны түүхэн уламжлал*. Улаанбаатар хот: Admon printing.

Монгол Улсын Хууль зүйн яам. (1995). *Халх журам*. Улаанбаатар: Admon printing.

МУҮИС, Х. з. (1995). *Эзэн богд Чингисийн "Их засаг"*. Улаанбаатар хот: Өргөө хэвлэл.

Нарангарав, Н. (2009). Хууль бусаар эм үйлдвэрлэх, импортлох, хадгалах, худалдах, түгээх гэмт хэргийн өнөөгийн байдал анхаарах асуудал. *Гэмт явдалтай тэмцэх асуудал*, 30(№4), 30.

- Ням-Осор, Н. (2022). *Их засаг хуулийн тайлбар 1 дүгээр боть*. Улаанбаатар хот: Мөнхийн үсэг.
- Уранчимэг, М. (2006). Эм зүйн ухааны доктор (Ph.D)-ын зэрэг горилсон нэг сэдэвт бүтээл. *Эмийн үндэсний үйлдвэрлэлийн чанарын удирдлагын тогтолцоог боловсронгуй болгох асуудлууд*. Улаанбаатар хот: Эрүүл мэндийн шинжлэх ухааны их сургууль.
- Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. (2011). *Монгол Улсын Эрүүгийн хууль*

- тогтоомжийн түүхэн уламжлал /1911-2009 он/*. Улаанбаатар хот: Мөнхийн үсэг.
- Чоймоо, Ш., Баярсайхан, Б., & Төрдалай, Р. (2006). *Монголын түүхэн сурвалж бичгийн цуврал "Арван буянт номын цагаан түүх"*. Улаанбаатар хот: Admon printing.
- Энхболд, Б., & Гантулга, С. (2024). *Эрүүгийн эрх зүй: тусгай анги /сурах бичиг/*. Улаанбаатар: Мөнхийг үсэг.

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ МӨНГӨ УГААХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF THE CURRENT SITUATION OF MONEY LAUNDERING IN MONGOLIA

Цэвээндоржийн Ням-Очир*

Цагдаагийн ерөнхий газрын тэргүүн дэд дарга, бригадын генерал, Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант

Br. Gen. Nyam-Ochir Tseveendorj, First deputy commissioner of National police agency Mongolia, Ph.D Candidate, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: nyamochir.ts@police.gov.mn

Хураангуй: Мөнгө угаах гэмт хэрэг үүсэж хөгжсөн түүхийн цаг үе, нөхцөл байдлаас үзэхэд, өндөр хөгжилтэй орнуудын хувьд дэлхий даяар өргөн тархсан хар тамхи, мансуурах бодис худалдаалах, хүний болон зэвсгийн наймаа, газрын баялгийг хууль бусаар олборлох нь мөнгө угаах гэмт явдлын гол хөдөлгөгч хүч болж байдаг. Харин эдийн засгийн хувьд тогтворгүй ядуу буурай, эсхүл жижиг эдийн засагтай, гаднын зээл, буцалтгүй тусламж, хөрөнгө оруулалтад тулгуурлан хөгжиж буй орон гадаадын хөрөнгө оруулагчдын мөнгөний эх үүсвэрийг хянах, шалгах боломж хомс улсад мөнгө угаах гэмт хэрэг үйлдэгдэх нь түгээмэл болохыг олон улсад тогтоосон байна.

Манай улсын хувьд мөнгө угаах гэмт хэргийн нөхцөл байдал хүндэрч, тухайн гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажиллагааг шинэ түвшинд гаргах хэрэгцээ, шаардлага бий болжээ. Тодруулбал, Монгол Улс дахь статистик мэдээнд “Мөнгө угаах” гэмт хэргийн зүйлчлэлээр 2019-2023 оны хооронд нийт 162 гэмт хэрэг бүртгэгдсэний 14 буюу 8.6 хувийг АТГ, 148 буюу 91.4 хувийг цагдаагийн байгууллага шалгасныг бүртгэгдсэн хугацаагаар нь авч үзвэл 2019 онд 54, 2020 онд 27, 2021 онд 47, 2022 онд 12, 2023 онд 22 (FATF, 2022) гэмт хэрэг тус тус бүртгэгджээ. Иймээс мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлон, шийдвэрлэх арга замын талаар өөрийн санал, дүгнэлтийг гаргахаар энэхүү өгүүллийг бичлээ.

Abstract: Money laundering as a criminal activity has developed over time, influenced by historical periods and circumstances. In developed countries, the main driving forces behind money laundering are the widespread trafficking of illicit drugs, narcotics, human and arms trade, and the illegal extraction of natural resources. In contrast, in economically unstable, poor, or small economies, where development relies heavily on foreign loans, grants, and investments, the lack of control and oversight over

the sources of foreign capital makes money laundering crimes more prevalent. This has been confirmed globally.

In our country, the situation regarding transnational money laundering crimes has worsened, leading to the need for intensified efforts to combat such crimes. This is evident from the National Risk Assessment Report on money laundering and terrorist financing conducted by Mongolia in 2016, the analysis of money laundering crimes registered and investigated by law enforcement, and the information obtained through the follow-up actions. For example, a total of 162 money laundering crimes were registered under Article 18.6 "Money Laundering" of the Criminal Code of Mongolia from 2019 to 2023. The breakdown by year is as follows: 54 cases in 2019, 27 in 2020, 47 in 2021, 12 in 2022, and 22 in 2023. Of these crimes, 14 (8.6%) were investigated by the Anti-Corruption Agency (ACA), and 148 (91.4%) were investigated by the police. Research and analysis have been conducted on the current state of economic crimes, identifying key issues and drawing conclusions on potential solutions.

Түлхүүр үгс: Мөнгө угаах, гэмт хэрэг, эдийн засаг, гэмт хэргийн шинж.

Keywords: Money laundering, crime, economy, elements of the crime.

Удиртгал

Нэгдсэн Үндэсний байгууллагын Хар тамхи, гэмт хэрэгтэй тэмцэх албанаас 2024 оны жилийн эцсээр гаргасан судалгаагаар жил бүр дэлхийн хэмжээнд ойролцоогоор 800-2 их наяд ам.доллар угааж байгаа нь улс орнуудын засгийн газруудын хувьд тулгамдсан асуудлуудын нэг болоод байна.

Манай улсын хувьд Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт: “Монгол Улсын иргэн нь хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах, эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах эрхтэй”, Иргэний хуулийн 89 дүгээр зүйлд: “Эрх, эд юмсыг хууль ёсоор мэдэлдээ авах замаар эзэмшил үүснэ” гэж иргэний өмчлөх эрхийг баталгаажуулан хуульчилсан ч сүүлийн үед мөнгө угаах гэмт хэрэг үйлдэгдэх нь жил ирэх тусам өсөн нэмэгдэж байна.

Мөнгө угаах гэмт хэргийг Цагдаа, Тагнуул, Авлигатай тэмцэх газрын Мөрдөн шалгах хэлтэс, газрууд өөрсдөө илрүүлсэн хэргийн хүрээнд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулан шалгаж байна.

Цагдаагийн байгууллагаас 87 хэрэг буюу 58.8 хувийг Эрүүгийн цагдаагийн алба шалгасан, Мөрдөн байцаах алба 3 хэрэг буюу 2.02 хувийг, нийслэлийн дүүргүүдийн цагдаагийн газарт 23 хэрэг буюу 15.5 хувийг, орон нутгийн ЦГ 35 буюу 23.6 хувийг тус тус шалгажээ. Гэмт хэргийн илрүүлэлт 24.3 хувь, нийт гэмт хэргийн **120** буюу **74.1** хувь нь далд аргаар үйлдэгдсэн байна. Нийт бүртгэгдсэн гэмт хэргийн 111 буюу 68.5 хувь нь нийслэлд, 51 буюу 31.5 хувь нь орон нутагт бүртгэгдсэн (ЦЕГ, 2023).

Дэлхий нийтэд тархсан ковидтой холбоотойгоор нийт бүртгэгдсэн гэмт хэрэг 2020 онд өмнөх оноос 50.0 хувиар, 2022 онд 74.5 хувиар буурсан

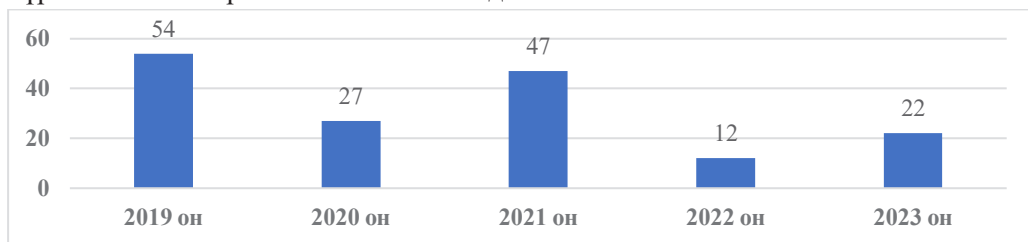
МОНГОЛ УЛСЫН
ХУУЛЬЧИЛСАН
ЭРХ

ᠮᠣᠩᠭᠡ ᠤᠭᠠᠬᠤ ᠭᠡᠮᠡᠳᠡ ᠬᠡᠷᠭᠢᠨ ᠭᠡᠮᠡᠳᠡ ᠬᠡᠷᠭᠢᠨ

бол, 2021 онд 74.1 хувиар, 2023 онд 83.3 хувиар өссөн. Бүртгэгдсэн гэмт хэргийн **152** буюу 93.8 хувь нь хэрэг бүртгэлтийн хэрэг байгаа бөгөөд

үүнээс 149 буюу 92.0 хувь нь хөнгөн, 13 буюу 8.0 хувь нь хүнд гэмт хэрэг, 55 буюу 34.0 хувь нь бүлэглэн үйлдсэн байна.

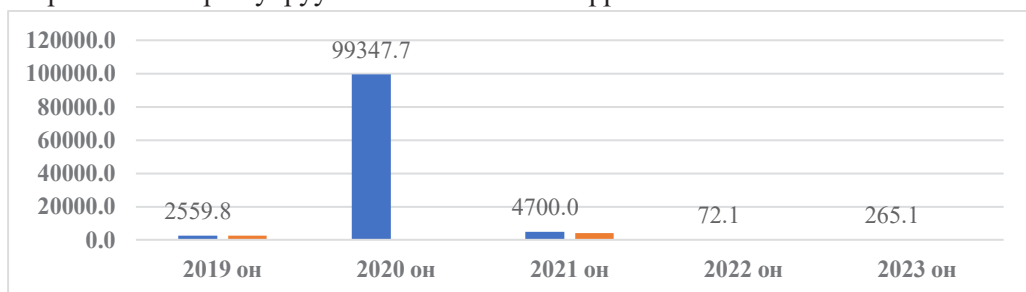
Зураг №1. Бүртгэгдсэн гэмт хэрэг (2019-2023 он)

Мөнгө угаах гэмт хэргийн улмаас 2019 онд 9, 2020 онд 10, 2021 онд 8, 2022 онд 5, 2023 онд 6 нийт 38 иргэн, 3 хуулийн этгээдэд 106.9 тэрбум төгрөгийн хохирол учирсан бөгөөд эдгээрийг задалж үзүүлбэл:

- 2019 онд 2559820000 төгрөгийн,
- 2020 онд 99347670400 төгрөгийн,
- 2021 онд 4699966200 төгрөгийн,
- 2022 онд 72090000 төгрөгийн,
- 2023 онд 265065600 төгрөгийн хохирол учруулсан байна.

Дээрх хохирлоос 2019 онд 2558050000 төгрөгийн буюу нийт хохирлын 99.9 хувийг, 2020 онд 5890000 төгрөгийг, 2021 онд 4003061200 төгрөгийн буюу 85.2 хувийг, 2022 онд 10210000 төгрөгийн буюу 14.2 хувийг, 2023 онд 2865600 буюу 1.1 хувийн хохирлыг тус тус нөхөн төлүүлсэн юм. Өөрөөр хэлбэл, 6.5 тэрбум төгрөгийн хохирлыг нөхөн төлүүлж, хохирол нөхөн төлүүлсэн хувь 6.1 хувь байна.

2019 онд 1599831320 төгрөгийн, 2023 онд 4000000000 төгрөгийн буюу 5.5 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө битүүмжилсэн.

Зураг №2. Учирсан хохирол, сая төгрөг (2019-2023 он)

Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд 2019 онд 32, 2020 онд 9, 2021 онд 35, 2022 онд 6, 2023 онд 22 хүн буюу Эрүүгийн хуулийн 18.6 дугаар

зүйлд заасан “Мөнгө угаах” гэмт хэрэгт нийт **93** хүнийг яллагдагчаар татагдан шалгагдсан бөгөөд тэдгээрийн 64 буюу 68.9 хувь нь нийслэлд, 29 буюу 31.1

хувь нь орон нутагт бүртгэгдэн шалгагдсан.

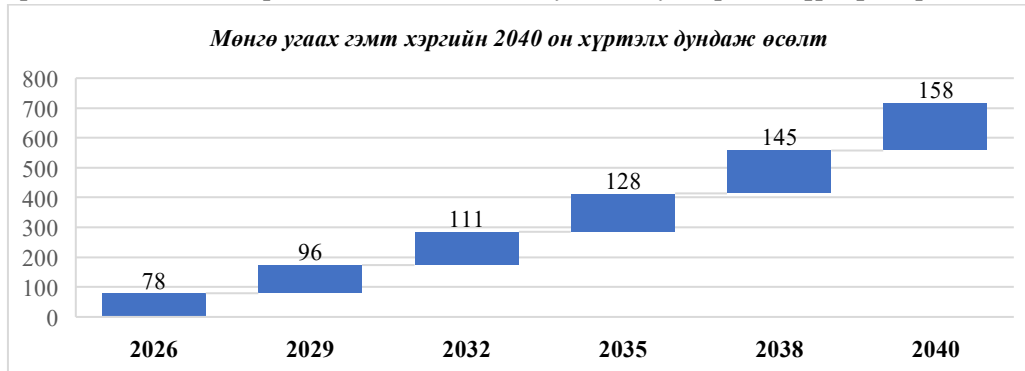
Мөнгө угаах гэмт хэрэгт яллагдагчдын 11 буюу 11.8 хувь нь БНХАУ-ын иргэд, 29 буюу 31.2 хувь нь эмэгтэй, 5 буюу 5.4 хувь нь банк санхүүгийн ажилтан, 2 буюу 2.2 хувь нь валютын ченж, 16 буюу 17.2 хувь нь ажилгүй, 9 буюу 9.7 хувь нь өмнө нь ял шийтгэл эдэлж байсан хүн байгаа ба мөн гэмт хэргийн 30 буюу 18.5 хувь нь эмэгтэй хүн оролцсон байна.

Хууль сахиулах байгууллагууд мөнгө угаах гэмт хэргийг суурь гэмт хэрэгтэй хамт мөрдөн шалгаж байгаа ч ийнхүү шалгах хугацаанд Монгол Улс эрүүгийн хэрэгт өргөн хүрээнд өршөөл үзүүлж буй нь мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд хүндрэл учруулж байна. Мөн байгаль орчны эсрэг, татвараас зайлсхийх гэмт хэрэгт нь мөнгө угаах гэмт хэргийн хувьд өндөр эрсдэлтэй, мөрдөн шалгах

ажиллагааны үр дүн хангалтгүй (APG, 2017) гэж дүгнэжээ.

Эдгээр он жилүүдэд мөнгө угаах гэмт хэрэг цөөн шийдэгдсэн нь манай улсын хувьд шинэ тутамд тооцогдох мөнгө угаах гэмт хэргийн талаарх мэдлэг хууль хэрэглэгч болон хэрэгжүүлэгчдийн аль алинд нь бага, тэр дундаа тухайн гэмт хэргийг мөрдөн шалгаж, хянан шийдвэрлэх практик байхгүй байсантай холбоотой гэж үзэж байна.

Шинжлэх ухаан технологийн их сургуулийн судлаачид орчин үеийн судалгааны аргын нэг “Системийн динамик загвар (ШУТИС, 2022)-ыг ашиглан мөнгө угаах гэмт хэргийн төлөвийг “Вензим” программаар регрессийн шинжилгээ хийхэд манай улсад 2040 он хүртэл мөнгө угаах гэмт хэрэг нь санхүүгийн болон эдийн засгийн нөхцөл байдалтай уялдан жил тутам 5 хувиар өсөх үр дүн гарчээ.

Зураг №3. Гэмт хэргийн дундаж өсөлт

Энэхүү судалгаагаар манай улсын 10000 хүн ам тутамд мөнгө угаах гэмт хэрэг 2010 онд 0.06, 2020 онд 0.17 тус тус байсан бол, 2040 он гэхэд 0.41 гэсэн үзүүлэлтээр өсөх бөгөөд үүнд хүн амын өсөлт, төсвийн болон санхүү, крипто зах зээлийн тэлэлт шууд

нөлөөлөхөөр байна. Өөрөөр хэлбэл, мөнгө угаах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг салбар бүрд зохион байгуулах, үйлдэгдсэн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах тогтолцоо, хүний нөөцийг бэлтгэх шаардлагатай

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХҮЙ

болох нь тооцоолол судалгаанаас харагдаж байна.

Ийнхүү эдийн засгийн гэмт хэргийн нөхцөл байдлыг судалж үзэхэд төр засгаас энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, алба хаагчдыг чадавхжуулах ажлуудыг эрчимтэй хийж байгаа хэдий ч энэ чиглэлийн эрх зүйн зохицуулалтыг судалж, дүн шинжилгээ хийж, практикт тулгамдаж буй асуудлыг нээн илрүүлэх, шийдвэрлэх арга замыг тодорхойлох зайлшгүй шаардлагатай байна.

Энэхүү судалгааг хийхэд эдийн засгийн гэмт хэрэг гарахад нөлөөлж буй шалтгаан нөхцөл, хүчин зүйлийг харьцуулах, тоо баримтад дүн шинжилгээ хийх, нэгтгэн дүгнэх, задлан шинжлэх, статистик тоон мэдээг үндэслэн тухайн үзэгдлийг тайлбарлаж, гадаадын зарим орны болон дотоодын эрдэмтдийн бүтээлийг харьцуулан судаллаа.

Нэг. Эрх зүйн зохицуулалт. Эрүүгийн эрх зүйн чиглэлээр мэргэшсэн эрдэмтэн судлаачид “гэмт хэрэг бол Эрүүгийн хуулиар хамгаалагдсан эрх ашиг, сонирхолд халдаж уршигт үр дагаврыг /хор уршиг/ бий болгосон, ийм үр дагавар бий болохуйц нөхцөл бүрдүүлсэн үйлдэл, эс үйлдэхүй гэж тодорхойлдог. Нийгэмд аюултай үйлдэл, эс үйлдэхүйг гэмт хэрэгт тооцоход зайлшгүй шаардлагатай объектив болон субъектив шинжүүдийн цогц бүрдлийг гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн гэх бөгөөд гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний шинжүүд тодорхой гэмт хэргийн мөн чанар, хор аюулын түвшнийг бүрэн

тодорхойлохуйц байх ёстой” (Жанцан, 2009) гэж үздэг.

Онолын хувьд гэмт хэрэг “илэрсэн” эсхүл “илрээгүй”-д тооцох үндсэн шалгуурыг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд тогтоогдсон эсэхтэй холбон үздэг бөгөөд гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд тогтоогдоогүй тохиолдлыг гэмт хэрэг илрээгүйд тооцох ба тухайн тохиолдолд гэмт хэрэг үйлдэгдсэн боловч, түүнийг хэн үйлдсэн нь тогтоогдоогүй байдаг (Болдбаатар, 1999). Өөрөөр хэлбэл, энэ нь эрүүгийн эрх зүйн шинжлэх ухаанаар тогтоосон зүй тогтлын дагуу гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн бүрэн байж гэмт хэрэгт тооцогддогтой холбоотой байна.

Эрүүгийн хэргийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах, хянан шийдвэрлэх ажиллагааг зохицуулдаг гол хуульд болох Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль “эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтыг гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдийг олж тогтоон шударгаар ял оногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх, хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд оршино” (Эрүүгийн хэрэг хяна шийдвэрлэх тухай хууль, 2017)-д гэсэн нь гэмт хэрэг үйлдэх замаар дээрх эрхийг зөрчсөн болохыг тогтоосны үндсэн дээр хүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх тогтоох ажиллагаа явагдах үндэслэл бүрддэг байна.

Тиймээс гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний үндсэн нэг элемент

“субъект” тогтоогдоогүй байх нь Эрүүгийн процессын хуулийн зорилт хангагдахгүй байдалд хүрэх буюу эрүүгийн хэрэг илрээгүйд тооцох үндэслэл болно. Өөрөөр хэлбэл, тухайн үйл явдал нь Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан гэмт хэрэг болохыг тогтоох нь гэмт хэрэг илэрсэнд тооцоход хангалтгүй бөгөөд гэмт хэргийг үйлдсэн гэм буруутай этгээд тогтоогдсон тохиолдолд гэмт хэргийг илэрсэнд тооцох үндэслэл хангагдах нь харагдана.

Даяарчлалын нөлөөгөөр бохир мөнгө угаах зах зээлийн хүрээ өргөжиж энэ асуудал нь дэлхий нийтийн тэргүүлэх тулгамдсан асуудлын нэг болсон билээ.

“Мөнгө угаах” хэмээх нэр томъёоны гарал үүслийн талаар олон янзын хувилбар байдгаас хамгийн их дэлгэрсэн нь 1920-д оны үед АНУ-ын Үндсэн хуулийн 18 дугаар зүйлд “Согтууруулах ундааны зүйл үйлдвэрлэх тээвэрлэх, худалдан борлуулахыг хориглосон” (АНУ-ын Үндсэн хууль, 1920) зүйл заалтыг нэмэлт болгон оруулсан явдал тооцогдох бөгөөд 1933 оны 12 дугаар сард уг зүйл заалтыг хүчингүй болгосон ч түүхэнд энэ үйл явдал “Хуурай хууль” гэж нэрлэгдэн үлджээ.

Энэ л үеэс согтууруулах ундааны хууль бус бизнесийн талбарыг гартаа авахын төлөө Итали, Ирланд гаралтай гангестеруудын хооронд ширүүн тэмцэл өрнөжээ. Эцэст нь АНУ-ыг газар зүйн байршлаар нь 27 дүүрэгт хуваан тухайлбал, Нью-Йоркийг Сальваторе Маранзаногийн Коза нострагийн бүлэг, Чикагог Итали

гаралтай Аль Капоны бүлэг, Флоридаг Мейер Лански бүлэг гэхчлэн хуваан авч согтууруулах ундаа борлуулан энэхүү хууль бус наймаанаас ихээхэн хөрөнгөжжээ.

1988 онд Мансууруулах болон сэтгэцэд гаж нөлөө үзүүлэх бодисын хууль бус наймааны эсрэг НҮБ-ын Конвенц болох Венийн конвенц батлагдан гарсан бөгөөд уг конвенцод анх удаа “мөнгө угаах” нэр томъёог албан ёсоор ашигласан төдийгүй мөнгө угаах ажиллагааг гэмт хэрэгт тооцох тухай тайлбарыг ч хийсэн байна (Мансууруулах болон сэтгэцэд гаж нөлөө үзүүлэх бодисын хууль бус наймааны эсрэг конвенц, 1988).

Ийнхүү 1920-д оны үед АНУ-д “мөнгө угаах” гэдэг нэр томъёолол сонгодог хэлбэрээр анхлан гарч ирсэн бөгөөд 1988 онд гэмт хэрэг үйлдэж олсон хөрөнгө, мөнгийг хууль ёсны болгоход чиглэсэн үйл ажиллагааг үйлдлийн аргаар нь “мөнгө угаах” гэж олон улсад албан ёсоор нэрлэх болсон байна.

2000 онд Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх Палермогийн Конвенц батлагдсан бөгөөд энэхүү конвенцод “мөнгө угаах гэмт хэрэг”, “суурь гэмт хэрэг”, “хууль бус орлого”-ын тухай нарийвчилсан тайлбар тодорхойлолтыг өгсөн (Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх конвенц, 2000).

Авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенцын 23 дугаар зүйлд: “Гэмт хэрэг үйлдэх замаар олсон орлогыг угаах буюу мөнгө угаах гэмт хэрэг гэдгийг Палермогийн конвенцод заасан

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ
САНХҮҮЖҮҮЛЭХТЭЙ ТЭМЦЭХ

агуулгаар тодорхойлсон байх ба харин гэмт хэрэг үйлдэх замаар шууд буюу шууд бусаар олсон, авсан аливаа эд хөрөнгийг “гэмт хэргээс олсон орлого” гэж ойлгоно (Авлигын эсрэг конвенц, 2005) хэмээн тодорхойлжээ. Өөрөөр хэлбэл, аливаа гэмт хэрэг үйлдэж олсон хууль бус орлогыг хууль ёсны болгоход чиглэсэн үйл ажиллагааг олон улсын хэмжээнд албан ёсоор “мөнгө угаах гэмт хэрэг”, харин хууль бус орлого олохын тулд үйлдсэн гэмт хэргийг мөнгө угаах гэмт хэргийн “суурь буюу үндсэн гэмт хэрэг”-т тооцож байгаа нь илэрхий байна.

Ийнхүү олон улсын эрх зүйн салбарт “мөнгө угаах” нэр томъёог албан ёсоор хэрэглэж эхэлсэн төдийгүй мөнгө угаах болон суурь гэмт хэргийн ойлголт, үндсэн шинж, ялгаатай тал болон “хууль бус орлого” хэмээх нэр томъёоны талаар ч нарийвчилсан тодорхойлолтууд өгч тайлбарлах болсноор мөнгө угаах гэмт хэргийг шалгаж шийдвэрлэх нэгдмэл ойлголтыг олон улсын эрх зүйн түвшинд бүрдүүлсэн гэж үзэх үндэстэй байна.

Манай улс 2003 онд Терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх олон улсын конвенцод, 2006 онд Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх Палермогийн конвенцод нэгдэн орж, 2006 оны 07 дугаар сарын 8-ны өдөр Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай бие даасан хууль батлан мөрдөж эхэлсэн нь мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх үйл ажиллагааны шинэ эхлэл болсон юм (Мөнгө угаах болон терроризмыг

санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, 2013). Энэ хуулийн 3.1.1 дэх хэсэгт: “Мөнгө угаах гэж хууль бусаар олсон эд хөрөнгө гэдгийг мэдсээр байж, түүний гарал үүслийг нуун далдалж уг эд хөрөнгийг эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах эрхээ хууль ёсны болгох зорилгоор гүйлгээнд оруулахыг хэлнэ” гэж тодорхойлсон ба 2013 онд мөн хуулийг шинэчлэн боловсруулсан нь өнөө хүчин төгөлдөр үйлчилж байна.

Үндэсний эрдэмтэн, судлаачдын хувьд мөнгө угаах гэдэг нь хууль бусаар олсон орлого, эд хөрөнгө гэдгийг мэдсээр байж, түүний гарал үүслийг нуун далдалж, уг хөрөнгийг эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах эрхээ хууль ёсны болгох зорилгоор гүйлгээнд оруулах өргөн хүрээтэй шат дамжлага бүхий үйл ажиллагаа (Эрүүгийн хууль, 2015) гэж тодорхойлсон нь үндсэндээ олон улсын хэм хэмжээнд заасан томъёололтой агуулгын хувьд нийцэж байна.

Энэ төрлийн гэмт хэргийн улмаас улс орны эдийн засагт ихээхэн хэмжээний хохирол учирдаг, харин хор уршиг нь нийгмийн гишүүн бүрд учирч байдгаараа онцлогтой.

Хоёр. Тулгамдаж буй зарим асуудал, шийдвэрлэх арга замын талаар. 1. Мөнгө угаах гэмт хэргийн тухайд гэмт хэрэг үйлдэж олсон орлого гэдгийг мэдсээр байж авсан, эзэмшсэн, ашигласан, нуун далдалсан өөрчилсөн, шилжүүлсэн, захиран зарцуулсан л бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр тусгасан. Гэтэл манай улсын Эрүүгийн хуулийн 1.4 дүгээр зүйлд: “Энэ хуульд заасан гэмт хэрэг үйлдсэн нь шүүхээр тогтоогдсон гэм буруутай хүнд

эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ” гэсэн дагуу суурь гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн гэм бурууг шүүхээр тогтоосны дараа мөнгө угаах гэмт хэргийг эцэслэн шийдвэрлэх боломж бүрдэхээр зохицуулалттай байгаа билээ. Өөрөөр хэлбэл, суурь гэмт хэргийг нотлолгүйгээр, мөнгө угаах гэмт хэргийн мөнгөн хөрөнгийн эх үүсвэрийг хууль бус эсэхийг тогтоолгүйгээр мөнгө угаах гэмт хэргийг шийдвэрлэх боломжгүй байна. Тиймээс зарим тохиолдолд мөнгө угаах гэмт хэргээр зүйлчилсэн хэргийн суурь гэмт хэргийг бүрэн дүүрэн тогтоогоогүй учир мөнгө угаасан гэж үзэх боломжгүй гэж шүүхээс үзэж хэрэг мөрдөн байцаалтад буцаах тохиолдол ч байна.

Энэ нь нэг талаараа аливаа иргэн, хуулийн этгээдийг “хилсдүүлэн гүтгэх”-ээс урьдчилан сэргийлж буй чухал зарчмуудын нэг ч нөгөө талаараа мөнгө угаах цаашлаад бусад санхүүгийн төрлийн гэмт хэргийг эцэслэн шийдвэрлэхэд хүндрэл учруулж байна.

2. Банк санхүүгийн байгууллагын үйл ажиллагааны үндсэн чиглэл нь харилцагчдад үйлчилгээ үзүүлэх боловч хуулиар хүлээсэн үүргийн дагуу улс төрд нөлөө бүхий этгээдийн жагсаалтыг гарган банк, санхүүгийн байгууллагаар хийсэн гүйлгээг хянаж байгаа ч тэдний шилжилт хөдөлгөөнийг тухай бүр бүртгэх боломж ч хомс байна. Монгол Улсын Мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуулийн 6.1.3-т зааснаар Банк нь Улс төрд нөлөө бүхий этгээдийн нэр дээр

хийгдсэн гүйлгээнд тусгайлан хяналт тавих, мөн хуулийн 3.1.5-д “Улс төрд нөлөө бүхий этгээд” гэдгийг Нийтийн албанд нийтийн болон хувийн ашиг сонирхлыг зохицуулах, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн 20.2-т заасан этгээд байна гээд тэдгээр нь улс төрийн тодорхой “албан тушаал эрхэлж байсан” болон “эрхэлж байгаа хүн”, эсхүл түүнтэй “хамаарал бүхий этгээд” гэж тодорхойлсон байдаг (Мөнгө угаах терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, 2013) тул үүнтэй холбоотойгоор үүсэж буй гол бэрхшээл нь арилжааны банкнуудын зүгээс Улс төрд нөлөө бүхий этгээдийн хамаарал бүхий этгээдийг нэг бүрчлэн олж тодорхойлох эрх зүйн болон үйл ажиллагааны хувьд боломжгүй юм. Мөн тухайн этгээдтэй “хамаарал бүхий этгээд” нь насан туршдаа улс төрд нөлөө бүхий этгээд гэдгээр тусгайлан хянагдах шаардлагатай болж байна.

Улс төрд нөлөө бүхий этгээдэд хяналт тавих тухай заалтыг тодорхой болгох зорилгоор Мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуульд шаардлагатай өөрчлөлтийг оруулах, эсвэл Монгол банкны Санхүүгийн Мэдээллийн Алба, Авлигатай тэмцэх газар хамтран “Улс төрд нөлөө бүхий этгээдийн мэдээллийн нэгдсэн сан”-г үүсгэж, мэдээлэх үүрэгтэй этгээдүүдэд тус санд нэвтрэх талаар зохих арга хэмжээг авах,

Харилцагчийг таньж мэдэх болон сэжигтэй гүйлгээг таньж илрүүлэх зорилгоор ашиглаж буй программ хангамжийн шүүлтийн дүрмийг хууль сахиулах байгууллагатай хамтран

ᠮᠤᠩᠭᠡ ᠮᠣᠩᠭᠡ ᠤᠭᠠᠬᠤ ᠭᠡᠮᠡᠳᠡᠭᠡᠢ

ажиллаж оновчтой байдлыг хангахад хууль сахиулах байгууллагын туслалцаа дэмжлэг хэрэгтэй.

3. Хүн төрөлхтөн цахим эрин үе рүү шилжсэнтэй холбогдуулан нийгмийн хөгжлийн сөрөг үзэгдэл болох гэмт хэрэг, тэдгээрийг үйлдэгчид нийгмийн хөгжлийг даган хувьсан өөрчлөгдөж, цахим орчныг ашиглан гэмт хэрэг үйлдэх нь өнөөгийн нийгэмд тулгамдаж буй асуудлуудын нэг болон хувирч байна.

Цахим гэмт хэрэг нь мөнгө угаах гэмт хэргийн суурь гэмт хэргүүд дотор томоохон байр суурь эзлэх бөгөөд сүүлийн 3 жилийн байдлаар цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдсэн нийт гэмт хэргийн 6558 буюу 26 хувийг эзэлж байгаа нь 4 гэмт хэрэг тутмын 1 нь кибер орон зайг ашиглан үйлдэгдэж, 2021 онд энэ төрлийн гэмт хэрэг 53,6 хувиар өссөн ба хэргийн илрүүлэлт 48,5 хувь (ЦЕГ, Статистик мэдээ, 2021)-тай байна.

Тиймээс энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх зэвсэг болгон ашиглаж болох технологийн дэвшлийн нэг нь хиймэл оюун ухааны технологи бөгөөд хэмээн үзэж байна.

4. Цагдаагийн байгууллагын Мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх нэгжийн үйл ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудлын нэг нь мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тогтолцоонд оролцогч этгээд (төрийн болон хувийн хэвшил) хоорондын хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцоо хангалтгүй байгаагаас хуулийн хэрэгжилтэд мөн сөргөөр нөлөөлж байна. Тухайлбал, улсын бүртгэлийн байгууллагын бүртгэлд хамруулах,

зөвшөөрөл олгох үйл ажиллагааны хүрээнд ирүүлж буй мэдээлэл бүрэн бус буюу хагас дутуу шаардлага хангахгүй байх эсхүл бүр мэдээлэл байхгүй байх ч тохиолдол байна. Энэ нь төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагаанд үүрэг, хариуцлага, хяналтын тогтолцоо алдагдсан, мэргэшсэн боловсон хүчин байхгүй байгаагийн илрэл юм.

5. Мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажиллагааны салшгүй нэг хэсэг болох хөрөнгө буцаах ажиллагааг хууль эрх зүйн түвшин явуулах нь нэн тэргүүний чухал асуудлуудын нэг болоод байна. Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, хууль бус орлогыг татан төвлөрүүлэхэд “Хөрөнгө буцаах ажиллагааг” тусгайлан журамлах эсхүл ЭХХШТ хуульд тохирох зохицуулалтыг шаардлагатай байна.

Дүгнэлт

Манай улс мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэхдээ мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх онол, арга зүйн үндсийг олон улсын туршлагад тулгуурлан судалж, үндэсний эрх зүйн салбарт нэвтрүүлж эхэлснээс хойш багагүй цаг хугацаа өнгөрсөн нь энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажиллагааны тулгамдсан асуудлуудыг нээн илрүүлж, тэдгээрийг шийдвэрлэх арга замыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр эрэлхийлэх нь нэн чухал болохыг харуулж байна.

Манай улсын хувьд мөнгө угаах гэмт хэрэг нь харьцангуй шинэ төрлийн гэмт хэрэгт тооцогдож 2000 оны эхэн үед манай улсад бохир мөнгө угаагдах эрсдэлт нөхцөл байдал үүссэн байна

гэж эрдэмтэн, судлаачид дүгнэж байсан бол, бидний хийсэн сүүлийн 5 жилийн судалгаагаар мөнгө угаах гэмт хэргийн тархалт, шилжилт хөдөлгөөн зэргээс үзэхэд, мөнгө угаах гэмт хэрэг нь манай улсын эдийн засгийн бүх салбарт сонгодог утгаар хэрэгжиж байна. Энэ байдал нь цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдэж шалгагдсан мөнгө угаах гэмт хэрэгт хийсэн дүн шинжилгээ зэргээс харагдаж билээ.

Иймд манай улсын нийгэм, улс төр, эдийн засгийн хүрээнд гарч буй өөрчлөлт, тэдгээрийн сөрөг үр дагавар болох ялангуяа, мөнгө угаах гэмт хэргийн шинж чанарт нөлөөлж, шинэчлэгдэн өөрчлөгдөж байгаа нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын үйл ажиллагаа, эрх зүйн зохицуулалтыг шинэлэг байдлаар авч үзэх хэрэгцээ, шаардлагыг бий болгож байна.

Ашигласан материал

Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, (2006 & 2013). <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=9242>.

Эрүүгийн хууль, (2015). <https://legalinfo.mn/mn/detail/11634>.

Венийн мансууруулах болон сэтгэцэд гаж нөлөө үзүүлэх бодисын хууль бус наймааны эсрэг конвенц. (1988).

Палермогийн Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх конвенц (2000).

Авлигын эсрэг конвенц (Нэгдсэн үндэсний байгууллага 2005).

Болдбаатар, Ж. (1999). *Илрээгүй гэмт хэргийн илрүүлэх ажиллагаа*. УБ.,.

Жанцан, С. (2009). *Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн онол (гэмт хэргийн сургааль)* (Б. II). УБ.,.

ЦЕГ. (2021 & 2023). *Статистик мэдээ*. <https://police.gov.mn/as/article/3>.

APG. (2017). *Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures: Mongolia*. Asia/Pacific Group on Money Laundering.

FATF. (2022). *Мөнгө угаах үйл явц, хэргийн гаралт*. www.fatf-gafi.org.

ШУТИС. (2022). *Монгол Улсад бүртгэгдсэн гэмт хэргийн системийн динамик загвар*.

ТАЙВАН ЖАГСААЛ, ЦУГЛААНЫ ҮЕИЙН ХҮНИЙ ЭРХ ЧӨЛӨӨНИЙ ХЯЗГААРЛАЛТАД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS OF RESTRICTIONS ON THE RIGHT OF PEACEFUL ASSEMBLY

Эрдэнэбатын Хишигбайгаль*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн ахмад

Pol. Capt. Khishigbaigali Erdenebat, Senior Lecturer, Department of Criminal Law and Criminology, Police School, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: khishigbaigal138@gmail.com

Хураангуй: Нийгмийн гэрээний онол нь хувь хүмүүс нийгмийг хамтран байгуулахад зөвшилцдөг бөгөөд ингэснээр харилцан хамгаалалт, нийгмийн дэг журмыг хангах үүднээс эрх чөлөөнд тодорхой хязгаарлалт тавихыг зөвшөөрдөг гэж үздэг. Энэхүү үндсэн ойлголт нь төрийн эрх мэдлийн хууль ёсны байдал чухал болохыг онцолж, энэхүү хүрээ нь тайван жагсаал, цуглаан хийх эрхэд тавигдсан хязгаарлалтыг судлахад онцгой ач холбогдолтой бөгөөд хувь хүний эрх чөлөө, нийгмийн дэг журмын тэнцвэрийн асуудлыг хөндсөн болно.

Энэхүү судалгаагаар хүний эрхийн хязгаарлалтууд Олон Улсын болон Үндэсний хууль эрх зүйн хүрээнд хэрхэн илэрч байгааг, ялангуяа Монгол Улсад хэрхэн хэрэгжиж байгааг судаллаа. Монголын үндэсний хэм хэмжээ нь Иргэний болон улс төрийн эрхийн олон улсын пакт зэрэг Олон Улсын стандартуудтай нийцэж байгаа эсэхийг үнэлсэн болно. Монгол дахь хүний эрх, эрх чөлөөг судалсан тайлангуудыг дүгнэн, тус улсын хууль эрх зүйн практик нь олон улсын хуулиар баталгаажсан эрхүүдийг хүндэтгэж байгаа эсэхийг тодорхойлохыг зорьсон.

Үндсэндээ энэхүү судалгаа нь төрийн эрх мэдэл ба хувь хүний эрх чөлөөний хоорондох зөрчилдөөн тодотгож, төр засаг нийгмийн гэрээний онолын дагуу үүргээ биелүүлэх шаардлагатайг онцолдог. Төрийн хууль ёсны байдал нь эдгээр эрхийг хамгаалах чадварт тулгуурладаг бөгөөд нийгмийн дэг журмыг хадгалах үүрэгтэй тул өнөөгийн засаглалын асуудлыг ойлгоход энэхүү дүн шинжилгээ маш чухал юм.

Abstract: The theory of social contract suggests that individuals allow the formation of society and accept limitations on their freedom in order to ensure protection and social order. This fundamental idea shows that the legitimacy of government authority comes from the consent of the people, which is crucial when discussing the right to peaceful assembly and the limitations on freedom. In Mongolia, over the past five years, there have been about 1,200 protests and demonstrations, with 88.5% of them being unregistered. The law requires registration for such events, which raises questions about whether citizens can effectively exercise their rights and freedoms.

The limitations on the right to assembly and freedom are reflected in both international and national legal systems. The significance of this study lies in examining how these limitations are addressed in international standards, such as the International Covenant on Civil and Political Rights, and how they are implemented in Mongolia,

using both quantitative and qualitative research methods to determine the extent of these limitations and whether they align with international agreements.

Түлхүүр үгс: Тайван цуглаан, хязгаарлалт, үндэсний аюулгүй байдал, олон нийтийн аюулгүй байдал, пропорциональ байдал.

Keywords: Peaceful assembly, restrictions, national security, public safety, proportionality.

Introduction

The freedom to express one's thoughts and opinions manifests through the rights to speak, publish, and hold peaceful assemblies and demonstrations. In a democratic society, it is a fundamental characteristic that individuals can hold and express their own opinions without facing any responsibility for doing so.

Mongolia has been building a democratic system for over 30 years, but the question remains whether it has successfully ensured the rights and freedoms of its citizens, particularly the right to hold assemblies and demonstrations. In recent years, the number of protests and demonstrations in Ulaanbaatar has consistently increased, leading to conflicts between protesters and law enforcement. These incidents have been widely reported on social media, highlighting instances where law enforcement has used force and coercive measures. This situation has led to public criticism, suggesting that expressing opinions and participating in demonstrations puts citizens at risk of legal trouble and conflict, which can intimidate people from expressing their views.

The state's role in protecting the right to peaceful assembly and freedom is crucial. Limitations on these rights can be imposed only under specific conditions

that align with international human rights standards, such as national security, public order, public health, and the protection of others' rights and freedoms. These limitations must be legally justified, necessary, and proportionate to the intended goal. If the harm caused by restrictions outweighs the benefits of the assembly, such restrictions are considered disproportionate and not permissible. Therefore, analyzing the level of restrictions on the right to assembly and determining whether these restrictions comply with international agreements is essential.

Scholars and researchers such as D. Sunjid, O. Monkhsaikhon, and N. Monkhzul have studied the limitations on human rights, but this article provides a detailed examination of the right to hold assemblies and demonstrations, making it innovative in its focus.

Theory and Principles of the Freedom to Peaceful Assembly

"The theory of social contract that emerged during the Enlightenment was articulated by philosophers such as Thomas Hobbes, John Locke, and Jean-Jacques Rousseau. Each thinker presented different views on human nature, the state of nature, and the implications of the social contract." (Rousseau, 1762)

Types	Thomas Hobbes (Morris, 2018).	John Locke (Bookman, 2018).	Jean-Jacques Rousseau (Waldron, 2018)
-------	----------------------------------	--------------------------------	--

ᠬᠤᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

The nature of freedom	Although freedom is seen as the ability to act according to one's will, in a natural condition, this freedom leads to chaos and violence. To avoid this, individuals establish a social contract and transfer their rights to absolute sovereignty in order to ensure security and order. For Hobbes, true freedom exists under the protection of a powerful government, even if certain freedoms are relinquished.	He believes that people in a natural state are free and equal but are bound by Natural Law to respect each other's rights to life, liberty, and property. When establishing their government through a social contract, individuals agree to protect these rights rather than surrender them entirely. Locke argued about the limited powers of government and emphasized that citizens have the right to revolt against any authority that fails to protect their natural interests.	He proposed a theory of freedom that emphasized collective will and equality. He believed that for true freedom to exist, individuals must fully surrender their rights to the "general will." This means that personal interests must align with the common good, and legitimate authority arises from this collective agreement. Rousseau criticized representative governments, arguing that they often betray the general will. Therefore, individuals achieve true freedom by directly participating in governance.
The role of the government	The government arises from the social contract in which individuals collectively agree to submit to an absolute sovereign authority. This sovereign has the right to protect citizens from natural dangers, implement laws, and maintain order.	The primary role of the government is to protect individual rights. It is believed that a government that fails to uphold the rights of its citizens can be overthrown.	It embodies a participatory governance that actively expresses the common will of the citizens. For governments to be legitimate, they must reflect this collective will.
On restrictions on freedom of assembly	In cases where peace and security are threatened, it is necessary to limit assemblies. The primary purpose of the government is to maintain order and prevent chaos, which serves as a basis for restricting individual freedoms, particularly the right to assemble. The sovereign authority determines what poses a threat to civil tranquility, and individuals must submit to this authority for the sake of collective security.	He viewed the right to assemble peacefully as a natural right. While he acknowledged that some restrictions are necessary to maintain public order, he emphasized that any limitations should not violate fundamental rights. Locke believed that citizens have the right to revolt against a government that unjustly restricts their freedoms, particularly the right to assembly.	He viewed peaceful assembly as an expression of the general will and collective sovereignty. He believed that individuals should have the freedom to assemble and demonstrate as a means to express their opinions and participate in governance. However, he emphasized that assemblies must align with the common good, and if they do not reflect the general will, they could be deemed illegal. Rousseau's focus on collective participation demonstrates that while he supports the right to assemble, it must serve the interests of society as a whole.

Table 1. (Comparison of scholars' views on social contract theory)

When comparing the ideologies of thinkers, specific issues arise in the the social contract theory from ancient relationship between individuals and the

state. The social contract theory suggests that the moral and political responsibilities of individuals depend on their agreements and arrangements within the society they inhabit.

The social contract is crucial as it establishes authorities capable of regulating individual freedoms and rights within a social system, allowing for limitations and interventions. This necessity for restrictions and regulations is primarily linked to the proper functioning of the social system. Through the lens of social contract theory, obedience to government ensures conditions for peaceful coexistence among individuals in society (Locke, 1948).

The intersection of the right to peaceful assembly and restrictions on that right highlights the complex relationship between individual rights and state power. While the government has a duty to maintain order, it must do so without infringing upon fundamental individual rights within a democratic framework. Understanding this balance is essential for evaluating the legality of state actions regarding peaceful assembly in modern society.

The Current State of Protests and Demonstrations in Mongolia

Protests and demonstrations are essential tools for exercising economic, social, and cultural rights in Mongolia.

Over the past five years, the objectives of these events have included:

1. Opposition to sudden government decisions, such as price increases.
2. Concerns about natural resource extraction.
3. Protests against decisions made by state officials.
4. Expressing opinions related to international events, such as wars.
5. Disputes over election results.
6. Addressing personal issues.

In the capital, protests often focus on opposing decisions made by the government and administrative bodies. In rural areas, demonstrations are frequently organized to protect the environment and maintain ecological balance.

Notable nationwide protests include the 2022 demonstrations against inflation and rising commodity prices, and the "Name and Shame" protests against coal theft, which lasted from December 2, 2022, to January 28, 2023.

Internationally, the right to peaceful assembly is recognized and protected under national laws in most countries. Protests can take various forms, including mobile or stationary, silent or vocal, and can occur in physical or digital spaces. Regardless of their form, they are protected under Article 21 of the International Covenant on Civil and Political Rights.

№	Year	Total Number of Protests and Demonstrations	Of Which:			
			Registered	Unregistered	Protests	Demonstrations
1	2020	255	16	239	44	211
2	2021	214	0	214	25	189
3	2022	241	44	197	31	210
4	2023	254	44	210	56	198
5	2024	236	34	202	32	204
Total		1200	138	1062	188	1012

Table 2. (The Number of Protests and Demonstrations Organized in Mongolia Over the Past 5 years)

Over the past five years in Mongolia, a total of 1,200 protests, demonstrations, and resistance events have been organized. Of these: registered 138 (11.5%), unregistered 1,062 (88.5%),

МОНГОЛЫН
Дотоод
Хэрэг
Яам

МОНГОЛЫН ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ ХҮНДЭЛЭЛ

protests 188 (15.6%), demonstrations 1,012 (84.3%)

Regarding the organization of protests and demonstrations, two systems are recognized internationally: the permission-based system and the notification-based system.

The permission-based system requires organizers to obtain approval from state authorities to hold protests or demonstrations. The notification-based system allows organizers to notify authorities about the time, location, and purpose of the event, thereby granting the right to assemble. In Mongolia, although the Law on Procedures for Organizing Demonstrations and Gatherings was amended in 2005 to transition from a permission-based system to a notification-based system, authorities can still deny registration. Thus, the permission-based system remains effectively in place. Article 14 of this law mandates the dispersal of unregistered protests or demonstrations.

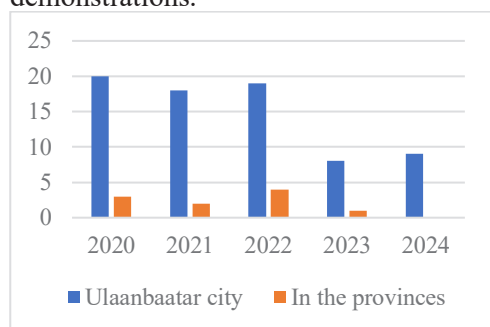

Chart 1. (The Number of Protests and Demonstrations Organized in Mongolia Over the Past 5 years)

Over the last five years, violations of the Law on Procedures for Organizing Demonstrations and Gatherings and the Law on Violations have been recorded as follows: 2020: 20 violations in Ulaanbaatar and 3 in rural areas. 2021: 18 violations in Ulaanbaatar and 2 in rural areas. 2022: 19 violations in Ulaanbaatar and 4 in rural areas. 2023: 8 violations in

Ulaanbaatar and 1 in rural areas. 2024: 9 violations in Ulaanbaatar with none in rural areas.

In total, 84 violations were registered, resulting in penalties for 68 individuals under Article 5.8 of Chapter 5 of the Law on Violations for breaching procedures related to organizing protests and demonstrations. These individuals were fined for their actions.

The Relationship Between International Standards and National Legal Frameworks

The government may impose restrictions under specific conditions that comply with international human rights standards. Such limitations must be lawful, proportional, and directed towards legitimate objectives. Restrictions on peaceful assembly must meet the following three criteria:

1. Legality: Restrictions must be established by law or based on administrative decisions grounded in law.

2. Legitimate Purpose: They should aim to protect national security, public safety, prevent disorder and crime, and safeguard health and morality.

3. Necessity and Proportionality: Restrictions must be necessary in a democratic society and proportionate to the intended aim. If the harm resulting from the restriction outweighs the benefits of the assembly, the restriction is considered disproportionate and therefore impermissible.

These principles are reflected in various international treaties, including Article 21 of the International Covenant on Civil and Political Rights and Article 11 of the European Convention on Human Rights. These articles state that no restrictions other than those prescribed by law and necessary in a democratic society should be imposed on the right to peaceful assembly. (United Nations, 2020)

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
ХАМГААГАХ ЯАМ

Types of permissible restrictions as outlined in Article 21 of the International Covenant on Civil and Political Rights:

National Security: Authorities may impose restrictions to protect national security or public safety. Protecting national security involves safeguarding the existence of the nation, territorial integrity, and political independence from threats or acts of violence. This justification does not include measures taken to prevent or eliminate threats that arise from laws and regulations in certain areas of the country.

Public Safety: Measures can be taken to prevent crimes and violations during assemblies and demonstrations. Protecting public order refers to the fundamental principles and legislation that constitute the political community. Respecting human rights is part of maintaining public order; thus, when limiting the right to peaceful assembly, it is essential to consider the legal principles being protected and the relationship between these principles and the right to assemble peacefully. The forced dispersal of spontaneously formed assemblies, which have not been registered according to established laws, cannot be justified on the grounds of protecting public order.

Social Order: Protecting public safety means safeguarding individuals' security, lives, physical integrity, and preventing serious harm to property. Most legally established restrictions on the right to peaceful assembly relate to protecting public safety; however, this justification should not be used too broadly or arbitrarily to limit the right to peaceful assembly.

Public Health and Morality: Restrictions may be based on protecting public health and morality. During an outbreak of infectious disease, if gatherings are deemed dangerous, restrictions may be imposed (for example, if sanitary conditions during assemblies pose significant risks to public health and participants).

Protecting the Rights and Freedoms of Others: This refers to understanding restrictions imposed in order to protect the rights and freedoms of others as a necessary requirement under constitutional law and international treaties guaranteeing human rights for members of society other than those exercising their right to peaceful assembly. It also includes using public and other spaces in accordance with legal regulations.

Under the Constitution of Mongolia, in cases where a state of emergency or war is declared, human rights and freedoms specified in the Constitution and other laws can only be restricted by law. Such restricted laws shall not undermine the rights to life, belief, freedom of religion or non-religion, and shall also prohibit torture, inhumane or degrading treatment.

When exercising human rights and freedoms, individuals must not infringe upon national security, the rights and freedoms of others, or disrupt public order.

In Mongolia, the Law on Procedures for Assemblies and Demonstrations establishes the following restrictions on the right to assemble and demonstrate:

Within the Scope of Purpose:

Promoting war, inciting conflict between ethnic groups, or discriminating based on race, language, skin color, age, gender, social origin, status, or religion; committing murder, genocide, or engaging in sabotage; calling for the unlawful seizure of state power;

Causing disorder that harms national security and public order.

Within the Scope of Emergency Conditions:

If a state of emergency or war is declared at the national level or in a specific territory due to disaster or danger, assemblies and demonstrations will be prohibited in that area until the cause is eliminated.

Within the participants

The right to organize assemblies and demonstrations is granted to:

- Citizens of Mongolia,
- Politically registered parties,
- Non-governmental organizations.

The right to participate in assemblies and demonstrations is granted to:

- Citizens of Mongolia,
- Foreign citizens and stateless persons participating in assemblies organized according to Mongolian legislation unless otherwise specified by international treaties.

Within the Scope of Objects:

- Airports, all railway stations and stops, passenger transport centers in the capital;
- Areas under military, police, and state protection;
- Organizations that broadcast radio and television programs; central communication offices in provinces and the capital;
- Organizations organizing international or national fairs and exhibitions; food markets and commodity markets in urban areas;
- Medical institutions;
- Areas belonging to Sukhbaatar Square in Ulaanbaatar City where the State Palace is located

	(according to the Law on the State Palace of Mongolia); - Permanent zones under special state protection.
--	--

Table 2. (Comparison of legal acts)

When comparing the restrictions on assemblies and demonstrations stipulated in international standards with those in Mongolia's Law on Assemblies and Demonstrations, it is noteworthy that the Mongolian law includes more detailed subject and object restrictions. According to Article 5 of the Covenant, any rights and freedoms recognized by the Covenant cannot be restricted beyond what is specified in the Covenant.

Therefore, analyzing the following restrictions in relation to the interpretations of the International Covenant on Civil and Political Rights, its implementation, reports on the status of human rights and freedoms in Mongolia, and the legislation of other countries reveals:

One. Within the Scope of Subjects:

The interpretation of the International Covenant on Civil and Political Rights states that any person, whether a citizen or a stateless person (foreign citizens, immigrants, asylum seekers, refugees, stateless individuals), has the right to peaceful assembly and demonstration.

The Constitution of Mongolia, in Article 16, stipulates that the fundamental rights and freedoms of citizens of Mongolia can be granted to foreign citizens and stateless persons within the territory of Mongolia, except for those rights that are considered inalienable under international treaties to which Mongolia is a party. However, it allows for appropriate legal restrictions to ensure national and public safety and to protect public order, indicating that the implementation of the aforementioned international treaty may not be uniform.

According to the Law on Procedures for Assemblies and Demonstrations, participants in assemblies and demonstrations are categorized into:

The Right to Organize:

Citizens of Mongolia,
Politically registered parties,
Non-governmental organizations.

The Right to Participate:

Citizens of Mongolia,

Foreign citizens and stateless persons participating in assemblies organized according to Mongolian legislation unless otherwise specified by international treaties.

While the Law on Procedures for Assemblies and Demonstrations defines the right of citizens of Mongolia to organize assemblies and demonstrations, the Law on the Legal Status of Military Personnel prohibits military personnel from organizing or participating in assemblies without the permission of their superiors. Additionally, the Law on Civil Service explicitly prohibits civil servants from participating in any assembly or demonstration that opposes state policy or actions, as well as disseminating information related to such assemblies.

In some countries around the world (Saudi Arabia, Turkey, Pakistan, Egypt, Iran), military and civil servants are restricted from participating in assemblies and demonstrations. These countries share common characteristics as Islamic states. In contrast, countries like the United States, Canada, Germany, Australia, and France allow military and civil servants to participate in assemblies and demonstrations. In the U.S., police and military personnel can participate in peaceful protests as civilians. In Germany,

civil servants, including police and military personnel, are allowed to participate in demonstrations as long as they do not fulfill their official duties. In France, civil servants have the right to participate in demonstrations but may be required to notify their superiors or may face restrictions during working hours. (Erdem-Undrakh et al., 2022)

Military and civil servants have limited rights to express their opinions on political, social, economic, human rights, and freedoms by participating in assemblies and demonstrations as citizens of Mongolia. According to international standards, if the right to assemble and demonstrate is directly restricted, the justification for such restrictions must be clearly stated in the law.

The report on the implementation of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) addressed subjects in a report submitted in 1998. (Mongolian government, 1998) It included that the provision in Article 11, Section 3, Clause 5 of Mongolia's Law on Procedures for Assemblies and Demonstrations states that "the organizer of the assembly is responsible for not allowing individuals with mental illnesses to participate in the assembly," which contradicts Article 26 of the ICCPR that states "everyone is equal before the law and is entitled without any discrimination to equal protection of the law." In this sense, any form of discrimination must be prohibited by law, ensuring equal and effective protection against discrimination based on any characteristics such as race, color, sex, language, religion, political or other opinions, national or social origin, property status, birth status, or other conditions. This indicates that discrimination based on health status falls within these conditions and violates Article 10, Section 2 of the Constitution, which states that "Mongolia shall

faithfully fulfill its obligations under international treaties".

Secondly, the provisions in Article 11, Section 3, Clause 5 stating that "the organizer of the assembly is responsible for not allowing minors to participate in the assembly" and Article 12, Section 1, Clause 4 stating that "participants in an assembly are responsible for not bringing minors" violate Article 15, Section 1 of the Convention on the Rights of the Child which states that "the right to peaceful assembly for children shall be recognized by participating states." Therefore, I request that my application be processed within the legal timeframe and that the dispute be resolved.

The Constitutional Court reviewed this application and reached the following conclusions:

The provisions in Article 11, Section 3, Clause 5 of Mongolia's Law on Procedures for Assemblies and Demonstrations stating that "the organizer of the assembly is responsible for not allowing minors to participate" and Article 12, Section 1, Clause 4 stating that "participants in an assembly are responsible for not bringing minors" violate Article 10 of the Constitution of Mongolia as well as Clause 16 of Article 16 and Clause 6 of the annexed law.

The provision in Article 11, Section 3, Clause 5 stating that "the organizer of the assembly is responsible for not allowing individuals with mental illnesses to participate" does not violate the Constitution of Mongolia.

The State Great Hural of Mongolia deemed this decision unacceptable with its resolution dated April 26, 1996. Consequently, during its meeting on May 16, 1996, the Constitutional Court discussed this matter and maintained its previous conclusion in principle. As a result, the legal provisions mentioned in the complaint were invalidated and

МОНГОЛ УЛСЫН
Дотоод Засаг
Тогтоолын
Төрийн
Шүүх

ᠬᠤᠭᠤᠯᠤᠰᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠤᠯᠠᠬᠤᠢ

restrictions prohibiting participation in assemblies were lifted.

Two. Within the Scope of Objects:

Restricting the location and objects for organizing assemblies and demonstrations may be justified in certain circumstances related to safety and public order. However, regarding the limitations on location elements, the interpretation of the Covenant states that peaceful assemblies should, in principle, be held in public spaces accessible to all, such as public squares and streets. While regulations may restrict this right in certain spaces like buildings or parks due to public accessibility, such restrictions on peaceful assemblies must be justified under Article 21 of the Covenant. It is explained that public assemblies should not be prohibited in all streets and areas within the city or in specific locations outside the city center.

Regarding the locations for organizing assemblies and demonstrations, the Law on Procedures for Assemblies and Demonstrations specifies that airports, all railway stations and stops, passenger transport centers in the capital, areas under military, police, and state protection, organizations that broadcast radio and television programs, central communication offices in provinces and the capital, organizations organizing international or national fairs and exhibitions, food markets and commodity markets in urban areas, medical institutions, and areas belonging to Sukhbaatar Square in Ulaanbaatar where the State Palace is located are designated as permanent zones under special state protection.

The Law on Special State Protection prohibits organizing assemblies, demonstrations, sit-ins, or hunger strikes within special state protection zones. Additionally, the Law on the Legal Status of Government Ministries

prohibits political and religious activities such as organizing assemblies and demonstrations within ministries.

The 2023 report on the status of human rights and freedoms in Mongolia (National Human Rights Commission, 2023) indicates that there is a need to review places and times where assemblies are prohibited according to international standards established by the ICCPR. For instance, whether it is necessary to prohibit assemblies in locations under military, police, or state protection, or at organizations hosting international or national fairs and exhibitions as well as food markets in urban areas raises questions about object-related issues.

Scientists' views

Lawyer D. Orosoo: It is essential to distinguish and separate who should protect public order and citizens' safety. Demonstrations and assemblies are not contrary to public order or citizens' safety; rather, they are inalienable freedoms granted by the Constitution. The issue of maintaining public order should not be juxtaposed with human rights and freedoms, and human rights and freedoms should not be restricted on that basis. Over time, the issue of ensuring public order and citizens' safety has transformed into a justification for prohibiting the right to assemble and demonstrate. Legitimate restrictions on human rights that exceed reasonable limits ultimately violate those rights. While specific limitations may be established by law on the right and freedom to peacefully assemble and demonstrate, the essence, completeness, and unity of this right should not be compromised or infringed upon. The Constitution guarantees the right to express opinions freely. "Freedom" implies being free from coercion, undue or unreasonable restrictions that do not meet legitimate demands, meaning that expressing opinions should also be free in

terms of time, space, territory, method, and form. (Orosoo, 2004)

Dr. O. Munkhsaikhan: Assemblies can take place outdoors or indoors, on public or private property. The main conditions for restrictions set by the Constitution of Mongolia may not necessarily align with those established by the ICCPR if they are broader than those set by the Covenant. (Munkhsaikhan, 2017)

Recommendations from the United Nations Human Rights Council's Universal Periodic Review (UPR)

Our country has presented its reports to the Human Rights Council's mechanism in 2010, 2015, and 2020, receiving 126 recommendations in 2010, 150 in 2015, and 170 in 2020 (Human Rights Council of the United Nations, 2010, 2015, 2020). Among these recommendations, some relate to the right to express opinions and hold peaceful assemblies:

Align national legislation related to freedom of expression with the International Covenant on Civil and Political Rights, and ensure the independence of the Communications Regulatory Commission - 2015.

Fully respect human rights, including the right to privacy and freedom of expression, in all aspects of internet regulation. Ensure that any limitations on these rights are "in accordance with the law," "necessary," and "proportionate" - 2015.

Conclusion

Mongolia's Law on Procedures for Organizing Demonstrations and Gatherings states that assemblies must be registered or notified, in practice, it operates as a "permission-based" system. The law grants governors the authority to deny registration, effectively making the system more about obtaining permission

than simple notification. This creates obstacles for citizens in exercising their rights.

Governors have been found to exceed their legal authority by prohibiting assemblies across their jurisdictions or rejecting registrations on grounds not stipulated by law. This violates the principle of rule of law and international human rights standards, which mandate that restrictions on human rights must be lawful and justified.

The Law on Police mandate that forced dispersal of assemblies can only occur under specific legal conditions and with a governor's decision. Police are required to notify organizers beforehand and warn them of potential actions if they fail to comply. International human rights standards also require police to tolerate peaceful assemblies, even if unregistered, and avoid using force. However, in practice, these legal provisions are poorly implemented, with instances of forced dispersals and arrests of organizers.

Issues related to freedom of expression and peaceful assembly remain unaddressed despite recommendations from the Universal Declaration of Human Rights (UDHR), the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), General Comment No. 37 on Article 21, and UN mechanisms like the UPR.

While some restrictions may be necessary for maintaining public order, they must adhere to principles of justification and proportionality. The current law acknowledges the right to assemble but includes provisions that unjustifiably restrict this right. For example, most assemblies are deemed illegal due to registration requirements, preventing citizens from fully exercising their freedoms. Additionally, fines are frequently imposed on organizers protesting government policies.

МОНГОЛЫН ХҮМҮҮН
ХҮҮРИЙН ХАМГААЛ
ФУНДАС

МОНГОЛЫН ХҮҮРИЙН ХҮҮРЭГ
ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

Lawmakers must review existing legislation affecting peaceful assembly rights. Align national laws with international human rights standards to ensure citizens' rights are protected.

Foster dialogue between citizens, civil society organizations, and state authorities to prevent unlawful restrictions on rights. By creating an environment that respects the right to peaceful assembly, Mongolia can strengthen its democratic processes and fulfill its international commitments. Ultimately, safeguarding these rights is crucial for fostering an active civil society and reinforcing democracy in the country.

Proposal

1. Take effective steps to create a legal and institutional environment that supports the enjoyment of the right to peaceful assembly without discrimination, as stated in the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR). Specifically, revise the Law on Procedures for Organizing Demonstrations and Gatherings to align with international human rights treaties and conventions.

2. Ensure that international standards are adhered to when resolving issues related to fundamental rights. Courts should use international human rights treaties and conventions ratified by Mongolia as guiding principles when adjudicating cases.

3. Address the issue of "inaction by governors" when they refuse to register demonstrations or gatherings based on Article 9.4 of the current Law on Procedures for Organizing Demonstrations and Gatherings. This article allows governors to negotiate or adjust details with organizers but has been used to deny registration. Courts should consider such inaction when resolving disputes of this nature.

4. Conduct research and analysis on the statistics and circumstances

surrounding certain crimes related to the protection of freedom of expression and peaceful assembly under criminal law (e.g., Article 13.9: Illegal arrest or detention; Article 14.1: Discrimination; Article 14.3: Violation of freedom of expression and press).

References

- Bookman, J. (2018). Locke's Contract: Would People Consent to it? *The American Journal of Economics and Sociology, JSTOR Journals*, 357-368.
- Erdem-Undrakh, K., Sukhbaatar, S., Sarantsetseg, E., & Namuunaa, A. (2022). *Comparative study*. Ulaanbaatar city: National institute of Law.
- Human Rights Council of the United Nations. (2010, 2015, 2020). Recommendations of the Human Rights Council of the United Nations.
- Locke, J. (1948). *The Second Treatise of Civil Government and A Letter Concerning Toleration*. Oxford: Blackwell.
- Mongolian government . (1998). *The report in the implementation of the ICCPR*. Ulaanbaatar.
- Morris, C. W. (2018). The Social Contract Theorists: Critical Essays on Hobbes, Locke, and Rousseau. *Critical Essays on the Classics, JSTOR Journals*, pp. 84-92.
- Munkhsaikhan, O. (2017). Freedom of Assembly and Demonstration and Its Implementation. *Human right journal, Mongolia*.
- National Human Rights Commission. (2023). *Report on the situation of human rights and freedoms in Mongolia*. Ulaanbaatar city.
- Orosoo, D. (2004). The right to peaceful demonstration and assembly and the issue of reforming its legal

- basis. *Human right journal, Mongolia №3*.
- Rousseau, J. J. (1762). *Social contract*. Ulaanbaatar city: Monsudar.
- United Nations. (2020). *General explanation of the right to peaceful assembly*. Human rights Committee.
- Waldron, J. (2018). John Locke: Social Contract versus Political Anthropology. *The Review of Politics, JSTOR Journals*, 3-26.

МОНГОЛЫН Дотоодын Ажиллагаа

ХИЛИЙН ТОРОН СААД, ТҮҮНИЙ ХИЛ ХАМГААЛАЛТАД ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨЛӨЛ

BORDER FENCING AND THEIR CONSEQUENCES FOR BORDER SECURITY

Түвшинсайханы Баяр-Эрдэнэ*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Хилийн албаны сургуулийн Инженер техникийн тэнхимийн профессор, хошууч

Maj. Bayar-Erdene Tuvshinsaikhan, Professor, Department of Engineering and Technology, Border Service School, University of Internal Affairs

Базарбуриадын Сайханбаяр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, дэд хурандаа

Lt. Col. Saikhanbayar Bazarburiad, MA Scholar, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: saihnaa010300@gmail.com

Хураангуй: Хилийн инженерийн байгууламж болох торон саадыг хилийн шугамын явалтыг тодорхой болгох, хилийн болон хил орчмын дэглэмийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, хил зөрчигчийн хөдөлгөөнд саад учруулах, саатуулах, хилийн зөрчлийн шинж тэмдгийг хадгалах, холбоо, харилцан ажиллагааг зохион байгуулах, хилчдэд албан үүргээ гүйцэтгэхэд таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор хил хамгаалалтад ашигладаг.

Монгол Улсын хилийн нийт урт 8252.6 км, үүнээс 3242.5 км нь байгалийн саадаар, үлдсэн 5010.1 км хэсэг нь хилийн инженерийн торон саадаар төхөөрөмжлөх боломжтой бөгөөд өнөөгийн байдлаар 50 гаруй хувь нь хилийн торон саадаар төхөөрөмжлөгдсөн байна.

Сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр зэрэг баримт бичгүүдэд хилийн инженерийн байгууламжийг нэмэгдүүлэх, чанар байдлыг дээшлүүлэх чиглэлээр шат дараатай арга хэмжээ авч байна.

Улсын хилийн инженерийн торон саадыг сайжруулах, нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлснээр хилийн зөрчил 2.8, хил дамнасан малын хулгайн зөрчил 5, бэлчээрээр мал улсын хил давах зөрчил 2.3 дахин, иргэд хилийн зурвас, бүсэд зөвшөөрөлгүй нэвтрэх зөрчил 19.4 хувиар тус тус буурсан үр дүнтэй байна.

Энэхүү өгүүллийн зорилго нь Монгол Улсын хилийн хэсэгт ашиглагдаж байгаа хилийн торон саадын байгууламжийн чанар байдал, хил хамгаалалтад үзүүлэх нөлөөлөл, гадаад улсуудын туршлагыг мэдээлэл цуглуулах, асуудалд дүн шинжилгээ хийх аргыг ашиглан судалж, үнэлэлт дүгнэлт өгөхөд оршино.

Abstract: Border engineering structure, such as fences, is utilized for border protection to define the border line, prevent violations of the border regime, hinder and detain violators, preserve evidence of border infractions, facilitate communication and interaction, and create favorable conditions for border guards to perform their duties.

The total length of Mongolian border is 8,252.6 km, of which 3,242.5 km are built with natural barriers, and the remaining 5,010.1 km can be equipped with border engineering fences; currently, more than 50% of this length is secured with border fences.

Recently Mongolian long-term development policy and the Government's Action Program have been implemented by taking step-by-step measures in order to increase and improve the quality of border engineering facilities.

Through the implementation of improvements to state border engineering barriers, border violations have been reduced by 2.8 times, cross-border livestock thefts by 5 times, livestock crossing the state border through pastures by 2.3 times, and unauthorized entry of citizens into border areas and zones by 19.4% percent.

The aim of this article is to study and evaluate the quality of border fences used in Mongolian border areas, their consequences for border security, and the experiences of foreign countries using data collection and problem analysis methods.

Түлхүүр үг: Инженерийн саад, Саадын байгууламж, Хилийн торон саад, Өргөст тор, Инженерийн байгууламж.

Keywords: Engineering barriers, Barrier structure, Mesh barriers, Barbed wire, Engineering structure.

Удиртгал

Улсын хилийн инженерийн байгууламжийг сайжруулах, нэмэгдүүлэх талаар сүүлийн жилүүдэд анхаарч 2021-2024 онд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар 10 аймгийн хилийн хэсэгт инженерийн торон саадыг шинэчлэх болон шинээр байгуулах ажлыг зохион байгуулсан.

Хилийн инженерийн торон саадыг сайжруулах, нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэн үр дүнгээ өгч байгаа хэдий ч Улсын хилийн инженерийн байгууламжаар төхөөрөмжлөх боломжтой хилийн хэсгийн 50 хувь нь торон саадын байгууламжаар төхөөрөмжлөгдөөгүй байна.

Хил хамгаалалтад ашиглагдаж байгаа торон саадын байгууламжийн 40,7 хувь нь модон шонтой олон жилийн эдэлгээний явцад чанар байдал муудаж ашиглалтын шаардлага хангахгүй болсон байна.

Хилийн торон саадын байгууламжийн хил хамгаалалтад үзүүлэх нөлөөллийг хилийн цагийн байдлын мэдээ, хил хамгаалалтын үр дүнтэй харьцуулан шинжилгээ хийж, торон саадын байгууламжийн хэмжээ, загвар, хийцлэлийг тодорхойлох хэрэгцээ шаардлага байна.

Цаашид хилийн инженерийн саадын байгууламжийн чанарыг дээшлүүлж, шинэчлэх ажлыг эрчимтэй зохион байгуулан хил хамгаалалтын дохиолол хяналтын системтэй хослуулан

ашиглах шийдэл гарган хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Үндсэн хэсэг

Монгол Улсын хилийн тухай хуульд **Улсын хил хамгаалалт** нь үндэсний аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээний салшгүй хэсэг мөн (Хилийн тухай хууль, 2016) гэж заасан байдаг бөгөөд мөн тус хуулиар “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах, Монгол Улсын хилийн хууль тогтоомж, хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээг хэрэгжүүлэх, хилийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, таслан зогсоох зорилгоор улсын хилийн зурвас, боомт, бүс, хил орчмын нутаг дэвсгэрт улсын хилийн болон хил орчмын дэглэмийг сахиулах, зорчигч, тээврийн хэрэгслийг шалган нэвтрүүлэх, цэргийн, **инженер-техникийн**, мэдээлэл технологийн, тагнуулын, хилийн төлөөлөгчийн арга хэмжээг хослуулан явуулж байгаа үйл ажиллагааг **улсын хил хамгаалалт** гэнэ” гэж тодорхойлжээ.

Монгол Улсын Хилийн тухай хуульд “**улсын хил хамгаалалтын зориулалттай инженер, техникийн байгууламж**” гэж хилийн болон хил орчмын дэглэмийн зөрчлийг илрүүлэх, таслан зогсоох, улсын хил хамгаалалтад дэмжлэг үзүүлэх зориулалт бүхий саад, мөр хянах зурвас, зам, гүүр, хянах цамхаг, холбоо, дохиолол хяналтын техник хэрэгсэл, замын хаалт болон

ХИЛ СУДЛАЛ

бусад байгууламжийг хэлнэ гэж заасан байдаг.

Улсын хилийн дэглэмийг сахиулах, улсын хил хамгаалалт, шалган нэвтрүүлэх албыг зохион байгуулах, хилийн инженер, техникийн байгууламж барих зориулалтаар улсын хилийн шугамаас дотогш 15 км-ээс илүүгүйгээр тусгай журам тогтоосон нутаг дэвсгэрийг улсын хилийн зурвас гэнэ. (Хилийн тухай хууль, 2016) гэж Хилийн тухай хуульд заасан бөгөөд энэ зурваст инженерийн төрөл бүрийн саадуудыг байгуулдаг.

Хилийн инженерийн хангалтын арга хэмжээний үндсэн зорилго нь улсын хилийн шугамын явалтыг тэмдэглэх, хүч хэрэгслийг дэлгэн байрлуулах, хил зөрчигчийг цаг тухайд нь илрүүлэн саатуулах, хөдөлгөөнд саад учруулах, хилчид хилийн хэсэгт албан үүргээ амжилттай биелүүлэх, хил хамгаалалтыг хариуцсан хэсэгтээ үр дүнтэй зохион байгуулах, шинэ техник, технологийг нэвтрүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэхэд чиглэгдэнэ.

Инженерийн саад гэж- газар орон дээр түр болон байнгын байдлаар дэлгэн байрлуулсан буюу барьж байгуулсан инженерийн төхөөрөмжүүд, техник хэрэгслүүд, хүний оролцоотойгоор зориуд бий болгосон эвдрэл, нуранги, зэрэг зохиомол саадуудыг хэлнэ.

Инженерийн төрөл бүрийн саадууд нь улсын хил зөрчигч этгээдүүдийг энэ чиглэлд явуулахгүй, нэвтрүүлэхгүй байна гэсэн үг биш харин тодорхой хугацааны дотор түүний хөдөлгөөнийг хязгаарлах, эргэн тойрондоо хяналт-ажиглалт хийх, зарим үед тойрч өнгөрөхөөр явах, хилийн манааны хяналтад өртөхөөс айж бэргэх, цаг алдуулах зэргээр түүнийг цаг алдалгүй илрүүлж, саатуулах, мөрдөн хөөх, шаардлагатай үед буудлагын зэвсгийн галын хөнөөлд өртөх магадлалыг нэмэгдүүлж байдгаараа улсын хил хамгаалалтад зохих ёсоор эергээр нөлөөлдөг.

Цэрэг улс төрийн байдал хурцадсан, хилийн будилаан үүссэн, дайны үед дайсанд хохирол учруулах, илрүүлэх саатуулах, байлдааны ажиллагааны үед өөрт ашигтай нөхцөл бололцоог бүрдүүлэх зорилгоор инженерийн саадуудыг ашигладаг.

Инженерийн саадыг гүйцэтгэх үүрэг хэв шинжээр нь тэсэрдэг болон тэсэрдэггүй, цахилгаанжуулсан, усны, хосолсон гэж ангилна.

Инженерийн саадын нягтралыг хариуцсан хэсгийн хилийн зөрчил, зэвсэгт мөргөлдөөн, үймээн самуун гарч болзошгүй чиглэлүүдэд төвлөрүүлнэ. Хилийн цэргийн ангийн хариуцсан хэсэгт тайван цагт тэсэрдэггүй өргөст утсан саад ашиглаж, цагийн байдал хурцадсан байлдааны ажиллагаа явуулж байгаа үед тэсэрдэг саадыг хил хамгаалалтад ашиглана.

Тусгаарлах (хамгаалалтын) хашаа, нам ба өндөр шонтой өргөст торон саад, дэлгэдэг өргөст тор (спираль тор), сараалжин хашаанууд, үл үзэгдэх торон саадууд багтана.

Зөөврийн хөдөлгөөнт саадад:

Чаггнууд, зараанууд, утсан ороомгууд, илэрц багатай (үл үзэгдэх) өргөст утсан торон саадууд орно. Тэдгээрийг суурин утсан саадыг хүчитгэх, саадуудын хамгаалалтын гүнийг нэмэгдүүлэх, гарцуудыг хаах, эвдэрч сүйдсэн хэсгийг халхлахад ашиглана. Үүнээс гадна хөрсний шинж чанар нь суурин хаалтыг байгуулахад хүндрэл учруулдаг эсвэл эсвэл түүнийг байгуулахад хугацаа хүрэлцэхгүй тохиолдолд хэрэглэнэ.

Өндөр шонтой өргөст торон саадыг 1,5-2,0 м өндөртэй 3-5 эгнээ шонгуудыг шатарчилсан дарааллаар байрлуулж шон хооронд өргөст торыг сүлжмэл хэлбэрээр байрлуулна. (хэвтээгээр – 5-10, ташуу диагональ – 2).

Нам шонтой утсан торыг хэд хэдэн эгнээ шонг шатрын дарааллаар, газраас 1,0-1,2 м өндөртэйгөөр хийж, хооронд нь

өргөст тороор сүлжин эгнээ тус бүрийн болон эгнээ хоорондын шонгуудыг орой дээгүүр нь 2 давхар утсаар сүлжиж нэгийг нь гогцоотой хийнэ.

Дэлгэмэл (задгай) өргөст торон саадыг бусад төрлийн саадыг барьж байгуулах цаг, хугацаа, нөхцөл боломжгүй үед хэрэглэдэг. Задгай өргөст утсыг намхан бут, өндөр өвстэй, намгархаг газар, мод огтлох газарт хожуулын дунд мөн тэрчлэн хад чулуутай газруудад хэрэглэхэд илүү тохиромжтой. Тавих үедээ утсыг нугалж, мушгиж тааралдсан хад, мод, бутыг орооно. Утсыг гадас, чагт, чулуугаар бэхэлж тавина.

Хүчитгэсэн утсан торон саад гэдэг нь ердийн утсан хашаа бөгөөд нэмэгдэл хажуугийн татлагатай түүн дээр 2-3 хэвтээ өргөст утсыг бэхэлсэн байна. Татлагыг хашааны 2 талд 1,5 м хэмжээтэй суулгасан жижиг шонд холбоно. Өргөст утсыг шонд ацтай хадаасаар бэхэлнэ. Хүчжүүлсэн утсан хашаан дээгүүр голцуу илэрц багатай (үл үзэгдэх) тороор бүрхэж өгнө. Торны доод үзүүрийг газарт 25 см урттай ацтай гадсаар, 2 м тутамд торны бүхий л хүрээнд суулгаж бэхэлнэ.

Дэлгэсэн үл үзэгдэх торыг 1 м тутамд алгасан дээгүүр нь зөрүүлж доод хэсгээр нь тогтоох цагариг эсвэл цулгай утсаар бэхэлж тогтооно.

Өргөст утсан зараа гэдэг нь нэг бүр нь 1,5 м урттай шовх үзүүртэй, өөр хооронд нь дундуур нь холбосон гурван гадсаар хийсэн каркасыг (хийц) хэлэх бөгөөд үзүүрүүдийг өргөст утсаар холбосон байна.

Өргөст утсан чагт гэдэг нь гурван чагтыг өөр хооронд нь голын дагуу холбож, өргөст утсаар сүлжиж ороосон каркасыг (хийц) хэлнэ.

Өргөст утсан ороомгийг газар оронд 2-3 эгнээ бүхий өргөнтэйгөөр, 1-2 давхар өндөртэйгөөр хийнэ. Ороомгийг тавихдаа өөр хооронд нь утсаар холбож гадсаар газарт бэхэлнэ. Газарт тавьсны дараа ороомог тус бүр нь 10 см урттай, 90

см өндөртэй цилиндр хэлбэртэй болдог (ороомог нь 50 ороодостой).

Утсан хаалтын үр ашигтай байдлыг хангахын тулд, тэдгээрийн өргөст тор ороомгийг нэмэгдүүлэх, үл үзэгдэх тороор бүрхэх, цахилгаанжуулах, суваг, шуудуу, нүхэн саадаар хүчитгэнэ.

Хамгаалалтын зааг хилд ойрхон байгаа чиглэлийг халхлахын тулд тэдгээрийн хооронд янз бүрийн туулахад хүндрэлтэй өргөст торон, үл үзэгдэгч торон саадуудаар халхалж өгнө. Тохиромжтой хаалтын төрөл ба эгнээний тоог тооцооллын ба туршилтын өгөгдөхүүнүүдийг үндэслэж тухайн хэсэг дэх нөхцөл байдал хил зөрчигч түүнийг давж гарах боломжит хугацаа газрын хэлбэр байдал, тэрчлэн хаалтыг барьж байгуулах хүч хэрэгслийг харгалзсан байна.

Цэрэг улс төрийн нөхцөл байдал эрс хурцадсан үед мөн дайны үед дайсны довтолж болзошгүй чиглэлд, танк болон бусад хуягт техник хэрэглэж болзошгүй тул тус чиглэлд танк эсэргүүцэгч, газар шорооны хаалт, шуудуу, налуу, эсрэг налуу, танкны урхи, саадууд, суулгацууд, төмөр (төмөр бетон) зараа, овоолго, өвлийн улиралд мөсөн цооногийг барьж байгуулна.

Цахилгаанжуулсан хаалт нь дайсны амьд хүчийг цахилгаан гүйдлээр хөнөөхөд зориулагдана. Үүнийг хил дээрх зэвсэгт халдлагыг таслан зогсоох, няцаах мөн дайны үед хэрэглэнэ.

Цахилгаанжуулсан хаалтын хамгийн их үр дүнтэй байдал гэнэтийн байх, бусад инженерийн саадуудтай хавсарсан байдлаар хэрэглэснээр хангагдана. Эдгээрийг голдуу дохиоллын хаалтаас арагш 30-40 м зайд, тэжээлийн шугамыг цахилгаанжуулсан хаалт хашаанаас ар тал руу 10-30 м зайд тус тус байршуулна.

МОНГОЛЫН ИРГЭДНИЙ
ХАМГААЛЫН
МОНГОЛЫН ИРГЭДНИЙ
ХАМГААЛЫН

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠴᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

Тайван цагт санамсаргүйгээр хүн цахилгаан гүйдэлд цохиулахаас сэргийлж цахилгаанжуулсан хаалтыг өргөст торон саад эсвэл бусад төхөөрөмжөөр хязгаарлаж, анхааруулах

тэмдэг, пайз, самбарыг заавал байрлуулна.

Дэлхийн улс, орнуудын хил хамгаалалтад ашиглаж байгаа саадын байгууламжийн талаар:

Зураг-1. Испани-Мароккогийн хилийн хэсэг
Эх сурвалж: (Spanishbytes, 2020)

Инженерийн байгууламжийн тэр дотроо инженерийн биет саадын нэг онцгой хэлбэр нь хилийн шугамын дагууд байгуулсан хана, хэрмүүд юм. Дэлхий дээр өөрийн улсаа бусдаас хана, хэрмээр тусгаарлан аюулгүй байдлаа хангах гэсэн оролдлого их байдаг бол тэдгээр нь бараг л бүгдээрээ шахам хилийн бүсэд байрладаг байна Мароккогийн их хана буюу “аюулгүй

бүс” нэртэй энэ хана 2720 км үргэлжлэх ба Полисарийн партизануудын дайралтаас Марокког хамгаалах зориулалттай байгуулжээ. (spsrasd, 2024)

Хоёр Солонгосын хувьд бие биеэсээ хөдөлгөөн саатуулах асар том шуудуу, хана хэрмээр тусгаарлахыг илүүд үзсэн ба түүний ар талд хэзээ мөдгүй гал нээхэд бэлэн байдалтай их бууны батарей, пуужингийн харвах сууриуд байрлуулжээ.

Зураг-2. Өмнөд ба Хойд Солонгосын хилийн зааг
Эх сурвалж: (Shuster, 2010)

Энэтхэг-Пакистаны хооронд 3300 км үргэлжлэх их ханаар хил залгаа Пакистаны дайралтаас Кашмир мужаа хамгаалах зориулалттай.

Зураг-3. Энэтхэг-Пакистаны хилийн зааг
Эх сурвалж: (Press Trust of India, 2014)

Саудын Араб хөрш Йемен улстай хиллэх хэсэгтээ 7 км үргэлжлэх төмөр бетон хана байгуулж дээр нь нэмээд орчин үеийн цахим хяналтын төхөөрөмжүүдээр тоногложээ.

Саудын Араб нь Ирактай хиллэж байгаа хэсэгтээ 900 км үргэлжилсэн хана хэрэм босгожээ.

Зураг-4. Саудын араб-Иракийн хилийн зааг.
Эх сурвалж: (Agency, 2014)

Узбекстан улс Тажикстан улсаас, Арабын нэгдсэн Эмират улс Оманаас, Кувейт хөрш Иракаас хана, хэрмээр тусгаарлаж эхэлсэн байна. Турк улс Кипр улстай залгаа хэсэгтээ байгаа арлыг өөрийн бүрэлдэхүүн салшгүй хэсэг гэж үзээд мөн л хана босгож эхэлжээ.

Тайланд улс 2007 оноос Малайзтай залгаа хэсэгтээ мусульманы алан хядагчдаас хамгаалах нэрээр 75 км үргэлжлэх хана байгуулан Тайландын цэргээр тогтмол эргүүл хийж байна. Пакистан улсын хувьд Афганистантай хиллэж байгаа хэсэгтээ 2400 км

МОНГОЛЫН
Дотоод Ажлын
Төрийн Газар

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

үргэлжлэх өргөст утсан хашаа байгуулж зарим хэсгийг хэдийнээ цахилгаанжуулжээ.

АНУ-ын хувьд Мексиктэй хиллэж байгаа хэсэгтээ хана хэрмийг байгуулан хар тамхи, мансууруулах бодис нууцаар хил давуулах, дамлах, дүрвэгсдийн хууль бус урсгалыг таслах зорилго тавьж байгаа ч үр дүн төдийлөн хүрэхгүй байна. (Жаргал, 2023)

Европын хувьд Испани улс (Ceuta ба Melilla) Мароккотой залгах хэсэгтээ өндөр хүчдэлийн цахилгаан дамжуулах хана босгож сахрын наймаачдын дайралтаас хамгаалгахаар оролдож байгаа бол, Хойд Ирландын католик болон протестант шашинтнуудын оршин суугчдыг 30 жилийн туршид энэхүү ханаар хоёр тосгон болгон тусгаарлаж байна

Хамгийн сүүлийн баримтаар Украин улс ОХУ-тай хил залгаж байгаа хэсэгтээ хана хэрэм, суваг шуудуу, хянах байгууламжууд бүхий цоо шинэ цогцолборыг байгуулж эхлээд байна.

Улсын хилийн хэсэгт инженерийн зарим төрлийн иймэрхүү биет саадуудыг байгуулах, нэгэнт байгаа саадыг улам боловсронгуй болгон ашиглах шаардлага өнөө хэр хэвээрээ төдийгүй зарим талаараа улам бүр ач холбогдолтой болсоор байна.

Ялангуяа дүрвэгсдийн асуудал, амьдрах нөхцөлөө сайжруулах, өндөр цалинтай ажил эрхлэх зорилгоор бөөнөөрөө, нууцаар хил давах гэсэн оролдлого дэлхийн зарим улс орнуудад (АНУ, Бельги, Унгар, Грек, Португал, Хойд Солонгос, БНХАУ-д) гарсаар байна.

Зураг-5. Европыг дүрвэгчдээс хамгаалах гэсэн оролдлого
Эх сурвалж: (Риа новости, 2015)

Нууц далдуур дүрвэгчдийн дийлэнх хувь нь хуурай гарын хилээр дамжин өнгөрөхийг оролддог бөгөөд харин далай, тэнгисээр дамжих нь тэдгээрийн амь насанд нэн аюултай байдаг хэдий ч тийм оролдлого багагүй арсаар байгаа юм.

Хөгжлөөр бага буурай зарим орнууд улсын хилээ бат цоожтой байлгахад анхаарахаасаа илүүтэйгээр хил залгаа баян орнуудын хүч хэрэгсэлд найдах болсон байдал ч харагдаж байна. Жишээлбэл АНУ нь Канад (8900 км),

Мексик (3200 км) улсуудтай хуурай газраар хиллэх бөгөөд энэ хэсгийн хил хамгаалалт нь өөрийн гэсэн онцлогтой байдаг.

Канадын хуурай газрын болоод усан хилийг 10 мянга гаруй хүнтэй эзэн хааны морьт цагдаа болон тэнгисийн хилийн албаны хүчээр хамгаалдаг.

АНУ-ын хуурай газрын хилийн Үндэсний аюулгүй байдлын яамны бүрэлдэхүүнд багтдаг хилийн хамгаалалт, гаалийн хяналтын агентлаг эрхлэн гүйцэтгэнэ. Энэ агентлагийн

бүрэлдэхүүн нь ойролцоогоор 60 мянган гаруй хүн байх ба түүнээс 17 мянга нь улсын хил хамгаалалтыг гардан гүйцэтгэдэг цэрэгжсэн албан хаагчид байдаг бол агентлагийн жилийн төсөв нь 12,1 их наяд доллар болж байна.

Монгол Улсын хил хамгаалалтын саадын байгууламжийн өнөөгийн байдал

Монгол Улсын хилийн **8252.658** км хэсгийн **30.6** хувь нь инженерийн

байгууламжаар төхөөрөмжлөгдсөн.

Хилийн хэсэгт 2016-2023 онуудад улсын төсвийн хөрөнгө оруулалт (УТХО) болон урсгал зардлаар хилийн зөрчил гарч болзошгүй чиглэлүүдэд торон саад шинээр байгуулсан нь хилийн зөрчлийн тоо өмнөх 10 жил (2000-2010)-тэй харьцуулахад **71.7** хувиар буурсан үзүүлэлттэй байна.

Улсын хилийн **8252.6** км хэсгийн **1075.8** км буюу (**13.0%**) нь байгалийн саадтай, **901.1** км буюу (**10.9%**) нь усан хилтэй, **30.6%** инженерийн байгууламжтай, **45.4%** нь инженерийн байгууламжаар төхөөрөмжлөгдөөгүй тул улсын хилийн зарим хэсгээр хил давуулан мал хулгайлах, хууль бус наймаа хийх, цагаач иргэд бөөнөөр хил даван орж ирэх, хил дамнасан гэмт хэрэг үйлдэгдэх, хилийн болон хил орчмын дэглэмийн зөрчил гарч болзошгүй байна.

Эрх зүйн үндэслэл:

Хил хамгаалалтын инженерийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх үндэслэл нь эрх зүйн баримт бичгүүдэд дараах байдлаар тусгасан байна. Үүнд:

-“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын 7.2.3 дах заалтад “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг ханган хилийн цэргийн байгуулалтыг хөгжүүлж, хил хамгаалалтын чадавхыг дээшлүүлнэ”

-“Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого”-ын 1.8 дахь заалтад “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлын эсрэг чиглэсэн үйл ажиллагаанаас урьдчилан сэргийлэх, цаг алдалгүй илрүүлэх, таслан зогсоох, шийдвэрлэх арга хэмжээг цогц байдлаар хэрэгжүүлэх” мөн баримт бичгийн 2.3 дахь заалтад “...улсын хилийн бүс, зурвас, боомт газарт орчин үеийн шаардлагад нийцсэн холбоо, дохиолол, зам тээвэр, инженерийн байгууламж бүхий хил хамгаалалтын дэд бүтцийг хөгжүүлэх”

-Монгол Улсын Хилийн тухай хуулийн 32.1.1 дэх заалт “Монгол Улсын үндэсний аюулгүй байдлыг хангах”, 36.1.2 дахь заалт “Улсын хил хамгаалалтын эрх ашгийн үүднээс хилийн зурвас, бүс, хил орчмын нутаг дэвсгэрт хүч хэрэгслээ байрлуулах, инженер, техникийн болон зам харилцааны байгууламж барьж байгуулах”, Хилийн тухай хуулийн 21.3 дахь заалт “Засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгжийн удирдлага иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага нь хил орчмын нутаг дэвсгэрт ой, хээрийн гал түймэр гарахаас урьдчилан сэргийлж, гарсан гал түймрийг унтраах арга хэмжээ авна”; (Хилийн тухай хууль, 2016)

-“Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 4.3.1 дэх заалтад “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор хилийн торон саадыг шинэчилж, хил хамгаалах албаны үйл ажиллагаанд орчин үеийн техник, технологийн дэвшлийг ашиглана”

-Монгол Улсын Хууль Зүйн Сайдын 2016 оны а/120 дугаар тушаал “Хил хамгаалах байгууллагын хөгжлийн стратеги хөтөлбөр”-ийн 4.2.5.Хилийн инженерийн төхөөрөмжлөл (торон саад, мөр хянах зурвас, ойн зурвас)-ийг шинээр байгуулах, сэргээх, тусгай

МОНГОЛ УЛСЫН
ХИЛ ХАМГААЛАЛТЫН
ИНЖЕНЕРИЙН
БАЙГУУЛАМЖ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠰᠠᠰᠢᠭᠡᠨ ᠭᠠᠷ ᠤᠨ
ᠲᠣᠨ ᠰᠠᠳᠤᠭ ᠲᠤᠨ ᠰᠠᠳᠤᠭ ᠲᠤᠨ ᠰᠠᠳᠤᠭ

зориулалтын техник хэрэгслүүдийг шинэчлэх;

-Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 4.3.1 “Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор хилийн торон саадыг шинэчилж, хил хамгаалах албаны үйл ажиллагаанд орчин үеийн техник, технологийн дэвшлийг ашиглана”;

Улсын хил хамгаалалтад ашиглагдаж байгаа инженерийн байгууламж торон саадыг нэмэгдүүлснээр дараах үр дүнг хил хамгаалалтад үзүүлнэ. Үүнд:

Хилийн инженерийн байгууламжийн нягтрал нэмэгдсэнээр хилийн болон хил орчмын дэглэмийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчлийг илрүүлэх, таслан зогсоох боломж нэмэгдэнэ.

Хилийн шугамын явалт тодорхой болж, инженер технологийн бусад системийг хослуулан ашиглах боломжтой болно.

Хилийн зөрчлийн илрүүлэлт нэмэгдэж, улсын хил хамгаалах байгууллагаас явуулж буй үйл ажиллагаа, хил хамгаалалтын үр дүнг дээшлүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлнэ.

Хил хамгаалах байгууллагын хуулиар хүлээсэн чиг үүрэг болон МУ-ын Засгийн газраас авч хэрэгжүүлж байгаа хөтөлбөр төлөвлөгөөний хэрэгжилт хангагдаж улсын хил хамгаалалтын халдашгүй дархан байдал цаашлаад үндэсний аюулгүй байдал хангагдах үндэслэл болно.

Дүгнэлт

Дэлхий дахинд сүүлийн жилүүдэд улс, төр эдийн засгийн нөхцөл байдлын улмаас үүсээд байгаа дүрвэгсдийн асуудал, хил дамнасан гэмт бүлэглэл, хар тамхи, хүний наймаа зэрэг асуудлууд нь улс орнууд хилийн аюулгүй байдалд аюул учруулж, төрөл бүрийн инженерийн байгууламж байгуулах,

дохиолол хяналтын системээр төхөөрөмжлөхөд хүргэж байгаа нь дээрх судалгаанаас харагдаж байна.

АНУ, БНХАУ, Энэтхэг, БНСУ, БНАСУ, ОХУ, Израйл зэрэг орнууд хилийнхээ хэсгийг өндөр хана хэрэм байгуулах, өргөст торон саадыг орчин үеийн дэвшилтэт техник технологитой хослуулан төхөөрөмжилж, хил хамгаалалтын нягтралыг нэмэгдүүлсээр байна.

Монгол Улсын хувьд урт болон богино хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүдэд хилийн хэсгийг инженер, дохиолол, хяналтын байгууламжаар төхөөрөмжлөх талаар холбогдох заалтуудад тусгагдаж, улсын хил хамгаалалтыг инженер-техникийн арга хэмжээгээр зохион байгуулах ажил үе шаттайгаар хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд цаашид хилийн инженерийн байгууламжаар төхөөрөмжлөх боломжтой хэсгийг 100 хувь торон саадын байгууламжаар халхалснаар хилийн болон хил орчмын дэглэмийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчлийг илрүүлэх, таслан зогсоох боломж нэмэгдэж, Хил хамгаалах байгууллагын хуулиар хүлээсэн чиг үүрэг болон МУ-ын Засгийн газраас авч хэрэгжүүлж байгаа хөтөлбөр төлөвлөгөөний хэрэгжилт хангагдаж улсын хил хамгаалалтын халдашгүй дархан байдал цаашлаад үндэсний аюулгүй байдал хангагдах үндэслэл болно гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

Agency, T. N. (2014 оны 09 04).

tasnimnews.com. Tasnim News

Agency:

<https://www.tasnimnews.com/en/news/2014/09/07/490406/saudi-unveils-900km-fence-on-iraq-border-ээс> Гаргасан

Press Trust of India. (2014 оны 09 20).

indianexpress.com. The Indian express journalism of courage: <https://indianexpress.com/article/india/india-others/200-armed->

- militants-waiting-across-loc-to-infiltrate-but-security-grid-in-place-to-neutralise-them-army/-ээс Гаргасан
- Shuster, M. (2010 оны 07 06). <https://www.npr.org/>. National Public Radio: <https://www.npr.org/2010/07/06/128337461/nixon-considered-nuclear-option-against-n-korea-ээс> Гаргасан
- Spanishbytes. (2020 оны 02 01). spanishbytes.com/vallas. SpanishBytes: <https://www.spanishbytes.com/vallas/-ээс> Гаргасан
- spsrasd. (2024 оны 01 14). spsrasd.info. Sahara press service: <https://spsrasd.info/ru/2024/01/14/1942.html-ээс> Гаргасан
- Жаргал, Д. (2023 оны 10 06). *АНУ-Мексикийн хилийн дагуу хана барих ажлыг үргэлжлүүлнэ*. Монцамэ: <https://www.montsame.mn/mn/read/328386-ээс> Гаргасан
- Новости, Р. (2015). *РТ на русском*. <https://russian.rt.com/article/117572-ээс> Гаргасан
- Риа новости. (2015 оны 09 17). <https://russian.rt.com/>. Семья-Россия: <https://russian.rt.com/article/117572-ээс> Гаргасан
- Хилийн тухай хууль (Улсын их хурал 2016). Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем: <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=12418-ээс> Гаргасан

Дотоод Ажлын Яаман
 Министрийн Тамгын Газар

ГЭР БҮЛИЙН ЭРХ ЗҮЙ ДЭХ ХҮҮХДИЙГ ТЭЖЭЭН ТЭТГЭХ ГЭРЭЭНИЙ ЗАРИМ АСУУДАЛ

THE CONCERN OF ALIMONY AGREEMENT IN FAMILY LAW

Даваахүүгийн Оюу*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, хошууч

Maj. Oyu Davaakhuu, MA scholar, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: 209toirog@gmail.com

Хураангуй: Энэхүү өгүүллээр гэр бүлийн харилцааны нэг болох тэжээн тэтгэх, тэтгүүлэх эрх, тэжээн тэтгэх гэрээг нарийвчлан судалж, тэжээн тэтгүүлэх эрх зүйн хэм хэмжээний зохицуулалт төдийгүй хэрэгжиж хэрэглэгдэж байгаа, цаашид анхаарах шаардлагатай зохицуулалтыг онцлон судаллаа. Монгол Улсын Үндсэн хуульд “гэр бүл, эх нялхас, хүүхдийн эрх ашиг сонирхлыг төр хамгаална, үр хүүхдээ өсгөн хүмүүжүүлэх нь иргэн бүрийн журамт үүрэг” (Үндсэн хууль, 1992) гэж зохицуулсан зарчмын заалтаас улбаалан 1999 оны Гэр бүлийн тухай хуульд тэжээн тэтгэх, тэтгүүлэх үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг тусгаж өгсөн. Улмаар үр хүүхдээ тэжээн тэтгэх тэтгэлгийн хэлбэр, хэмжээ, хугацаа, тэтгэлэг төлөөгүйгээс гарах үр дагавар зэрэгтэй холбоотойгоор Хүүхэд хамгааллын тухай хууль, Хүүхдийн эрхийн тухай хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиар нарийвчлан тусгаагүйгээс хүүхдийн эрх ашиг хөндөгдөж байна. Тэжээн тэтгэхтэй холбогдон үүсэж буй асуудлын шалтгаан үр дагаврыг нээн илрүүлэх, бусад улс орны эрх зүйн зохицуулалтын оновчтой шинэлэг зохицуулалттай харьцуулах замаар эцэг эх үр, хүүхдээ тэжээн тэтгэхтэй холбогдсон эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгохыг зорилоо.

Судалгааны ажлыг боловсруулахдаа гэр бүлийн эрх зүйн хамрах хүрээг “хүүхэд”-ийг тэжээн тэтгэхтэй холбоотой баримт бичигт дүн шинжилгээ хийж анализ, эмпирик, тоон болон харьцуулалтын аргуудыг ашигласан. Судалж байгаа сэдвийн талаар онол болон практикийн үүднээс харьцуулан дүгнэж хэрэгжилтэд нь тулгамдаж буй асуудлуудад дүн шинжилгээ хийж, эрх зүйн зохицуулалтын талаар саналаа дэвшүүллээ.

Abstract: This article is aimed at examining in detail the custody and maintenance rights and custody contracts that are part of the Family Relationship, highlighting not only the legal regulation of custody but also the regulations that are already in place and require further consideration. The 1999 Law on the Family provides for the legal regulation of Welfare and Maintenance activities in accordance with the provisions of the Constitution of Mongolia, which stipulates that the interests of the family, mothers, infants, and children are protected by the State and that the upbringing of children is the legal duty of every citizen. As a result, the best interests of the child are not fully reflected in the Child Protection Act, the Child Rights Act, and the Enforcement of Court Orders in relation to the type, amount, and duration of child support allowances, as well as the consequences of non-payment of child support benefits. The aim is to develop legal regulation related to parental and child support by uncovering causes and effects of problems related to nutrition and by comparing it with innovative legal regulations in

other countries. In order to develop the study, empirical, numerical, and comparative methods were used to analyze documents related to "child" support within the framework of family law. The topic of the study was compared on the basis of theory and practice, and the analysis of the issues facing its implementation has been done, and proposals for legal regulation has been put forward.

Түлхүүр үгс: Тэжээн тэтгэх, тэтгэлэг төлөгч, тэтгүүлэгч, амьжиргааны түвшин, тэтгэлгийн хэмжээ.

Keywords: Alimony, the payer grant, grantee, standard of living, amount of grant.

Удиртгал

Хүний эрх нь хувь хүний төрөлх мөн чанарыг агуулсан аливаа нэгэн төр шашны, хууль засаглалын ямар нэгэн тогтолцооноос олгодог буюу зөвшөөрдөг бус заяагдмал шинжтэй ойлголт юм.

Гэр бүлийн эрх зүйн хамрах асуудлын хүрээнд тэжээн тэтгэх, тэр дундаа хүүхдийг тэтгэхтэй холбогдсон харилцаа онцгой байр суурийг эзэлдэг. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.11-д “Улс төр, эдийн засаг, нийгэм соёлын амьдрал, гэр бүлийн харилцаанд эрэгтэй, эмэгтэй тэгш эрхтэй. Гэрлэлт нь хуулиар тогтоосон насанд хүрсэн эрэгтэй, эмэгтэй хоёрын тэгш эрх, сайн дурын харилцаанд үндэслэнэ. Гэр бүл, эх нялхас, хүүхдийн эрх ашиг сонирхлыг төр хамгаална (Үндсэн хууль, 1992) гэж заажээ.

Тус заалтаас улбаалан 1999 оны Гэр бүлийн тухай хуульд Тэжээн тэтгэх, тэтгүүлэх үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг тусгаж өгсөн. Гэсэн хэдий ч тус хууль батлагдан гарснаас хойш өнөөдрийг хүртэл хүүхдийг болон гэр бүлийн гишүүд бие биеэ тэжээн тэтгэхтэй холбоотой дараах асуудлууд тулгамдсан хэвээр байна. Үүнд:

- хүүхдийн тэтгэлгийн хэмжээ хэтэрхий бага буюу хүүхдийн наад захын хэрэгцээнд хүрдэггүй;

- хүүхдийн тэтгэлгийг төлөхгүй байгаа тохиолдол жил ирэх тусам нэмэгдсэн;

- тэтгэлэг төлөгч төлбөрийн чадваргүй, оршин суух тодорхой хаяггүй, эрэн сурвалжлагдаж байгаа тохиолдол ихэссэн;

- хүүхдийн тэтгэлгийг хүүхдийн хэрэгцээнд зарцуулагдаж байгаа эсэх нь тодорхойгүй;

- тэжээн тэтгэх болон хөрөнгөтэй холбоотой гэрээ байгуулах асуудал дутмаг;

- зөвхөн шүүхийн журмаар албадлагын арга хэрэгслээр тэтгэлэг төлөгддөг;

- тэтгэлэг төлөгчид хүлээлгэх хариуцлагын механизм оновчгүй зэрэг болно.

Үндсэн хэсэг

Хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулах ажиллагааг Гэр бүлийн тухай хууль (Гэр бүлийн тухай хууль, 1999), Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль (Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, 2017)-ийг үндэслэн явуулж байна. Хүүхдийг тэжээн тэтгэх үүрэг нь хүүхдийг эрүүл орчинд өсөж хүмүүжихэд шаардлагатай хэрэгцээт наад захын зүйлсийг хангахад чиглэгддэг.

Хүүхдийн тэтгэлэг гэж хуульд заасан хэмжээ, хугацаагаар мөнгөн болон эд хөрөнгөөр гаргуулж, тэжээн тэтгүүлэгч хүүхдийн хэрэгцээнд зарцуулах хөрөнгийг хэлнэ. Хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулах ажиллагаа нь хэдийгээр иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны нэгэн адил явагдах боловч гэр бүлийн хүрээнд явагддаг өвөрмөц ажиллагаа юм.

ᠮᠤᠩᠭᠣᠯᠤ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

Гэр бүлийн тухай хуульд зааснаар эцэг, эх нь насанд хүрээгүй болон насанд хүрсэн боловч хөдөлмөрийн чадваргүй хүүхдээ тэжээн тэтгэх үүрэгтэй. Энэхүү үүргээ эцэг, эх нь харилцан тохиролцож гэрээ байгуулан шийдвэрлэж болохоор хуульд заасан ба хэрэв тэтгэлгийн хэмжээг харилцан тохиролцоогүй, тохиролцоонд хүрч чадаагүй, гэрээ байгуулаагүй тохиолдолд тэтгэлгийн хэмжээг хүүхдийн насны байдлыг харгалзан шүүх тогтоодог.

Хүүхдийн тэтгэлгийн мөнгийг тухайн тэжээн тэтгүүлэгч хүүхдийн оршин суугаа нутаг дэвсгэрт тогтоосон амьжиргааны доод түвшингийн тодорхой хувь хэмжээгээр тооцон төлбөр төлөгчөөс гаргуулан тэтгэлэг авагчид олгоно. Тэтгэлэг авагч хүүхэд гадаад улсад суугаа бол иргэний бүртгэлд бүртгэгдсэн болон сүүлд оршин сууж байсан бүс нутагт тогтоосон амьжиргааны доод түвшингийн тодорхой хувь хэмжээгээр тооцон олгодог. Шүүх хүүхдийн насыг харгалзан сард төлүүлэх тэтгэлгийг хэмжээг 11 хүртэлх насны хүүхдэд тухайн бүс нутагт тогтоогдсон амьжиргааны доод түвшингийн 50 хувиар, 11-16 нас /суралцаж байгаа бол 18 нас/-тай болон насанд хүрсэн боловч хөдөлмөрийн чадваргүй хүүхдэд амьжиргааны доод түвшингийн 100 хувиар тооцон тогтоодог.

Нийслэлийн хэмжээнд 2024 онд хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулах 15247 гүйцэтгэх баримт бичигт шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагааг явуулж байгаа боловч үүний цаана багаар бодоход 18 мянган хүүхдийн эрх зөрчигдөж байна. Тэтгэлэг авагч хүүхдийг насны байдлаар ангилан авч үзвэл 0-11 насны хүүхэд 14382 буюу 79.9 хувь, 11 ба түүнээс дээш насны хүүхэд 3617 буюу үлдсэн 21.1 хувийг эзэлж байна.

Улсын хэмжээнд 2024 оны 10 сарын байдлаар 11896 гэр бүл шинээр батлуулсан бол 3692 гэр бүл буюу 31 хувь нь гэр бүлээ цуцлуулсан байна (Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар, 2024). Тэгвэл нийт шүүхээр гэр бүл цуцлуулсан хүүхдийн тэтгэлэг тогтоолгосон хэрэг маргааны 65.8 хувь буюу 1963 гүйцэтгэх баримт бичиг Шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад иржээ (ШШГЕГ, 2024).

Үүний 42,4 хувь буюу 833 гүйцэтгэх баримт бичиг нийслэлийн хэмжээнд хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулах чиг үүрэг бүхий дагнасан нэгж болох Банкны төлбөр барагдуулах газарт шинээр ирсэн байна. Тус газар 2024 оны 10 дугаар сарын байдлаар хүүхдийн тэтгэлгийн 6466 гүйцэтгэх баримт бичигт шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа явуулж 426 гүйцэтгэх баримт бичгийг биелүүлж 6,5%-ийг хааж дуусгавар болгож 6040 гүйцэтгэх баримт бичгийн үлдэгдэлтэй ажиллаж байна (ШШГЕГ, 2024).

Тулгамдаж буй асуудал:

1. Тэжээн тэтгэх гэрээний талаарх ойлголт дутмаг, гэрлэгчид тэжээн тэтгэх гэрээг байгуулахгүй байгаагаас шалтгаалж гэр бүл салсны дараа үүсэх үр дагавар, цаг хугацаа, санхүүгийн асуудал нийгэмд тулгамдаж байгаа асуудлуудын нэгээр байсаар байна.

2. Тэжээн тэтгэх гэрээний харилцаанд оролцогч талуудын хэн ямар эрх эдэлж, үүрэг хүлээх талаарх зохицуулалт байхгүй.

3. Гэр бүлийн тухай хуулийн 40 дугаар зүйл “Тэтгэлгийн хэмжээ амьжиргааны доод түвшингийн хэмжээгээр гэж заасан байна. Энэ нь хуульд заагдсан амьжиргааны доод түвшин нь бүс нутгаараа өөр өөр байх бөгөөд бүс нутгийн үнэлгээгээр өнөөгийн нийгэм, зах зээлийн өсөлт түүнтэй адилтгах олон хүчин зүйлээс

שְׁמִי הַגָּדוֹל הַקָּדוֹשׁ הַנּוֹרָא הַנִּיבְרָא הַנִּיבְרָא הַנִּיבְרָא

шалтгаалж хүүхдийн наад захын хэрэгцээг бүрэн хангахад хүрэлцэхгүй байна.

4. Гэрлэлтийн гэрээний зарим асуудал нь Монгол Улсад төдийлөн хөгжөөгүй сэдэв бөгөөд Монголчууд гэрлэлтийн гэрээг зан заншил, ёс суртахуунтайгаа холбон гэрлэгчид гэрлэхдээ гэрээ байгуулах нь муу ёр,

салах гэж гэрлэж байгаа биш гэх мэт хандлага гарган гэрлэлтийн гэрээг байгуулдаггүй байна. Энэ нь гэрлэгчид салсны дараа үүсэх үр дагавар хүүхдийн тэтгэлэг болон гэрлэгчдийн хөрөнгийн эрхтэй холбоотой асуудлууд цаг хугацаа хөрөнгө мөнгөний асуудал үүсэх гол шалтгаан болж байна.

Эцэг эх, хүүхдээ тэжээн тэтгэх харилцааны зохицуулалтыг гэр бүлийн тухай хуулиудад хэрхэн тусгагдсан талаарх харьцуулалт				
№	Батлагдсан он, бүлэг, зүйл	Хуулийн зорилт	Эцэг эхийн хүлээх үүрэг	Хүүхдийн тэтгэлэгтэй холбоотой зохицуулалт
1	1926 оны Иргэний хууль нь 10 бүлэг 217 зүйлтэй ба Гэр бүлийн эрх, үүргийн тухай 6 анги 27 зүйлийг багтаасан байна.	Тус улсын дотор аливаа төрсөн, үрчилсэн, үхсэн ба эр, эм бололцсон, салсны тухай зэргийг нарийн нягт тодорхойлуулж, хойч өдөр байцаах тэмдэг болговоос зохих тул орон нутгийн захиргааны газрууд өрх амын дансанд оруулан тэмдэглэвээс зохимой гэснийг тайлбарлавал: Эр эм бололцох зэргийг тусгай тэмдэглэх явдлыг эдүгээ гүйцэтгэхийн уг бодлого болбоос хүмүүний завсартаа харилцах эрх үүргийг тодорхойлж эр эм, хүүхдийн эрх ашгийг тус тус хамгаалах хэргийг дөхмөөр явуулах бодлого	Эцэг эх болбоос өөрийн насанд хүрээгүй үр хүүхдээ сурган боловсруулах, алсдаа ард улсад тустай хүмүүнийг бэлтгэх эрх ашгийг хамгаалах мөн болох тулд шүүх таслах буюу бусад газар аливаа хэргийн учир төлөөлбөөс зохимой. Эцэг эх нь хүүхдийнхээ сурч боловсрох эрх ашгийг нь хамгаалах үүрэгтэй төдийгүй энэ үүргийг хамгдаа гүйцэтгэх ёстойг зааж өгсөн.	Аливаа эхнэр хүүхэд төрүүлсний хойно түүний эцгийг нэр зааж илтгэсүгэй хэмээх авхуул шүүх таслах газраа мэдүүлэх бөгөөд тийнхүү нэр заасан эцэг болох хүмүүнээс хүүхдийг тэтгүүлэх ба тэжээх сурган хүмүүжүүлэх тухайн зарлага сүйтгэлийг гаргалцуулахаас гадна эхийн жирэмсэн явсан цагийн ба хүүхэд төрүүлсний хойно зургаан сарын хугацаанд амьдрал зэрэгт зарцуулсан ба зарцуулах зүйлийг мөн эцгээс гаргалцуулбаас зохимой гэжээ. (Мөнхжаргал, 1995, хууд. 87)
2	1956 оны Гэрлэх ба гэр бүл асрамж тэтгэмжийн хууль н 4 анги 116 зүйлтэй.	БНМАУ-ын ард иргэн гэрлэхдээ харилцан сэтгэлтэйгээ илэрхийлэн эрх тэгш, бие биеэ хүндэтгэн амьдралаа үүрд сайн дураараа нэгтгэн бие биеэ дэмжин нийгмийн амьдралд идэвхтэй	Эцэг эх нь насанд хүрээгүй хүүхдийнхээ эрүүл мэнд, биеийн бойжилт зөв хүмүүжлийн төлөө санаачлах ба түүнийг сургах, нийгэмлэгт ашиг тустай ажил хийх явдалд бэлтгэх үүрэгтэй. Үр хүүхдэд	Хүүхдийн тэтгэвэр олгохдоо насанд хүрээгүй нэг хүүхдэд хариуцагчийн сар тутмын орлогын 25 хувийг, хоёр хүүхдэд 35 хувийг гурав ба түүнээс дээш хүүхдэд бол 50 хувиар болож

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤ

		оролцох, гэр бүл болж эрэгтэй эмэгтэй зөвхөн 2 хүний ханилан суух зарчмыг баримталж түүнчлэн гэрлэгсэд тэдний үр хүүхдийн амин хувийн ба эд хөрөнгийн эрх, ашгийг хамгаалах зорилгоор гэрлэснээ иргэний гэр бүлийн байдлыг бүртгэх газар заавал бүртгүүлэх ёстой. (Мөнхжаргал, 1995, хууд. 87)	холбогдсон бүхий ларга хэмжээг эцэг эх хоёроос хамтран гүйцэтгэвэл зохино.	гаргуулбал зохино. Биеийн хүчээ үнэлдэггүй хүмүүсээс тэтгэвэр гаргуулахдаа жилийн бүх орлогоос нь энэ зүйлд заасан хувиар бодож гаргуулна. Хөдөлмөрийн чадваргүй, гачигдаж байгаа, насанд хүрсэн хүүхдэд эцэг эхээс нь тэтгэвэр гаргуулахдаа тэтгэх хөрөнгийн хэмжээг эд хөрөнгийн байдлыг харгалзан шүүх тогтоовол зохино гэж заажээ.
3	1973 оны Гэр бүлийн хууль нь 5 хэсэг 13 бүлэг, 113 зүйлтэй. 3	Коммунист ёс суртахууны зарчмаар үүссэн гэр бүлийг дэмжин бэхжүүлэх эцэг эх, үр хүүхэд болон гэр бүлийн бусад гишүүний эрх ашгийг хамгаалах, гэрлэгсдийн нийгэмд гүйцэтгэх үүрэг хариуцлагыг дээшлүүлэн гэр бүл, гэр ахуйн харилцаанд үлдсэн аливаа хоцрогдмол дадал заншлыг арилгахад оршино.	Хууль ёсоор тогтоосон эцэг эх, хүүхдийн хооронд энэ хуульд заасан эрх, үүрэг үүснэ. Эцэг эх нь хүүхдээ асран хамгаалж Тэжээн, тэтгэж, өсгөн хүмүүжүүлэх үүрэгтэй. Эцэг эх гэрлэлтээ цуцлуулсан тохиолдолд энэ үүрэг хэвээр хадгалагдана. Насанд хүрээгүй хүүдийн хууль ёсны төлөөлөгчийн хувьд эцэг, эх хүүхдийнхээ эрх ашгийг шүүх болон улс олон нийтийн бусад байгууллагын өмнө хариуцан хамгаална.	Насанд хүрээгүй хүүхдэд тэжээн тэтгүүлэх, тэтгэвэр гаргуулахдаа шүүх тэтгэвэр авах хүүхдийн тоо, хариуцагч болон хүүхэд гардан хүмүүжүүлэгчийн орлого, аж ахуйн чадвар, хөдөлмөрийн чадваргүй хүмүүсийн тоог харгалзан хариуцагчийн сар бүрийн цалингаас /орлого/ нэг хүүхдэд 15- 25 хувь хүртэл, хоёр хүүхдэд 35 хувь хүртэл, гурав буюу түүнээс дээш тооны хүүхдэд 50 хувь хүртэл хэмжээгээр тогтооно. Тэжээн тэтгэх тэтгэврийг гагцхүү хүүхдийн хэрэгцээнд зарцуулна.
4	1999.06.11-ний өдөр батлагдсан Гэр бүлийн тухай хууль нь 9 бүлэг 76 зүйлтэй.	Хуулийн зорилт нь гэрлэх нөхцөл журам, гэрлэлт дуусгавар болох, гэрлэлт болон гэрлэлт цуцлалтыг хүчин төгөлдөр бүс	Эцэг эх нь насанд хүрээгүй болон насанд хүрсэн боловч хөдөлмөрийн чадваргүй хүүхдээ тэжээн тэтгэх үүрэгтэй. Эцэг эх	Хүүхдийн тэтгэлгийг 11 нас хүртэлх хүүхдэд тухайн бүс нутагт тогтоогдсон амьжиргааны доод түвшингийн 50

	гэж тооцох, түүний үр дагавар, эцэг эх, хүүхдийн хоорондын харилцаа, тэжээн тэтгэх, тэтгүүлэхтэй холбогдсон харилцаа, хүүхэд үрчлэх, Асран хамгаалах, харгалзан дэмжих, хүүхдийг гэр бүлдээ авч асран хүмүүжүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.	харилцан тохиролцож чадаагүй бол шүүх тэтгэлийг тогтооно.	хувиар, 11-16 нас /суралцаж байгаа бол 18тай болон насанд хүрсэн боловч хөдөлмөрийн чадваргүй/ хүүхдэд амьжиргааны доод түвшингийн хэмжээгээр зөвхөн цалин хөлснөөс өөр орлогогүй хариуцагчаас гаргуулах хүүхдийн тэтгэлгийн хэмжээ нь түүний сарын цалин хөлс, түүнтэй адилтгах орлогын 50 хувиас хэтэрч болохгүй тэтгэлгийг мөнгөн хэлбэрээр, эд хөрөнгөөр олгоно. Тэтгэлгийг сар улирал, хагас жил, жилээр нэг удаа олгоно.
--	--	---	--

Хүснэгт №1. Эцэг эх, хүүхдээ тэжээн тэтгэх харилцааны зохицуулалтыг гэр бүлийн тухай хуулиудад хэрхэн тусгагдсан талаарх харьцуулалт

ОХУ-ын тэжээн тэтгэх гэрээний эрх зүйн зохицуулалт

ОХУ-ын Гэр бүлийн тухай хуульд энэ төрлийн гэрээг "Заключение соглашения об уплате алиментов" буюу тэтгэмж төлөх тухай гэрээ байгуулах гэж нэрлэн хуульчилж өгсөн байна. Энэхүү гэрээний зохицуулалт нь манай улсын тэжээн тэтгэх тухай гэрээтэй агуулгын хувьд адил төстэй байх тул цаашид "тэжээн тэтгэх гэрээ" гэх нэр томъёогоор бичдэг болно.

ОХУ-ын Гэр бүлийн хуулиар тэтгэх, тэтгүүлэхтэй холбогдсон харилцааг тэтгэмж төлөгч болон тэтгэмж авагч гэрээ байгуулан тохиролцох, гэрээ байгуулаагүй тохиолдолд тэтгэмжийг шүүхийн журмаар суутгуулж болдог (Федерации г. к., 2024).

Тус улсын Гэр бүлийн хуульд зааснаар тэжээн тэтгэх гэрээ гэдэгт тэтгэлэг хүлээн авагчийн хооронд

тэтгэмж төлөх нөхцөл, журам, хэмжээг харилцан тохиролцон байгуулсан гэрээ (Федерации С. к., 2024)-г хэлнэ гэжээ.

ОХУ-ын Гэр бүлийн хуулийн 100.1 дэх хэсэгт зааснаар тэжээн тэтгэх гэрээг бичгээр байгуулж, нотариатаар гэрчлүүлсэн байх шаардлага тавигддаг ба тус хуулийн шаардлагыг хангаагүй гэрээ нь хүчин төгөлдөр бус байна. (Уянга, 2024) Гэрээ байгуулах журмын талаарх хуулийн энэ зохицуулалт нь манай улсын гэр бүлийн хуулийн заалттай нэгэн адил байна.

Гэрээний талууд гэрээний нөхцөлийг өөрчлөх, эсвэл цуцлах талаар тохиролцож чадахгүй бол сонирхсон тал нь үүнийг шүүхэд хандан гэрээг цуцлах асуудлыг шийдвэрлүүлэх эрхтэй (Уянга, 2024).

Насанд хүрээгүй хүүхдэд болон гэр бүлийн эрх зүйн чадамжтай гишүүнд тэтгэмж төлөхөөр тохиролцсон тэжээн тэтгэх гэрээ

МОНГОЛЫН ХУУЛЬ

хүчингүй болгоход нэмэлт тусгай нөхцөлүүдийг оруулж ирдэг. Хэрэв эдгээр хүмүүсийн эрх ашиг бодитоор зөрчигдсөн байвал гэрээг шүүхийн журмаар хүчингүйд тооцдог (Уянга, 2024). Бодит байдлаар зөрчигдөх гэдэгт хамгийн түрүүнд тэтгэмжийн хэмжээг хэт багасгасныг ойлгоно. Хэрэв тухайн иргэн хуулийн дагуу авах ёстой хэмжээнээс харьцангуй бага хэмжээгээр тэтгэмж авч байвал гэрээг хүчин төгөлдөр бусд тооцно.

Тэтгэмж төлөх журам, арга хэлбэрийг талууд өөрсдийн үзэмжээр харилцан тохиролцох боломжтой ба энэ талаар хуульд хязгаарлалт хийгээгүй онцлогтой байна. Хууль тогтоогчид ерөнхийдөө дараах байдлаар төлөхийг хүлээн зөвшөөрдөг байна. Үүнд:

- Цалин хөлсний хувь хэмжээ (бусад орлого);
- Тогтмол хэмжээгээр нэгэн зэрэг юм уу хэсэгчилсэн байдлаар;
- Эд хөрөнгө өгөх байдлаар;
- Талуудын тохиролцсон бусад арга замаар түүнчлэн янз бүрийн арга замын холимог хэлбэрээр зэрэг тус тус хамаарна (Уянга, 2024).

Төлөх журмын хувьд тэтгэмжийг биечлэн хүлээлгэн өгөх, гуравдагч этгээдээр дамжуулан тэтгэмж авагчийн дансанд шилжүүлэх гэх мэт арга хэлбэрүүд байж болдог аж. Тэтгэмж төлөх арга, хэлбэрийг талуудад өөрсдөө сонгох боломжтой байгаа нь манай улстай адил байна.

ОХУ-ын нэгэн онцлог зохицуулалт нь тэжээн тэтгэх гэрээгээр төлөх тэтгэмжийн хэмжээг индексжүүлэхтэй холбоотой заалт юм. Тэтгэмжийн хэмжээг индексжүүлэх талаарх ойлголт нь зөвхөн тогтмол мөнгөн дүнгээр тэтгэмж төлөхөд хамаарна. Энэхүү заалтын ач холбогдол нь цалин хөлс, түүнтэй адилтгах орлогод хувиар ногдуулах тэтгэмж нь

олох орлого нэмэгдэхийн хэрээр нэмэгддэг учир тэтгүүлэгчид давуу байдлыг олгож байгаад оршино.

Гэрээний үүрэг дуусгавар болох нөхцөлийн хувьд: Нотариатаар баталгаажуулсан тэжээн тэтгэх гэрээний дагуу тэтгэмж төлж байгаа бол гэрээний хугацаа дуусахад эсхүл гэрээнд заагдсан бусад үндэслэлээр тэжээн тэтгэх үүрэг дуусгавар болно.

ХБНГУ-ын эрх зүйн зохицуулалт

ХБНГУ-ын хувьд тэжээн тэтгэх гэрээтэй холбоотой зохицуулалтыг Иргэний хуулийн 1585-1585 дахь зүйлүүдэд /Gestaltung des Unterhaltsanspruchs буюу тэжээн тэтгэх шаардлагыг гэрээгээр тодорхойлох/ тусган хуульчилсан байна (Уянга, 2024).

Тэжээн тэтгэхтэй холбогдсон харилцааг гэрээгээр тодорхойлох боломжтой бөгөөд энэ нь зөвхөн гэрлэгчдийн хоорондох харилцаанд хэрэгжихээр байна.

Гэрлэгчид гэрлэлтээ цуцлуулсны дараа тэтгэмж, төлөх үүрэг хүлээх тухай гэрээгээр тохиролцож болох ба уг тохиролцоог гэрлэлт цуцалсан шүүхийн шийдвэр хуулийн хүчин төгөлдөр болохоос өмнө байгуулж, нотариатаар гэрчлүүлэх шаардлагатай. Гэр бүлийн хэрэг хянан хэлэлцэх шүүхийн өмнө тэмдэглэл хөтлөх тохиолдолд нотариатаар гэрчлүүлэх хэлбэрийн шаардлагыг “Иргэний Процессын хуулийн дагуу үйлдсэн протоколоор орлуулж болох”-оор Иргэний хуульд тусгасан нь манай улсаас онцлог зохицуулалт байна. Өөрөөр хэлбэл, шүүхийн протокол буюу шүүх хуралдааны тэмдэглэлд талууд тэжээн тэтгэхтэй холбоотой асуудлыг гэрээгээр тохиролцсон талаар тусгагдсан тохиолдолд энэ нь нотариатаар гэрчлүүлсний нэгэн адил хуулийн хүчинтэй байна.

Манай улсын хувьд гэрлэгчид гэрлэлтээ цуцлуулах нэхэмжлэлтэй хамтад нь тэжээн тэтгэхтэй холбоотой асуудлыг хянан шийдвэрлүүлэх сонирхол ихээхэн байдаг бөгөөд гэрлэгчид тэжээн тэтгэх талаарх гэрээ байгуулсан тохиолдол маш бага байсан тухай миний бие тэжээн тэтгэх гэрээтэй холбоотой судалгаандаа дурдсан болно.

Хэдий нарийн тоо баримтыг гарган тэмдэглэж аваагүй ч гэсэн шүүхээр хянан шийдвэрлэгдэж буй гэрлэлт цуцлах тухай хэргийг хянан хэлэлцэх шүүх хуралдааны явцад хүүхдийн тэтгэмжийн хувь хэмжээг харилцан тохиролцох байдлаар тогтоосон тохиолдлууд шүүх хуралдааны тэмдэглэлд нэлээдгүй тэмдэглэгдсэн байсан юм. Эдгээр тохиролцоог тэжээн тэтгэх гэрээ байгуулсан гэж үзэж болох үндэслэлийг тус улсын хуульд тусгаж өгсөн нь онцлог байна.

Тэтгэмж олгох хэлбэрийг тогтмол олгох тэтгэмж болон нэг удаагийн хөрөнгө оруулалтын хэлбэр гэж 2 ангилна. Нэг удаагийн хөрөнгө оруулалтын хэлбэрийг хүндэтгэн үзэх шалтгаан бий бөгөөд үүрэг гүйцэтгэгчийн эрхийг хэт хязгаарлаагүй тохиолдолд сонгох боломжтой байхаар хуульд заажээ (Уянга, 2024).

Энэхүү тэтгэмж шаардах эрх нь тэтгэмж авч буй тал нь ахин гэрлэсэн, хамтын амьдрал үүсгэсэн эсвэл нас барсан тохиолдолд дуусгавар болно. Харин тэтгэмж төлөгч тал нь нас барсан тохиолдолд түүний эрх залгамжлагч нь тэжээн тэтгэх гэрээгээр хүлээсэн үүргийг үргэлжлүүлэн биелүүлэх боломжтой байхаар хуульчлан зохицуулсан нь бусад улсын зохицуулалтаас ихээхэн онцлог байна.

Дүгнэлт

Тэжээн тэтгэх тухай гэрээний онцлог нь тэжээгчээс тэтгүүлэгчид материаллаг тусламж үзүүлэхэд оршиж байна. Монгол улсын Гэр бүлийн тухай хуулийн энэ талаарх зохицуулалтыг гадаад улсуудын хуулийн тэжээн тэтгэх, тэтгүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулсан холбогдох хууль тогтоомжуудтай харьцуулан үзэхэд гэрээг байгуулах журам, гэрээний талууд гэрээний зүйл гэрээг өөрчлөх, цуцлах үндэслэл журам зэрэг нь нийтлэг байдлаар зохицуулагджээ.

Дээрхээс үзэхэд тэжээн тэтгэхтэй холбогдсон харилцааг гэрээгээр зохицуулах эрх тэжээн тэтгэхтэй холбогдсон харилцааг гэрээгээр зохицуулах эрх бүхий субъект зөвхөн гэрлэгчид байх бөгөөд тэдгээр бусад гэр бүлийн гишүүдийн тэжээн тэтгэхтэй холбогдох харилцааг хуулиар зохицуулсан тэтгэмж шаардах эрх, тэжээн тэтгэх үүргийн харилцааг хуульчилсан зүйл заалтуудын дагуу шийдвэрлэхээр байгаа нь манай улс болон ОХУ-ын эрх зүйн зохицуулалтаас онцлог байна.

Манай улсын хувьд тэжээн тэтгэх гэрээгээр тохиролцох тэтгэлгийн доод хэмжээг хуулиар тогтоож өгсөн ба тус гэрээгээр тохиролцох тэтгэлгийн хэмжээ нь уг хуулиар заасан хэмжээнээс доогуур байхыг хориглосон нь ОХУ-ын тэжээн тэтгэх тэтгэлгийн хэмжээг тогтоох журмаас ялгагдах онцлогтой байна. Харин тэтгэлэг төлөгчийн орлого өсөхийн хэрээр тэтгэлэг авагчид олгох тэтгэлгийн хэмжээ нэмэгдэж, тэтгэлэг төлөгчийн орлого бага тохиолдолд түүнтэй хувь тэнцүүлэн тэтгэлгийн хэмжээг бууруулан тооцох аргачлалыг тэтгэлгийн хэмжээг индексжүүлэх гэх ухагдахуунаар тодорхойлон томьёолох бөгөөд энэ нь тэтгэмж төлөгчийн санхүүгийн боломж, тэтгэмж авагчийн эрх ашгийг тэнцвэртэй байдлаар авч

ᠮᠤᠨᠠᠢ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠨ ᠬᠤᠪᠣᠭᠳᠣᠯᠲᠤ ᠣᠶᠢᠯᠣᠭᠤᠯᠲᠤ

үздэг ихээхэн ач холбогдолтой ойлголт юм.

Манай улсын хувьд тэтгэлгийн хэмжээ нь хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээтэй харьцуулахад харьцангуй бага, амьжиргааны доод түвшингээс тогтоосон хувь хэмжээгээр тэтгэлгийг тооцоход тэтгүүлэгчийн зайлшгүй шаардлагатай хэрэгцээг бүрэн хангахад хүрэлцэхгүй хэмжээний тэтгэлэг байх тохиолдолд амьжиргааны баталгаажих доод түвшингээс хувь тэнцүүлэх бус харин тэтгэгчийн цалин орлогоос хувь тэнцүүлэн тэтгэлгийн хэмжээг тооцдог ОХУ-ын жишгийг харгалзаж талууд гэрээгээ байгуулах боломжийг хуулиар тогтоож өгөх нь нэг талаас өндөр орлоготой тэтгэлэг төлөгчийн орлогоос хувь тэнцүүлэн тэтгэлгийг төлүүлэх нь тэтгүүлэгчийн эрх ашигт илүү нийцнэ. Нөгөөтээгүүр орлого багатай тэтгэлэг төлөгч нь хуулиар заасан хувь хэмжээгээр тэтгэлэг төлөхөд түүнд санхүүгийн бэрхшээл үүсэхийг үгүйсгэх аргагүй бөгөөд энэ тохиолдолд орлогоос хувь тэнцүүлэн тэтгэлгийг гаргуулах нь тэтгэлэг төлөгчийн эрх ашигт нийцэж гэрээний талуудын аль алины эрх ашгийг тэнцвэртэй хангахад чиглэгдэнэ гэж үзэж байна.

ХБНГУ-ын хувьд тэтгэмж шаардах эрх нь тэтгэмж авч буй тал нь ахин гэрлэсэн, хамтын амьдрал үүсгэсэн эсвэл нас барсан тохиолдолд дуусгавар болно. Харин тэтгэмж төлөгч тал нь нас барсан тохиолдолд түүний эрх залгамжлагч нь тэжээн тэтгэх гэрээгээр хүлээсэн үүргийг үргэлжлүүлэн биелүүлэх боломжтой байхаар хуульчлан зохицуулсан нь бусад улсын зохицуулалтаас ихээхэн онцлогтой байна.

Манай улсад тэжээн тэтгэх гэрээний хэрэгжилт хангалтгүй байгаа нь судалгаанаас харагддаг. Энэ нь тэжээн тэтгэх гэрээний талаарх ойлголт

сул, гэрээгээр тэжээн тэтгэх харилцааг зохицуулахын онцлог, ач холбогдлыг бүрэн таньж мэдэхгүй байгаатай холбоотой гэж үзэж байна.

Гэр бүлийн эд хөрөнгийн эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох тэр дундаа гэрлэлтийн гэрээ байгуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, гэрлэгчдийн эрх, ашгийг хамгаалахад бодитой хувь нэмэр оруулах нь төр, засгийн анхаарвал зохих асуудал болж байна.

Гэрлэгчид эд хөрөнгийн эрхээ зохицуулах боломжтой гэрээ нь эд хөрөнгийн Гэрлэгчид гэрлэлтийн гэрээний ач холбогдлыг төдийлөн ойшоохгүй практикт хэрэглэгдэхгүй байна. Иймд гэрлэгчид гэр бүл болохоор бүртгэлийн байгууллагад бүртгүүлэхээр очихдоо гэрлэлтийн гэрээг заавал хийсэн байхаар хуульчилж өгвөл зохилтой байна.

Санал

Судалгааны үр дүнд үндэслэн дараах санал дэвшүүлж байна. Үүнд:

1.Тэжээн тэтгэх гэрээг асрамжийн газарт байгаа ахмад настай иргэд хүүхэд нь байгаа бол хүүхэдтэйгээ заавал уг гэрээг байгуулдаг байх. Уг тэжээн тэтгэх гэрээг талууд Гэр бүлийн тухай хуулийн 45.1 дэх хэсэгт зааснаар гэрээг бичгээр үйлдэж, нотариатаар гэрчлүүлсэн байна.

2.Тухайн гэр бүлд ноогдох нийт орлогын хэмжээ 5 саяас дээш бол тэтгэлгийн хэмжээг гэрээгээр тохиролцож тогтоодог болох. Уг тэтгэлгийн доод хэмжээг Гэр бүлийн тухай хуулийн 40.1.2 хэсэгт хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ гэж тусгах.

3.Гэрлэгчид гэрлэлтийн гэрээг заавал байгуулдаг байх. Энэ нь Иргэний хуулийн 125 дугаар зүйлд заасан гэр бүлийн хөрөнгийн эрхтэй холбоотой харилцааг зохицуулахад

чиглэгдэнэ. Гол нөхцөлд: Хамтран өмчлөх дундын өмч, дундаа хэсгээр өмчлөх хөрөнгө, хуваарьт хөрөнгийг гол нөхцөлөөр тусгаж нэмэлтээр гэрлэгчид ирээдүйд бий болох хөрөнгө зэргийг гэрлэлтийн гэрээгээр зохицуулдаг болох нэмэлт заалт тусгаж өгөх зэрэг болно.

Ашигласан эх сурвалж

Гэр бүлийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №30 (Улсын их хурал 1999).

Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №1 (Улсын их хурал 1992).

Мөнхжаргал, Т. (1995). *Гэр бүлийн эрх зүй*. Улаанбаатар.

Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар. (2024 оны 10 02). *Улсын бүртгэлийн байгууллагын 2024 оны 09-р сарын тоон мэдээ*. burtgel.gov.mn: <http://burtgel.gov.mn/post/66169-ээс> Гаргасан

Уянга, Б. (2024 оны 10 20). *Гэр бүлийн эрх зүй дэх гэрээ*. legaldata: <http://legaldata.mn/b/303-ээс> Гаргасан

Федерации, г. к. (2024 оны 10 20).

Консультант Плюс.

Консультант Плюс:

consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/?esclid=m2sezlyu1t455207445-ээс Гаргасан

Федерации, С. к. (2024 оны 10 20).

Консультант Плюс.

Консультант Плюс:

https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8982/?esclid=m2sf0xqqvs360940399-ээс Гаргасан

Хүн амын амьжиргааны доод түвшинг тодорхойлох тухай хууль. (1998). *Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл*, №2.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №24 (Улсын их хурал 2017).

ШШГЕГ. (2024). *2024 оны 10 сарын мэдээ*. УБ,: Шийдвэр гүйцэтгэх алба.

ШШГЕГ. (2024). *ШШГЕГ-ын 2024 оны 10 мэдээ*. УБ,: Банкны төлбөр барагдуулах газар.

Дорноговь Улсын Эрх Зүйн Хэлтэс

ӨСВӨР НАСНЫ ХҮНД ОНОГДУУЛСАН НИЙТЭД ТУСТАЙ АЖИЛ ХИЙЛГЭХ ЯЛЫН ХЭРЭГЖИЛТЭД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ANALYSIS ON THE EXERTION OF COMMUNITY SERVICE SENTENCING FOR JUVENILES

Чойсүрэнгийн Нансалмаа*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

SR. Lt. Nansalmaa Choisuren, MA scholar, University of Internal Affairs

Алтангэрэлийн Жандаг

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, хошууч

Maj. Jandag Altangerel, MA scholar, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: choisurennansaa@gmail.com

Хураангуй: Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн тогтолцоонд хийгдсэн эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд Эрүүгийн хуулийн "Албадан ажил хийлгэх ял"-ын төрлийг "Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял" болгон ялын хэлбэрийг өөрчлөн томьёолсон.

Хорихоос өөр төрлийн ялыг илүү чухалчлах болсон нь нэг талаас ялын бодлогод хүмүүнлэгийн чиг хандлага түгээмэл нэвтэрсэн, нөгөө талаас хүний эрхийн үнэт зүйлсийг эрүүгийн эрх зүйгээр хамгаалах шаардлага өсөн нэмэгдэж ирсэнтэй холбоотой байна.

Иймд дээрх эрдэмтэн, судлаачдын бүтээл туурвилуудыг харьцуулан судалж, системчлэх, статистикийн аргуудыг ашиглан энэхүү илтгэлээ бичлээ.

Монгол Улсын эрүүгийн ялын бодлогын чиг хандлага хорих ялаас татгалзаж, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг нийгмээс тусгаарлахгүйгээр үйлдсэн гэмт хэргийн хор уршигт тохируулан хорихоос өөр төрлийн ял оногдуулах болсонтой холбоотой нийтэд тустай ажил хийлгэх ял сүүлийн жилүүдэд ихээхэн анхаарал татаж байна.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хэрхэн үр дүнтэй эдлүүлэх асуудлыг боловсронгуй болгох, тэр тусмаа насанд хүрээгүй буюу өсвөр насны хүнд оногдуулсан тохиолдолд хэрхэн эдлүүлэх талаар ял эдлүүлэх ажиллагааны өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, сайжруулах арга замыг тодорхойлоход оршино.

Abstract: Mongolia revised its Criminal Code in 2015, and legalized the type of punishment previously known as "Forced Labor" as a new type of punishment called "Community Service".

Emphasizing on punishments other than incarceration is due, on the one hand, to the widespread adoption of humanitarian trends in punishment policy, and, on the other hand, to the growing need to protect human rights values through criminal law.

In Mongolian legal science, there have been studies on the types of punishments, including imprisonment, fines, and death penalty, but a comprehensive work that specifically studies the issue of community service has not yet been published, and many problems have accumulated in the use of this punishment in current judicial and court enforcement practice, and they are still waiting for solutions.

Community service has attracted much attention in recent years due to the trend in Mongolian criminal punishment policy to abandon imprisonment and impose other types of punishments that are appropriate to the consequences of the crime committed without isolating the offender from society. The issue of how to effectively serve community service sentences, especially when they are imposed on minors or adolescents, has been discussed in the context of the sentencing process.

Түлхүүр үгс: Өсвөр насны хүн, ял, үр нөлөө, ялын төрөл.

Keywords: Adolscence, sentence, efficiency, sentence type.

Удиртгал

Олон улс төдийгүй Монгол Улсын нийгмийн харилцааны явцад бусдад болон нийгэмд хор нөлөөтэй үйлдэл, эс үйлдэхгүйг үйлдсэн хэн бүрд хариуцлага тооцож, гэмт үйлдлийн улмаас учирсан хохирлыг арилгах арга хэмжээг тооцож ирсэн. Энэ нь зарчмын хувьд зүйн хэрэг хэдий ч хэнд хэрхэн ямар шийтгэл оногдуулах нь харилцан адилгүй байх нь гарцаагүй юм. Монгол улсын Эрүүгийн хуульд заасан ялын төрөлд “нийтэд тустай ажил хийлгэх ял” (Эрүүгийн хууль, 2016) -ыг багтаан хуульчилсан нь өмнөх хуулиас ололт дэвшил гарсан ихээхэн ач холбогдолтой юм. Гэхдээ өсвөр насны хүнд оногдуулсан ял хэрэгжүүлэх ажиллагаа тодорхой бус ерөнхий байдлаар тусгагдсан байна. Өсвөр насны хүнийг гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх нь хууль ёсны үзэл баримтлал хэдий ч хүүхдийн нас биеийн онцлогт тохирсон шийтгэлийг хүлээлгэх нь дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлэх чухал асуудал юм. Одоогоор нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэх ажиллагааг зохион байгуулахдаа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын баталсан жагсаалтын дагуу төрийн байгууллагад цалин хөлсгүйгээр ажил эрхлүүлж ял эдлүүлж байгаа.

Өсвөр насны хүнд оногдуулсан нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хэрэгжүүлэх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны зохион

байгуулалтын асуудлыг хөндсөнөөр цаашид энэ ялын хэрэгжилтийн үр нөлөөг олон чиглэлээр нэмэгдүүлэх ач тустай гэж үзлээ. “Алсын хараа 2050” Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын 7 дугаар зорилтын 7.4.8-д “Ял шийтгэгдсэн хүнийг нийгэмшүүлэх, суллагдахад бэлтгэх, нийгмээс тусгаарлахгүйгээр ялын бодлогыг хангах зорилгоор “Цахим хяналтын төв”-ийг байгуулж, пробацын тогтолцоог хөгжүүлнэ” (Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, 2020) хэмээн тусгасан нь хорихоос өөр төрлийн ял нийтэд тустай ажил хийх ялын хэрэгжилтэд дүн шинжилгээ хийж, цаашид засан сайжруулах, өсвөр насны хүний эрх ашгийг хохироохгүйгээр ял эдлүүлэх, нийгэмд эерэг үр дагаврыг бий болгох, ирээдүй хойч үеэ зөв хүн болж төлөвших нөхцөлийг бүрдүүлэх нөхцөл боломжийг эрэлхийлэх үндэслэл болж байна.

Монгол Улсын хууль зүйн шинжлэх ухаанд ялын төрлүүдээс хорих ял, торгох ял болон цаазаар авах ялын чиглэлээр дагнасан судалгаа хийгдсэн бөгөөд Г.Совд, Ж.Амарсанаа, С.Нарангэрэл, С.Жанцан, Б.Баярсайхан, Д.Булган зэрэг монгол улсын эрдэмтэд Насанд хүрээгүй хүнд оногдуулах эрүүгийн харицулагын талаар, Б.Алтангэрэл, А.Лхагва, Э.Батбаяр, Ц.Очгэрэл, Б.Галбадрах, М.Алтан-Очир нар “Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа”-ны талаарх бүтээлүүдэд, доктор

ᠮᠣᠩᠭᠡᠯᠡ ᠰᠤᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

Ц.Мөнхбатын “Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял”, доктор Д.Одсэр “Өсвөр насны хүнд оногдуулсан хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа”

зэрэг томоохон бүтээлүүдэдээ тус тус тусган авч үзэж судалж, шинжлэх ухааны үнэ цэнэтэй бүтээлүүд туурвигдсан хэдий ч өнөөгийн шүүхийн болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх практикт дээрх ялын хэрэглээнд олон тулгамдсан асуудал хуримтлагдаж, шийдлээ хүлээсэн хэвээрээ байна.

Энэхүү илтгэлийн хүрээнд Хорихоос өөр төрлийн ялын нэг болох нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг хэрэгжүүлэх ажиллагаанаас өсвөр насны хүнд оногдуулсан ялын хэрэгжилтийг судална.

Илтгэлийг боловсруулахдаа ял эдлүүлэх ажиллагааны талаар гаргасан нэг сэдэвт бүтээлүүд болон эрдэм шинжилгээний бүтээл, судалгааны ажлуудыг уншин судалж, дүн шинжилгээ хийж онолын болон эмперик арга буюу анализ хийх, онол, пкактикт харьцуулалт хийх, статистик мэдээнд дүн шинжилгээ хийх зэрэг аргуудыг ашиглалаа.

Өсвөр насны хүнээр хөдөлмөр эрхлүүлэх нь сэтгэл зүй болоод бие мах бодид эерэг нөлөөлөл үзүүлэх эсэх нь эргэлзээтэй юм. Ажил хөдөлмөр эрхлүүлэхээс илүүтэй насны онцлогт тохируулан хүмүүжлийн доголдлыг засаж залруулах нөлөө үзүүлэх сургалтад хамруулах нь ялын бодлогын үндсэн зарчмыг хангах боломжийг бүрдүүлэх боломжтой гэж судлаачийн зүгээс үзэж байгаа тул энэхүү илтгэлээ бичлээ.

Үндсэн хэсэг

XXI зууны эхэн үеэс эрүүгийн эрх зүйн хэвшиж тогтсон системүүдийн бүтэц, тогтолцоонд үндсэн өөрчлөлт гарсан төдийгүй үзэл баримтлал, бодлого, чиг хандлагын хувьд шинэчлэгдэж, бүхэлдээ хувьсан

өөрчлөгдсөн байна (Есаков, 2005). Өнгөрсөн зууны 80-аад онд дэлхий дахинд эхэлсэн улс төр, нийгэм эдийн засгийн өөрчлөлт нь эрүүгийн хууль тогтоомжийг шинэчлэх давлагааг олон улсад түгээсэн гэхэд болно. 1990-ээд оноос дэлхийн 50 гаруй улсын Эрүүгийн хууль шинэчлэгдсэн. Дэлхийн ихэнх улс орон Эрүүгийн хуулийг хүмүүнлэг, гэмт үйлдлийн шинэ төрлүүдийг эрүүжүүлэх чиг хандлага ажиглагдаж байна (Уранцэцэг, 2014, хууд. 22).

Хүмүүнлэг энэрэнгүй ардчилсан нийгмийн үзэл баримтлалыг тулгуурласан улс орнууд цаазын эрүүгийн ялын бодлогоос хасаж, хорихоос өөр төрлийн ялын төрлийг илүүд үзэж, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнд оногдуулах хариуцлагыг хорих, тусгаарлах бус нийгмийн орчинд нь ухамсарлуулан ойлгуулж, дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байх зан төлөвийг төлөвшүүлэх нь зүйтэй гэсэн байр суурийг баримтлах нь үр дүнтэй гэх чиглэлийг тодорхойлсон байгаа нь ихэнх эрдэмтэн, судлаачдын бүтээлээс харж болно. Академич С.Нарангэрэл: “хорих ялыг ихээр хавтгайруулан оногдуулснаас хорихоос өөр төрлийн ялын нэр хүнд буурч, улмаар уг ял нь гэмт явдалтай тэмцэх үр нөлөөтэй хэрэглүүр болж чадахгүй байдалд хүрнэ” гээд “хорих ялыг хавтгайруулан хэрэглэх нь түүний хамгийн хатуу хүнд ял гэсэн нэр хүндийг бууруулахаас гадна эл ялын сөрөг нөлөөллийг даван туулахад ихээхэн төвөгтэй байдал үүсдэг” (Нарангэрэл, 2008, хууд. 54) гэжээ. Хорих байгууллагад тусгаарлан хорих нь дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байх ухамсар төлөвшлийг бий болгохоос илүүтэй тухайн хүний сэтгэл зүйд сөргөөр нөлөөлж болох юм. Х.И. Албрехт “Шорон бол гэмт хэрэгтнүүдийг бэлтгэдэг их сургууль гэж тэмдэглэсэн байна. Барууны

эрдэмтдийн хийсэн судалгаагаар тухайлбал, Англи Улсад хорих ял эдэлсний дараа болон албадан ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн этгээд дахин гэмт хэрэг үйлдсэн хүний тоо ойролцоо байсан байна (Энхнасан, 2003, хууд. 12) гэж тэмдэглэсэн сонирхол татаж байгаа юм.

Аристотель буянт үйл нь нийт нийгмийн буянт үйл ба эцсийн дүндээ нийт хүн төрөлхтний буянт үйл болно гэж өөрийн бүтээлдээ тэмдэглэсэн байдаг. Тэгэхээр мэдээжийн хэрэг тэр үед буянт үйл бол хүний сайн сайхны төлөө хийж байгаа үйлийг хэлсэн байдаг ч нийтэд тустай ажил хийлгэх нь эцсийн дүндээ өөрт нь хүмүүжлийн нөлөө үзүүлж, өөрт нь сайн үйл болно гэж ухаж ойлгож ч болох юм.

"Токиогийн дүрэм"-ээс эхлээд НҮБ-аас баталсан эрх зүйн баримт бичгүүдэд гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг учруулсан хохирол, эрх зүйн үр дагаврын байдлыг харгалзан ялыг аль болох хамгийн зохистой нөхцөлөөр зөв ногдуулж хэрэглэх нь эрүүгийн эрх зүйн салшгүй нэг чиг үүрэг болсныг онцлон тэмдэглэсэн байх бөгөөд цээрлүүлэх буюу зовоох ялыг аль болох түлхүү хэрэглэхгүй байх, хамгийн үр нөлөөтэй, хорихоос өөр төрлийн ялын төрлийг сонгож, нийгэмд учруулсан хохирлыг нөхөн сэргээх агуулгаар уян хатан, нөхцөл боломжтойгоор хэрэглэх тухай өгүүлсэн байдаг.

Академич С.Нарангэрэл "Эл ялын агуулга нь ялтнаар үндсэн ажил буюу сургалтаас нь чөлөөт цагт нийгэмд ашигтай ажлыг хөлс цалин олгохгүйгээр хийлгэх явдал юм" (Нарангэрэл, 2008, хууд. 18) гэж тайлбарласан. Доктор, профессор Д.Баярсайхан "Нийгмийн тустай ажлыг заавал хийлгэх ял нь цаашид боловсронгуй болж хөгжих ялын төрөлд багтдаг бөгөөд орчин үед нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын

хэрэглээ ач холбогдол, үлэмж дээшилсэн нь энэ ялын хэрэглээ нэмэгдэж, тухайн ялын төрлийн альтернатив нөхцөлийг оновчтой тогтоох явдал зайлшгүй болж, олон улс орны өргөн дэмжлэгийг олж байгаа." (Баярсайхан, 2011, хууд. 35) гэж тэмдэглэжээ.

Албадан хөдөлмөр эрхлүүлэхтэй холбоотой ял нь Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй, эрүүгийн хууль тогтоомжид уламжлал болон хэрэглэгдэж ирсэн ба харьцангуй үр дүнтэй гэж үнэлэгддэг. Үүний мөн чанар нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан иргэний ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах, цалин хөлс авах, амрах, хувийн аж ахуй эрхлэх эрхтэй холбоотой. Шүүхээс гэм буруутай нь тогтоогдон оногдуулсан Эрүүгийн хуульд заасан аль ч ялын төрөл заавал биелэгдэх учиртай байдаг. Хөдөлмөрийг хүмүүжүүлэх арга хэрэгсэл болгон ашиглах нь хөдөлмөрийн өөрийнх нь нийгмийн мөн чанартай холбоотой гарч ирсэн. Хөдөлмөр гэдэг нь хувь хүнийг төлөвшүүлэх, хөгжүүлэх материаллаг үндэс юм. Хөдөлмөрийн ачаар гэмт хэрэгтэнд нийгэм, хууль ёс, ашиг сонирхолд хүндэтгэлтэй хандах, хөдөлмөрийн ур чадвар эзэмшүүлэх, сахилга хариуцлага, сайн шинж чанаруудыг суулгадаг (Осадчая, 1999). В.А. Сморого "өсвөр насны хүмүүсийг хүмүүжүүлэхэд хөдөлмөр нь хамгийн ач холбогдолтой" гэж тэмдэглэсэн байдаг. Тэрээр хэлэхдээ, хөдөлмөрийн ачаар өсвөр насны гэмт хэрэгтнүүдэд шинэ итгэл үнэмшил, амьдралын шинэ туршлага бий болж, өөрийнхөө төдийгүй хүний хөдөлмөрийн үр дүнд хүндэтгэх хандлага төлөвшдөг гэж үзсэн байна (Сморого, 1980). Хууль зүйн доктор, дэд профессор Ц.Мөнхбат

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ
ТОГТОМЖИД
УЛАМЖЛАЛ
БОЛОН
ХЭРЭГЛЭГДЭЖ
ИРСЭН
БА
ХАРЬЦАНГУЙ
ҮР
ДҮНТЭЙ
ГЭЖ
ҮНЭЛЭГДДЭГ.

ᠬᠤᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠤᠯᠠᠬᠤᠢ

нийтэд тустай ажил хийлгэх ял нь зорилго, чиг үүргийн хувьд хүмүүнлэгийн шинжтэй нийгэмшүүлэх агуулга бүхий ял бөгөөд энэ ялыг идэвхтэй хэрэглэж буй улс орнуудын туршлага, эрүүгийн эрх зүйн хандлагаас үзэхэд дор дурдсан онцлог шинжийг өөртөө агуулдаг байна гэж тэмдэглэсэн. (Мөнхбат, 2020, хууд. 7)

Судлаачдын үзэж байгаагаар нийтэд тустай ажил хийлгэх ял нь нийгмийн хөгжлийн чиг хандлагыг даган шинэ үр дүнтэй хувьсан өөрчлөгдөж чадаж байх нь Монгол улсын Эрүүгийн хуулийн ялын бодлогын зарчим, үзэл санааг нэг мөр хэрэгжүүлэхэд ач холбогдолтой гэж үзэж байна. Францын нэрт хуульч, эрүүгийн ялын эрх зүйн судлаач Ж.Парадель: “Хорьдугаар зууны сүүлийн арваад жилд хууль тогтоогчдын бодож боловсруулсан хамгийн шилдэг хэлбэр нь нийтэд тустай ажил хийлгэх ял мөн” (Droit, 2002) хэмээн өгүүлжээ. И.В. Дворянсков, В.В. Сергеева, Д.Е. Баталин нар дэлхий дахинд хорих ялаас татгалзаж, хорихгүйгээр гэмт хэрэгтнийг шийтгэх, хариуцлага оногдуулах, цаашид дахин гэмт хэрэг үйлдэхгүй байх нөлөөллийн үйл ажиллагааны төрлийг нэмэгдүүлэх, одоо хэрэгжиж байгаа арга хэрэгслийг улам боловсронгуй болгох талаар судалсаар байна. (Дворянсков, 2003) гэж дурдсан байна. Монгол Улсад ч гэлтгүй гадаадын олон орнуудад хорих ялаас аль болох татгалзаж, хорихоос өөр төрлийн ялыг оногдуулах, хэрэглэх чиг хандлага байгааг энд дурдах нь зүйтэй. Үүний дотор өсвөр насны хүнийг хөдөлмөрөөр хүмүүжүүлэх чиг хандлага ажиглагдаж байна. Хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор, профессор С.Жанцан: “...гадаадын зарим улс орны Эрүүгийн хуульд “Community service” буюу “Нийгэмд үйлчлэх ял” гэсэн

нэрээр томъёологдсон энэхүү ялын мөн чанар нь тухайн ялтныг нийгмийн хөдөлмөрөөр хүмүүжүүлэхэд оршдог.

Энэхүү ял нь зорилго, мөн чанарын хувьд Монгол Улсад хэрэглэгдэж буй албадан ажил хийлгэх ялтай зарим талаар төстэй...” (Жанцан, 2014, хууд. 23) хэмээн үзсэн. Цаашлаад “... нийгэмд ашигтай ажил гэдэг нь нийт иргэдийн ая тухтай амьдрах орчныг бүрдүүлэхэд чиглэгдсэн тухайлбал, хот суурины ногоон бүс, цэцэрлэгт хүрээлэнг тохижуулах, гал түймэр унтраах, зам гүүр, үер уснаас хамгаалах далан хамгаалалт тавих зэрэг үйл ажиллагаа байж болно. Нийгэмд ашигтай ажил хийсний төлөө цалин хөлс олгохгүй гэдэгт Хөдөлмөрийн хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хийсэн ажилдаа тохирсон хөлсгүй хөдөлмөрлөхийг ойлгоно. Энэ нь энэ ялын нэг гол цээрлэл юм...” (Жанцан, 2014) гэсэн байна. Доктор, дэд профессор Д.Бадам: “...нийгмийн тустай хөдөлмөр эрхлүүлэх нь насанд хүрээгүй хүний хувьд ач холбогдолтой гэж үздэг. Хойд Америкт энэ аргыг түгээмэл хэрэглэдэг ба ажлын байрыг нь орон нутгийн захиргаа, төрийн бус байгууллага, олон нийтийн бүлгүүд олж өгөх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүүхдүүд насанд хүрэгчид болон үе тэнгийнхээ үлгэр дууриаллаас суралцан, хамтран ажиллах бололцоог олгодгоороо ач холбогдолтой гэж үздэг байна. Тухайлбал, тэдгээрээр мод тариулах, орчны цэвэрлэгээний ажилд оролцуулдаг бөгөөд энэ ажлыг скаутын холбоотой хамтран гүйцэтгэдэг” (Бадам, 2017, хууд. 17) гэжээ. Доктор Г.Галсанжамц “Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял нь нийгэм, олон нийтэд тулгуурласан (community sentence, community based sentence) эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд хэрэглэгдэж буй сонгох ял (alternative sentence) буюу өнөөгийн бидний өдөр

тутмын хэллэгт тогтмол хэрэглэгдэж буй хорихоос өөр төрлийн ялын (non cusradial sentence) нэгэн адил хэрэглэгдэх нэгдмэл нэршил бүхий ойлголт юм.

Энэ ял нь гэмт хэрэгтнийг нийгэмшүүлэх, түүнчлэн гэмт үйлдлийн засаж залруулах боломжийг илүү олгодог бөгөөд ялын уламжлалт онолын хандлага буюу зөвхөн цээрлэл үзүүлж шийтгэх, “хариу үйлдэл” үзүүлэх явдлыг эрс шүүмжилсэн байхын зэрэгцээ, эдийн засаг, нийгмийн үр өгөөжтэй ял эдлүүлэх тогтолцооны шинэ хэлбэр” гэж үзсэн байдаг.

Дээрхээс дүгнэн үзэхэд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял нь ямар нэгэн цалин хөлсгүйгээр нийтийн ашиг тусын тулд чиглэсэн ажлыг хийлгэх, өсвөр насны гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувьд мэдээж нийгмээс тусгаарлалгүйгээр хөдөлмөрөөр хүмүүжүүлэх шинжийг агуулсан ялын төрөл байна. Энэхүү ялын эрх зүйн зохицуулалтыг судлан үзвэл Эрүүгийн хуулийн 5.2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг үндсэн ялаар хэрэглэнэ (Эрүүгийн хууль, 2016) гэж заасан байна. Тус хуулийн 5.4 дүгээр зүйлд “гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг шүүхээс тогтоосон нийтийн ашиг сонирхолд тусгай ажлыг цалин хөлс олгохгүйгээр хийлгэхийг нийтэд тустай ажил хийлгэх ял гэнэ” гэж тодорхойлсон байна. Тухайн тодорхойлолтоос харахад нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын үндсэн шинж нь:

Ял шийтгүүлсэн хүн	2021	2022	2023
Нийт	1518	1552	1467
Насанд хүрсэн	1457	1500	1436
Өсвөр насны хүн	61	52	31

Хүснэгт 1. 2021-2023 онд Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял шийтгүүлсэн ялтны харьцуулалт

Насанд хүрээгүй буюу өсвөр насны хүнд оногдуулсан эрүүгийн хариуцлагын бодлогыг судлаачийн хувьд ажиглахад “ёс суртахуун,

- ажлын хугацааг шүүхээс тогтоодог;

- тухайн ажил нь нийтийн ашиг сонирхлын төлөө байх;

- ажил хийснийх нь төлөө ямар нэгэн ажил хөлс олгодоггүй байхад оршдог байна.

Ялын хугацааны хувьд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг өдөрт наймаас дээшгүй цагаар, нийт хоёр зуун дөчөөс долоон зуун хорин цагаар шүүх гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, учирсан хохирол, хор уршгийн шинж чанар, гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувийн байдлыг харгалзан оногдуулдаг. Эрүүгийн хуулийн 66 заалтад нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг оногдуулахаар заасан байдаг. Тодруулбал, Эрүүгийн хуулийн 13 бүлгийн 57 зүйлийн 66 заалт буюу 14.7 хувьд нийтэд тустай ажил хийлгэх ял ногдуулж болохоор хуульчилжээ (Мөнхбат, 2020, хууд. 7)

Тус ял нь 2017 оноос Монгол Улсын эрүүгийн ялын гүйцэтгэлд хэрэглэгдэж байгаа утга болон агуулгын хувьд албадан ажил хийлгэх ялын боловсронгуй, энэрэнгүй шинжийг агуулсан ялын төрөл юм. Статистик мэдээнээс харахад 2021-2023 онуудад энэ төрлийн ялыг нийт гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүмүүст оногдуулсан ял шийтгэлийн 18.5%-ийг эзэлж байна. Эндээс харахад шүүх энэ төрлийн ял шийтгэлийг өргөнөөр хэрэглэх хандлагатай байгаа нь харагдаж байна.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠤᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

эрхлүүлэхгүйгээр ял эдлэх хугацаанд сургалтад хамруулж болох юм. Хорихоос өөр төрлийн ялын энэ төрлийг хэрхэн үр ашигтай зохион байгуулах талаар үр дүнтэй үйл ажиллагааг зохион байгуулах нь олон талын эерэг үр нөлөөг нийгэмд үзүүлэх боломжийг бүрдүүлж болох юм.

Монгол Улсын эрүүгийн хуульд заасан ялын нэгэн төрөл болох нийтэд тустай ажил хийх ялын хэрэгжилтийг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 162-166 дугаар зүйлд заасны дагуу хууль журмын дагуу хэрэгжүүлж байгаагаас тухайлан авч үзвэл:

Эрүүгийн хуулийн 5.4.1-д “Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг шүүхээс тогтоосон нийтийн ашиг сонирхолд тустай ажлыг цалин хөлс олгохгүйгээр хийлгэхийг нийтэд тустай ажил хийлгэх ял гэнэ” гэж заасан хэдий ч шүүх шүүхийн шийтгэх тогтоолд ялтны хийж гүйцэтгэх нийтэд тустай ажлыг тусгадаггүй нь энэ ялыг нэг мөр хэрэгжүүлэхэд хүндрэл бий болгож байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 163 дугаар зүйлийн 163.6-д шийдвэр гүйцэтгэгч нь ялтныг ажлын байраар хангах тухай мэдэгдлийг шүүхийн шийдвэрийн хамт ахлах шийдвэр гүйцэтгэгчийн тогтоосон байгууллагад биечлэн хүлээлгэж өгнө гэж заасан нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны зардал нэмэгдэх, ажлын ачаалал үүсгэх нөхцөл байдал үүсгэдэг.

Ялтны хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар чөлөө авах эрхийг зөвхөн гэр бүлийн гишүүн хүндээр өвчилсөн, нас барсан, гамшиг, аюулт үзэгдэл, осол тохиолдсон бол долоо хүртэлх хоногийн чөлөөг тухайн ял эдэлж байгаа газар хэлтсийн даргын шийдвэрээр олгоно гэж заасан нь хэт хязгаарлалттай харилцааг тусгасан гэж үзэж байна. Энэ нь тухайн хүний

өөрийн эрүүл мэндэд гэнэтийн өвчин эмгэг тусах, хичээл сургалтын гэнэтийн арга хэмжээ, зайлшгүй бусад шалтгаан тохиолдох үед чөлөөний асуудал шийдэгдэхгүй, ялтны эрх зүйн байдлыг ноцтой зөрчиж буй зохицуулалт юм.

Шийдвэр гүйцэтгэгч долоо хоног тутам биечлэн шалгана гэдэг нь хуулийн тусгалаар ойлгоход долоо хоног тутам гэсэн үг. Энэ нь давтамжтайгаар шалгах гэж ойлголт. Долоо хоног тутам шалгах нь ялтан ажил олгогч байгууллагын хууль зөрчих боломжийг бүрдүүлэх нөхцөл юм.

Ял солих үндэслэлийг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 165 дугаар зүйлд шалтгаангүйгээр ажлаа тасалсан гэх шалтгаан нь хуулийн нэг мөр ойлголт бус юм. Өмнө нь дурдсанаар хуульд заасан чөлөө олгох нөхцөлөөс бусад шалтгаан үүсэж чөлөө хүссэн ялтанд хуулийн зохицуулалт танилцуулан ажлаа хийх шаардлага хууль ёсны дагуу тавихад ажилдаа ирээгүй ялтанд хүндэтгэн үзэх шалтгаангүй ажил тасалсан гэх шалтгаанаар зөрчлийн акт үйлдэх, цаашлаад ял солих санал хүргүүлэх нь хэт хатуу зарчим юм.

Нийтэд тустай ажил хийх ял шийтгүүлсэн ялтан ял эдэлж байх хугацаандаа болон шүүхийн шийдвэр гарснаас хойш ял эдлүүлэх ажиллагаанаас санаатай зайлсхийсэн тохиолдолд эрэн сурвалжлах ажиллагааг зохион байгуулж, ялтныг олж тогтоон ял солих шүүх хурал хүртэлх хугацаанд ялтан гадуур сул чөлөөтэй явж байдаг бөгөөд дахин ял эдлүүлэх ажиллагаанаас оргон зайлах эрсдэл өндөр. Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны хяналтаас санаатай оргон зайлсан ялтныг хорих ял солих шүүх хурал болох хүртэлх хугацаанд саатуулах эрх зүйн зохицуулалт байхгүй нь шүүхийн

шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд ихээхэн хүндрэл уяруулж байгаа зэргийг судалж, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох зайлшгүй шаардлага байна гэж судлаачийн зүгээс үзлээ.

Дүгнэлт, санал

Дэлхий нийтээрээ эрүүгийн эрх зүйн чиг хандлага хүнийг хорьж цагдах, эрүүдэн шүүх, ял шийтгэлийн байдлаар айлган сүрдүүлэх, үйлдсэн гэмт хэргийн хариуцлагыг хүлээлгэхдээ залхаан цээрлүүлэх, хүнлэг бус хандах зэрэг зүй бус хандлагаас эрс татгалзаж, ялын бодлогын үндсэн зарчим нь гэмт хэрэгтнийг засаж хүмүүжүүлэх, дахин гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэг үйлдэж болзошгүй бусад хүмүүст дохио санамж хэлбэрээр нөлөөллийг бий болгож гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх нь ялын үндсэн зорилго юм. Өөрөөр хэлбэл дэлхийн ихэнх улс орнуудын эрүүгийн ял шийтгэлийн бодлогын зорилго нь:

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх

Гэмт хэрэгтнийг хүмүүжүүлж, нийгэмшүүлэх

Нийгэмд шударга ёсыг тогтоох (Алтангэрэл, 2018, хууд. 5) гэх үзэл санааг илэрхийлсэнтэй судлаачийн хувьд санал нийлж байна.

Улс орнуудын эрүүгийн хуульд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын зорилго нийгмийн сайн сайханд чиглэсэн, цаашлаад олон улсын чиг хандлагыг баримтлах, түүнийг өөрийн хууль тогтоомж, эрх зүйн орчинд нутагшуулахад чиглэсэн байна. Эдгээрээс дүгнэж дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

Шүүгч “Гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг шүүхээс тогтоосон нийтийн ашиг сонирхолд тустай ажлыг цалин хөлс олгохгүйгээр хийлгэхийг нийтэд тустай ажил хийлгэх ял гэнэ” гэж

Эрүүгийн хуульд заасны дагуу ялтны хийж гүйцэтгэх нийтэд тустай ажлыг шүүхийн шийтгэх тогтоолд тусгах

Өсвөр насны хүнд оногдуулсан нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэх ажиллагааг сургалтын байгууллагатай хамтран зохион байгуулах. Өсвөр насны хүний бие махбод, сэтгэл зүйн байдал, хүмүүжлийн нөлөөлөл зэрэг хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр тогтворгүй байсан хэдий ч сургалт, уулзалтын дараагаар сэтгэл зүйд эерэг хандлага үүсэж байгаа нь судалгааны үр дүнгээс харагдаж байгаа тул ялтан гэх нэршилтэйгээр нийгмийн харилцаанд насанд хүрсэн хүмүүсийн хүрээлэлд ял эдлүүлэх нь нөгөө талаараа хорих ял эдлүүлэхэд нас, хүйсээр ялган хоригдолтой адилтгаж үзэж болох юм. Иймээс ял эдлүүлэх ажиллагааг зохион байгуулалтыг сайжруулах шаардлага үүсч байна. (Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, 2020)

Өсвөр насны хүнийг гэмт хэрэг зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор ерөнхий боловсролын сургуулиудад хууль сахиулах байгууллагууд хамтарсан сургалтыг тодорхой давтамжтай зохион байгуулах тогтолцоог тасралтгүй зохион байгуулах.

Алслагдсан суманд ял эдлэх ялтныг заавал биечлэн хүлээлгэн өгч байгаа нь одоогийн технологийн дэвшлийг нэвтрүүлсэн төрийн үйл ажиллагаанд нийцэхгүй байна. Өсвөр насны ялтны хувийн байдалд дүн шинжилгээ хийж, зарим тохиолдолд цахим технологи ашиглаж ялтан хүлээлцэх ажиллагааг зохион байгуулах нь ажиллагааны зардал, алба хаагчийн ажлын ачааллыг хөнгөвчилсөн зохицуулалт болно.

Нийтэд тустай ажил хийх ял шийтгүүлсэн ялтан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 164 дүгээр

зүйлийн 164.4-д зааснаар бусад шалтгаанаар тодорхой цаг, хоногоор чөлөө авах зайлшгүй нөхцөл бий болсон тохиолдолд чөлөө олгох асуудал шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны практикт хуулиас гадуур зохицуулагдаж байгаа. Энэ нь хяналт тавьж байгаа байгууллага болон ялтанд аль алинд нь эрсдэл бүхий үйл ажиллагаа юм. Нийтэд тустай ажил хийх ял шийтгүүлсэн ялтанд чөлөө олгох хуулийн зохицуулалтыг эргэн сайтар тунгааж, “бусад шалтгаан” нөхцөлийн талаар хуульд тусгаж, гурав хүртэлх хоногийн чөлөөг хяналт тавьж байгаа шийдвэр гүйцэтгэгчийн саналыг үндэслэн ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч олгох эрх зүйн зохицуулалтыг хуульд шингээж өгснөөр ялтны эрхийг хүндэтгэн үзэж ял түргэн шуурхай хуулийн дагуу хэрэгжих нөхцөл бүрдэнэ.

Ял эдлүүлэх ажиллагаанаас санаатай зайлсхийсэн ялтныг шүүх хорих ял солих саналыг шийдвэрлэх шүүх хурал болох хүртэлх хугацаанд саатуулах эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх.

Ашигласан материал

- Droit, P. J. (2002). *penal compare*. Paris. Dalloz.
- Алтангэрэл, Б. (2018). *Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагаа*. Улаанбаатар.
- Бадам, Д. (2017). *Насанд хүрээгүй хүнд оногдуулах хорих ялын эрх зүйн зохицуулалт*. Улаанбаатар.
- Баярсайхан, Д. (2011). *Харьцуулсан эрүүгийн эрх зүй*. Улаанбаатар.
- Дворянсков, И. С. (2003). *Применение альтернативных видов наказания в Западной Европе, США и России*.
- Есаков, Г. (2005). *Основы сравнительного условно-правовой науки. Уголовное право*.
- Жанцан, С. (2014). *Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн онол. Ялын тухай сургаал II боть*. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №25 (Монгол улсын их хурал 2020).
- Мөнхбат, Ц. (2020). *Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял*. Улаанбаатар: Чөлөөт хэвлэл сан.
- Нарангэрэл, С. (2008). *Эрх зүйн толь бичиг Хоёр дахь хэвлэл*. Улаанбаатар.
- Осадчая, Н. (1999). *Обязательность работы как новый вид наказания в российском уголовном праве*. Москва.
- Сморыго, В. (1980). *Особенности исправления и воспитания отдельных категорий осужденных : учеб. пособие*.
- Уранцэцэг, Т. (2014). *Эрүүгийн болон эрүүгийн процессын эрх зүй*. Улаанбаатар.
- Мөнхбат, Ц. (2020). *Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял: Уламжлал, харьцуулалт, шинэчлэл*. Улаанбаатар.
- Энхнасан, Ж. (2003). *Албадан ажил хийлгэх ялын асуудал*. Улаанбаатар: Хэвлэх үйлдвэр.
- Эрүүгийн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №07 (Улсын их хурал 2016).

УУЛ УУРХАЙН АВРАГЧДЫН ҮҮРЭГ ГҮЙЦЭТГЭХ ЧАДВАРЫГ ҮНЭЛЭХ АРГА ЗҮЙГ САЙЖРУУЛАХ НЬ

IMPROVING ASSESSMENT METHODS FOR THE ABILITIES OF MINE RESCUERS TO PERFORM DUTIES

Бямбажавын Алтангэрэл*

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, ахлах дэслэгч

SR. Lt. Altangerel Byambajav, MA Scholar, University of Internal Affairs,

*хариуцлагатай зохиогч: altnaa0329@gmail.com

Хураангуй: Монгол Улсад уул уурхайн салбар эрчимтэй хөгжиж, шинэ техник технологи нэвтэрч байна. Үүний хажуугаар болзошгүй уул, уурхайн ослын аюул эрсдэл нэмэгдэж аврагч нарын бэлтгэл бэлэн байдал, аврагч нарын аврах үйл ажиллагаа явуулах ур чадварыг сайжруулах шаардлага тавигдаж байна.

Судалгааны ажлын хүрээнд далд уурхайн аврагчийн үүргийг тодорхойлох болон мэргэжлийн ур чадварыг үнэлэх тусгайлсан арга зүйг боловсруулах оролдлого хийсэн бөгөөд ОБЕГ-ийн харьяа Уул уурхайн 09 дүгээр ангийн 30 аврагчдаас хоёр төрлийн судалгааг матрицын болон санал асуулгын аргаар авч шинжилгээ хийж дүгнэлт гаргасан. Судалгааны үр дүнгээс харахад 4 бүлгийн 26 аврагчийн 26.9 хувь нь сайн зааварлагчийн шалгалт өгөх боломжтой, 42.3 хувь нь дунд буюу зэрэг ахиулах шалгалт өгөх шаардлагатай, 29.76 хувь нь дундаас доогуур буюу мэргэшүүлэх сургалтад хамрагдах шаардлагатай байна. Уул уурхайн аврах бүлэг нь 5 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй, гишүүн тус бүр өөрийн үүргийг ухамсарлаж ур чадвартай ажилласнаар аврах ажиллагаа амжилттай явагдах нөхцөл бүрддэг. Уул уурхайн аврагчдаас авсан судалгааны үр дүнд туршлага, мэргэжлийн ур чадварын хувьд дутмаг цаашид сайжруулах шаардлагатай гэсэн дүгнэлтэд хүрч байна.

Abstract: The mining sector in Mongolia is rapidly developing, along with the introduction of new technologies. Simultaneously, it is a necessary to improve the preparedness and the skills of rescuers to carry out rescue operations, due to the increasing risk of potential mining accidents. We aimed to develop a special methodology for defining the role of underground mine rescuers and assessing their professional skill within the scope of the research. Two types of surveys were conducted using methods of matrix and questionnaire among 30 rescuers at the Mining Unit №9 under the National Emergency Management Agency, and conclusions were drawn. According to the results of the study, 26.9 percent of the 26 rescuers in 4 groups are good and able to take the exam for instructor, 42.3 percent are medium and have to take higher level exam for profession, and 29.76 percent are lower and have to undergo professional training. The unit of mining rescue consists of 5 members, and each member is aware of his or her role and adequately carries out their work in order to conduct successful rescue. The result of the survey conducted among mining rescuers shows that they lack of experiences and professional skills so that they have to be further improved.

Түлхүүр үгс: Далд уурхай, уул уурхайн аврагч, эрсдэл, ур чадвар, үнэлгээ.

Keywords: Underground mining, mining rescuer, risk, skill, assessment.

УУЛ УУРХАЙН
АВРАГЧДЫН
ҮҮРЭГ ГҮЙЦЭТГЭХ
ЧАДВАРЫГ
ҮНЭЛЭХ
АРГА ЗҮЙГ
САЙЖРУУЛАХ
НЬ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ ᠤᠯᠤᠰ

Удиртгал

Монгол Улсад уул уурхайн салбар эрчимтэй хөгжиж, шинэ техник технологи нэвтэрч байна. Үүний хажуугаар болзошгүй уул, уурхайн ослын аюул эрсдэл нэмэгдэж аврагч нарын бэлтгэл бэлэн байдал, аврагч нарын аврах үйл ажиллагаа явуулах ур чадварыг сайжруулах шаардлага зайлшгүй тавигдаж байна. Монгол Улсын хүний эрхийн комиссын судалгаагаар уул уурхайн ажилчдын 50 хувь нь эрсдэлтэй нөхцөл ажиллаж байна. Иймд уул уурхайн аврагчдын мэргэжлийн ур чадварыг сайжруулахын тулд аврагч нарын сургалт бэлтгэл, бэлэн байдал, сэтгэл зүй, бие бялдрын байдалд үнэлгээ хийх, эрсдэлтэй алхам хийхгүй байх зан үйлийг төлөвшүүлэх, үнэлгээ шинжилгээнд үндэслэн өмнөх алдаа дутагдлыг арилгаж, сургамж дүгнэлт, зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Аврах ажиллагааны үед аврагч амь насаа алдах нь аврагч хувь хүний хувьд болон багийн ажиллагаанд сөрөг үр нөлөө, үр дагавар учруулдаг. Тухайлбал осол гэмтэл, нас барах эрсдэл нэмэгдэх, хариу арга хэмжээ хойшлогдсоны улмаас уурхайчдын амь нас эрсдэх магадлал нэмэгдэх, аврах ажиллагааны үр ашиг буурах, сэтгэцийн эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх, аврагчдын дунд бэлэн байдал хангаагүйн улмаас сэтгэлийн дарамтад орох, аврах ажиллагаа амжилтгүй болсон эсвэл удаан үргэлжилсний улмаас олон нийтийн сөрөг ойлголт бий болох, аврах багийн чадварт итгэх итгэлийг буурч улмаар байгууллагын нэр хүндэд хохирол учруулах талтай.

Иймд шалтгаан бүрийн хувьд уурхайн, уулын үйлдвэр, үйлдвэрлэлийн аюултай объектод аврах ажиллагааг зохион байгуулах үеийн аврагч нарын үүрэг гүйцэтгэх чадварыг сайжруулах, золгүй үйл явдлын шалтгаан бүрийн судалж зорилтот сургалтын хөтөлбөр, ур

чадвар хөгжүүлэх, шаардлагатай байгааг үндэслэж энэхүү сэдвийг сонгон авсан болно.

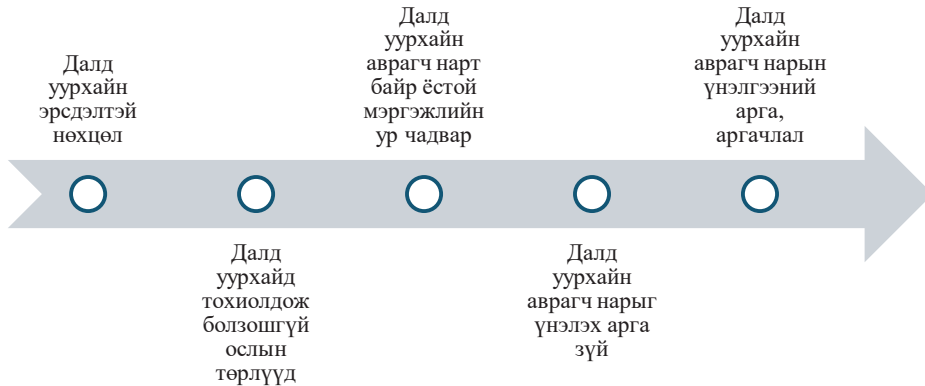
Үндсэн хэсэг

Монгол Улсын уул уурхайн аврах салбарт нэвтрээгүй шинэ техник технологи ашиглаж аврах ажиллагааг сайжруулах зорилгоор газрын гүний болон өндрийн хамтарсан сургалт зохион байгуулж, сургалтын тайлан, мэдээг судалгааны ажлын эргэлтэд оруулж байна. Эрэн хайх, аврах ажиллагаа явуулах, аврагч нарын сургалт бэлтгэлийг сайжруулах талаар гадаад, дотоодын гарын авлага, сурах бичиг, судалгааны ажил хийгдэж байна. Тухайлбал, Аврах үйл ажиллагаанд аврагчдын сэтгэл зүй, бие бялдар ур чадварын бэлтгэл нөлөөлөх нь, аврагч гал сөнөөгчдийн сэтгэл зүй, сэргээн заслын тусламж үйлчилгээг сайжруулах нь, далд уурхайн аврах ажиллагааны онцлог, түүнд хийсэн шинжилгээ, гал унтраах салааны үүрэг гүйцэтгэх чадавхын түвшнийг үнэлэх онол, практик, аврагчдын сэтгэлзүйн бэлтгэл, түүнд тавигдах шаардлага зэрэг судалгааны ажил, бүтээлүүд нийтлэгдсэн ч далд уурхайн ур чадварын үнэлэх арга зүйн талаар хийгдсэн судалгааны ажил одоогоор манай оронд хийгдээгүй байна.

“Аврагч” гэж аврах ажиллагааны арга технологийг эзэмшиж, мэргэжлийнхээ дагуу Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн байгууллага, аврах болон мэргэжлийн ангид ажиллаж байгаа мэргэшсэн албан хаагчийг хэлнэ гэсэн байна. Энэ тодорхойлолтоос үзвэл, Онцгой байдлын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв болон орон нутгийн байгууллага, аврах болон мэргэжлийн ангид ажиллаж буй мэргэшсэн офицер, ахлагч нарыг хамруулан ойлгож байна. Далд уурхайн аврагч нарын мэргэжлийн ур чадварыг үнэлэхийн тулд далд уурхайн эрсдэлтэй нөхцөл байдал, тохиолдож болзошгүй ослын төрлүүдийг судалж аврагч нарт тавигдах мэргэжлийн ур чадварыг

тодорхойлж тэдгээрт нийцүүлэх шаардлагад тулгуурлан үнэлгээний арга зүй аргачлалыг боловсруулна. Зураг 1-т Далд уурхайн аврагчдын мэргэжлийн ур чадварыг үнэлэх арга зүйг боловсруулах

үе шатыг харуулав. (Preece & Ellis, Salford Museum of Mining, 1981, p. 22)

Зураг 1. Далд уурхайн аврагчдын мэргэжлийн ур чадварыг үнэлэх арга зүйг боловсруулах үе шат

Уурхайн аврах ажиллагаа нь уурхайн осол, хана дээвэр нурах, үер, дэлбэрэлт зэрэг гамшгийн улмаас гүний уурхайд боогдсон, бэртэж гэмтсэн уурхайчид болон бусад хүмүүсийг аврах тусгай ажил юм. Уул уурхайн аврагчид нь уул уурхайн орчинд аврах ажиллагаа явуулахаар бэлтгэгдсэн тусгай баг бөгөөд эдгээр хүмүүс далд болон гадаргын олборлолтод зориулагдсан онцгой байдлын үед хариу арга хэмжээ авах арга техникийн өндөр ур чадвартай бөгөөд ихэвчлэн агааржуулалт муу, битүү орон зай, хорт хий, гал түймэр, бүтцийн тогтворгүй байдал зэрэг аюултай нөхцөлүүдийг хамардаг.

Онцгой байдлын үед эдгээр баг нь уурхайчдын аюулгүй байдлыг хангах, уул уурхайн салбарт хүний амь нас хохирох, бэртэх гэмтлийг бууруулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Уурхайчин-аврагчийн загварыг дараах байдлаар тодорхойлж болно.

Уул уурхайн аврагчийг дуурайлган загварчлах эсвэл төлөөлөх загварыг бий болгох нь уул уурхайн үйл ажиллагаа дахь аврах ажиллагааны төлөвлөлт, аюулгүй байдлын менежментийн сургалтын хувилбарууд эсвэл виртуал загварчлалд тустай байж болно. Тухайлбал аврагч нар доорх ур чадварыг эзэмшиж сургагдаж бэлтгэгдсэн байна.

№	Уурхайчин аврагчийн мэдлэг ур чадварын шалгуур	Эзэмшсэн байх ур чадвар	Ур чадварын шалгуур
1	Сургалт ба ур чадвар	Анхны тусламж ба зүрхний амьсгал	- гэмтсэн уурхайчдад эмнэлгийн яаралтай тусламж үзүүлэх - ахисан түвшний анхны тусламж үзүүлэх - зүрхний амьсгалыг сэргээх, яаралтай тусламжийг тогтворжуулах чадвартай байх

ᠮᠣᠩᠭᠤᠯᠤᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠬᠤᠢ

		Уурхайн аврах арга техник	- хязгаарлагдмал, тогтворгүй орон зайд нэвтрэх - чиглүүлэх, аврах тусгай мэдлэг
		Хийн илрүүлэлт ба агааржуулалт	- аюултай хий (метан эсвэл нүүрстөрөгчийн дутуу исэл гэх мэт) илрүүлэх ур чадвар - хаалттай талбайн агаарын чанар, агааржуулалтыг зохицуулах
		Гал унтраах	- уурхайн орчинд гал түймэр хурдан тархдаг тул газар доорх гал түймрийг унтраах сургалт
		Тоног төхөөрөмжийн ажиллагаа	- амьсгалын бие даасан төхөөрөмж - холбооны хэрэгсэл, дамнуурга, өргөх - ухах багаж зэрэг аврах багаж хэрэгслийг ашиглах чадвартай
2	Бие махбодын болон оюун санааны уян хатан байдал	Бие бялдрын чийрэгжилт	- Хүнд хамгаалалтын хэрэгсэл өмссөн үед гэмтэл авсан хүмүүс болон тоног төхөөрөмжийг өргөх, зөөх, маневр хийх чадвар
		Сэтгэцийн уян хатан байдал	стресс ихтэй, амь насанд аюул учруулж болзошгүй нөхцөл байдалд тайван байж, хурдан шийдвэр гаргах чадвар
3	Харилцаа холбоо ба зохицуулалт	Багийн зохицуулалт	- аврах ажиллагаанд тодорхой харилцаа холбоо - даалгаврыг нарийн гүйцэтгэх шаардлагатай байдаг тул багаар үр дүнтэй ажиллах чадвар
		Яаралтай тусламжийн холбоо	бусад аврагч, командын төвүүдтэй холбоо тогтоохын тулд хоёр талын радио болон бусад холбооны хэрэгслийг ашиглах чадвартай
4	Аюулгүй байдал ба эрсдэлийн үнэлгээ	Аюулын үнэлгээ	- уул уурхайн орчинд учирч болзошгүй эрсдэлийг (чулууны уналт, хийн дэлбэрэлт, машин механизмын аюул) тодорхойлох - бууруулах чадвар
		Дарамт дор шийдвэр гаргах	цаг хугацаа, аюулгүй байдал эрсдэлтэй үед чухал шийдвэр гаргахад хурдан үнэлгээ өгөх ур чадвар
5	Тоног төхөөрөмжийн мэдлэг, засвар үйлчилгээ	Амьсгалын замын хамгаалалтын хэрэгсэл	- амьсгалын бие даасан төхөөрөмж (SCBA) болон бусад амьсгалын замын хамгаалалтын хэрэгслийг ашиглах - засварлах чиглэлээр мэргэшсэн байх
		Олс ба авирах хэрэгсэл	босоо тэнхлэг эсвэл эгц налуу замд аврах ажилд шаардлагатай байж болох олсоор аврах техникийн талаарх мэдлэг
6	Тасралтгүй сургалт ба хувилбарын загварчлал	-	- ур чадвараа өндөр түвшинд байлгах - янз бүрийн хувилбаруудад бэлтгэхийн тулд тогтмол сургалт, дасгал сургуулалт - аюулгүй байдлын шинэ протокол, аврах технологийн талаар тасралтгүй сургалт

Хүснэгт 1. Уурхайчин аврагчийн ур чадварын үзүүлэлт.

Далд уурхайн эрсдэлтэй нөхцөлийг 5х5 эрсдэлийн матрицтай харьцуулан эрэмбэлж үзэхэд уул уурхайн аврагчид 12-25 хүртэлх эрсдэлтэй хийн хордлого: Далд уурхайнуудад нүүрстөрөгчийн дутуу исэл зэрэг хорт хий агуулагдах нь ихээхэн эрсдэлтэй байдаг. Эдгээр хийгээр амьсгалах нь амьсгал боогдох, үхэлд хүргэдэг, Дэлбэрэлт: Далд уурхайд шатамхай хий (метан гэх мэт) эсвэл шатамхай тоос (нүүрсний тоос гэх мэт) байдгаас болж дэлбэрэлт үүсэж болно. Эдгээр дэлбэрэлтүүд нь гал түймэр, түлэгдэлт, амьсгал боогдоход хүргэдэг,

Агааргүй орчин: Агаарт агуулагдах хүчилтөрөгчийн 19.5-аас бага; Хүн

хэвийн амьсгалахад сөргөөр нөлөөлөх эсвэл агааржуулалт хангалтгүйн улмаас амьсгалын дутагдалд хүргэх; Тэсрэх бодистой харьцах:Тэсэрч дэлбэрэх бодисыг ашиглах явцад буруу харьцах, осол аваар гарах нь үхэлд хүргэж болзошгүй.Үер: Уурхайд ус орох үед үер болж, үерт автдаг. Уурхайчид зугтаж чадахгүй эсвэл аюулгүй хоргодох газар олдохгүй бол живж болно. Амьсгалын замын асуудлууд: Уурхайн цахиурын тоос, асбест зэрэг аюултай бодисуудад өртөх нь амьсгалын замын архаг өвчинд хүргэдэг бөгөөд энэ нь эцсийн эцэст үхэлд хүргэдэг эрсдэлүүд жагсаалтын эхний зургаад багтаж байна.

Тохиолдлын үзүүлэлт			Үр дагаврын түвшин				
			1	2	3	4	5
			Маш бага	Бага	Дунд	Ноцтой	Томоохон
Тохиолдлын магадлал	5	Бараг тодорхой	5	10	15	20	25
	4	Боломжтой	4	8	12	16	20
	3	Дунд зэрэг	3	6	9	12	15
	2	Боломжгүй	2	4	6	8	10
	1	Ховор	1	2	3	4	5

Хүснэгт 2. Далд уурхайн эрсдэлтэй нөхцөлийг тодорхойлох матрицын матриц

Тайлбар:

Ховор - тохиолдох магадлал бага ба/эсвэл бага зэргийн үр дагавартай

Боломжгүй - тохиолдох боломжтой ба/эсвэл дунд зэргийн үр дагавартай

Дунд зэрэг - тохиолдох магадлалтай ба/эсвэл ноцтой үр дагавартай

Боломжтой - бараг л тохиолдох ба/эсвэл томоохон үр дагавартай

Бараг тодорхой - тохиолдох нь гарцаагүй ба/эсвэл томоохон үр дагавартай

Уурхайн аврагчид дээр дурдсан уурхайн ослын үед үүрэг гүйцэтгэх ур чадвар бие бялдар, сэтгэл зүйн өндөр бэлтгэл, мэргэжлийн онолын болон техникийн мэдлэг, дадлага, туршлагатай байж өгөгдсөн үүрэг даалгаврыг биелүүлэхдээ тухайн цагийн байдлыг зөв үнэлж шийдвэр гарган өөрийгөө болон бусдыг аюул эрсдэлд оруулахгүйгээр

үүрэг гүйцэтгэж чаддаг байхыг шаарддаг бөгөөд хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, аврах ажиллагаа нь салбарын онцлогоос шалтгаалж нэг цогц ойлголт байдаг ба уул уурхайн үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанд аюул осол тохиолдсон үед аврах ажиллагаа явуулан осолдогчдыг аврах нь аврагчдаас тухайн салбартай холбоотой онолын болон мэргэжлийн мэдлэг, ур чадвар, дадлага шаарддаг. Ялангуяа технологийн процесстэй холбоотой аюул ослын үед үзэгдэх орчин хязгаарлагдмал, бүлгээр ажиллах зай талбай бага, тухайн ослоос шалтгаалсан хоёрдогч, гуравдагч аюулын нөхцөл бүрддэг байна. Иймд тухайн салбарт тохиолдсон аюул ослын үед үүссэн нөхцөл байдлыг судалж, нарийн тогтоогоогүйгээс шалтгаалж аврагчид болон уурхайчид амь нас, эрүүл мэндээр хохирох өндөр эрсдэл байдаг.

Далд уурхайн аврагч нарын ур чадварыг үнэлэх олон улсын туршлага

Австралийн Уул Уурхайн Агааргүй Орчин

МОНГОЛЫН ХҮҮЛЬ

Гадаадын зарим орнуудын далд уурхайн аврагчдын мэргэжлийн ур чадварыг үнэлэх арга зүй, аргачлалыг судалж үзэхэд аливаа аврах багийн ур чадварыг улсын хэмжээнд зохион байгуулдаг тэмцээний заавар, дүрмийн хүрээнд үнэлэх, аврах албаны үйл ажиллагааны үнэлгээ болон уул уурхайн албаны бэлэн байдлын үнэлгээ олон тооны ослын хувилбаруудад ажиллах тусгай ур чадвар шаардлагыг хангасан эсэхийг үнэлэх, уул уурхайн аврагчаар элсэн орж байгаа хүмүүсийн бие бялдрын болон сэтгэл зүйн тест авах, аврагч нарын эрсдэлтэй зан үйлийг шинжлэх, үнэлэх арга зүй хэрэглэдэг байна. Тухайлбал, АНУ-д Уул уурхайн аврагчдын ур чадварыг үнэлэх арга зүй аргачлал нь тэдгээрийн онолын мэдлэг, практик чадвар, сэтгэл зүйн бэлэн байдлыг тэнцвэржүүлж, чадварлаг, аврагчдыг төлөвшүүлэх зорилготой юм. АНУ ийн Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл мэндийн үндэсний хүрээлэнгийн (NIOSH) судлаачид ямар нэг зүйлийг мэдэх, хаанаас ямар нэг зүйлийг олох, ямар нэг зүйлийг хэрхэн ашиглах, ямар нэг зүйлийг хэрхэн шийдэх, юу хийх гэсэн ангилалд хуваасан далд уурхайн аврагч нарын эзэмшвэл зохих 45 ур чадвараас бүрдсэн нэлээд дэлгэрэнгүй жагсаалтыг гаргажээ (Skochinsky, 2013, хууд. 27) Энэ жагсаалтад тодорхойлсон өөрийгөө зугтах чухал ур чадваруудын заримыг доор харуулав.

- Self-Contained-Self-Rescue (SCSR) зүүх, солих
- SCSR-ийг ашиглах бодит хүлээлт (жишээлбэл, амьсгалын эсэргүүцэл)
- Амьдралын шугам дээрх хүрэлцэхүйц таван дүрс
- Гал түймэр унтраах ур чадвар
- Уурхайн агааржуулалтын систем хэрхэн ажилладаг, агааржуулалтын алдагдал
- Уурхайгаас зугтах анхдагч болон туслах замууд

Колумб Улсад Олон улсын уурхай аврах тэмцээнд зориулж уул уурхай аврах ур чадварыг үнэлэх тест боловсруулсан байна. Тестийн зорилго нь уул уурхай аврах ур чадвар, аюулгүй байдлыг хангаж, багаар үр бүтээлтэй ажиллах болон биеийн хүчин чармайлтыг үнэлэхэд оршино.

Уурхайн аврах ур чадварын шалгалт нь олсоор өгсөх, үерийн үед хохирогчийг хүнийг татах, шууд довтолгооны шугам угсрах, дугуй мод огтлох, ган нуман хаалга суурилуулах, хохирогчийг механик бус аргаар өргөх. Эдгээр туршилтуудыг аврагчийн ур чадварыг хөгжүүлэх зорилгоор янз бүрийн чиглэлээр цагийн байдлыг дуурайлган үзүүлж уул уурхайн аврагчид аврах ажиллагааг аюулгүй, үр дүнтэй гүйцэтгэх ур чадвараа харуулах боломж олгодог. Аврагчдыг багаар ажиллах, уурхайн аврах, аюулгүй ажиллагааны техник хэрэгсэл ашиглах, өөр хоорондоо үр дүнтэй харилцах, дарамттай давчуу цаг хугацаа болон ядарч туйлдсан нөхцөлд хурдан шуурхай, зориг шийдэмгий оновчтой шийдвэр гаргах чадвараар нь үнэлнэ. Туршилт нь аврагчид үерт автсан газраас хохирогчийг татаж гаргах, гал унтраах, мод огтлох, ган нуман хаалга суурилуулах, олсоор авирах зэрэг тодорхой сорилтуудтай тулгарах байдлаар зургаан өртөөнөөс бүрдэнэ. Аврах багийн гишүүдийг өртөө тус бүр дээр ажилласан байдал, чадвараар нь туршилтын өгөгдсөн цаг хугацаанаас өмнө урьдаж бүрэн гүйцэтгэсэн байдлаар үнэлнэ. Аврах багийн гишүүд нь туршилтын бүх үзүүлэлтүүдийн дагуу аюулгүй ажиллагааны дүрмийн дагуу ямар нэгэн алдаа дутагдал гаргахгүйгээр далд уурхайн аврагчийн үүрэг гүйцэтгэх ур чадварыг харуулж даалгаврыг бүрэн дуусгасан тохиолдолд туршилтыг амжилттай гүйцэтгэх буюу тэнцсэн гэж тооцно. (Rescuа, 2024)

Польш Улсад уурхайн аврах чиглэлээр мэргэшсэн тэргүүлэгч байгууллага бол зөвхөн уул уурхайн үйлдвэрүүдэд бус уул уурхайн салбарт аврах ажиллагаа явуулдаг уурхайн аврах төв юм. Тус төвд мэргэшсэн боловсон хүчин, шаардлагатай тоног төхөөрөмжтэй тул уул уурхай, техникийн онцгой байдал, гал түймрийн аюул, агаарын цочрол, усны аюул, хэмжилтийн аврах ажиллагаа, хөдөлгөөнт аврах өргөгчийн аврах ажиллагааны үед тогтоосон аврах ажиллагааны дагуу үйл ажиллагаа явуулах боломжтой байдаг бөгөөд уул уурхайн аврагч нарын үүрэг гүйцэтгэх ур чадвараас гадна тэдний аврах ажиллагааны үед эрсдэлтэй алхам зан үйлийг судлах арга зүйг боловсруулж ашигладаг байна. (Краусе, 2021, хууд. 41)

ОБЕГ –ын харьяа уул уурхайн аврах анги салбаруудын уурхайн аврагчдын үүрэг гүйцэтгэх чадварыг үнэлэх арга зүйн өнөөгийн байдалд дүн шинжилгээ

ОБЕГ-ын уул уурхайн аврах 09 дүгээр ангийн аврагч офицер ахлагч нарыг уурхайн аврагчийн үүрэг гүйцэтгэх ур чадварыг доорх үндсэн журмын дагуу үнэлж байна. Үүнд:

1. Уул уурхайн аврагч нар Төрийн албаны зөвлөлийн 2012 оны 134 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Төрийн жинхэнэ албан хаагчийн үйл ажиллагааны үр дүн, мэргэшлийн түвшнийг үнэлж дүгнэх журам”-ийн дагуу төрийн албаны шалгалт, Засгийн газрын 2020 оны 218 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Төрийн жинхэнэ албан хаагчийн гүйцэтгэлийн төлөвлөгөө боловсруулж батлах, ажлын гүйцэтгэл, үр дүн, мэргэшлийн түвшнийг үнэлэх журам” -ийн дагуу ажлын гүйцэтгэл үр дүнгээ үнэлүүлж байна. (Төрийн жинхэнэ албан хаагчийн үйл ажиллагааны үр дүн, 2012)

2. Засгийн газрын 2018 оны 374 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Онцгой байдлын байгууллагын алба хаагчид мэргэшлийн зэрэг, зэргийн нэмэгдэл

олгох журам”-ийн дагуу мэргэжлийн зэргийн шалгалт өгч байна. Мөн уул уурхайн аврагчдын үүрэг гүйцэтгэх чадварыг үнэлэхдээ доорх ур чадварыг үнэлдэг. (Төрийн жинхэнэ албан хаагчийн үйл ажиллагааны үр дүн, 2012)

□ Бие бялдрын хувьд (Эрүүл мэндийн үзлэг, биеийн индекс)

Албан хаагчдыг эрүүл мэндийн үзлэгт тогтмол хамруулж ажил мэргэжлийн хувьд бие бялдрын хувьд тэнцэх эсэхээ тодорхойлуулдаг.

□ Мэдлэг (сургалтын явцад олж авсан)

Мэргэжлийн сургууль болон ажил тогтмол явагдаж байгаа сургалтын үр дүн

□ Туршлага (Аюул осол дээр ажилласан байдал болон сургуулилтын үеэр олж авсан туршлага)

□ Эрүүл мэнд (анхны тусламжийн ур чадвар)

□ Сэтгэл зүйн хувьд (Ажил мэргэжлийн стрессийг даван туулах)

□ Багаар ажиллах чадвар (Эрсдэлтэй алхам хийх зуршил, зан үйл)

□ Багаж техниктэй ажиллах чадвар (Амьсгалах боломжгүй агаартай нөхцөлд эрсдэлтэй алхам, зуршил, зан үйл)

□ Нийгмийн асуудал буюу цалин урамшууллаар үнэлэх

Судалгааны ажлын хүрээнд ОБЕГ -ийн харьяа Уул уурхайн 09 дүгээр ангийн 30 уурхайчин аврагчдаас хоёр төрлийн судалгааг матрицын болон санал асуулгын аргаар авч шинжилгээ хийв.

Нэг. Матрицын арга

Далд уурхайн аврагчийн мэргэжлийн ур чадварыг матрицын аргаар үнэлэхдээ далд уурхайн аврагчид зайлшгүй эзэмшсэн байх 16 үзүүлэлтээр 1-5 оноогоор өөрөө өөрийг үнэлэх аргачлалыг ашиглав. Үүнд:

1. Эрүүл мэнд, бие бялдрын түвшин тогтоох сорилыг хангасан байх

2. Сэтгэл зүйн бэлтгэлийг хангасан байх

3. Анхны тусламж

ᠬᠤᠠᠨᠮᠤᠩᠭᠢᠭ ᠰᠤᠳᠤᠯᠠᠯ

4. Олс татаж чангалах, зангилаа хийж сурсан байх

5. Уурхайн хэмжилт хийх багаж төхөөрөмжийг ажиллуулах чадвар эзэмшсэн байх

6. Аврах багаж хэрэгсэл ашиглаж сурсан байх

7. Амьсгалын баг төхөөрөмж эзэмшиж сурсан байх

8. Үүрэг даалгаврын эрэмбэлэх

9. Хүнд нөхцөл дарамтад шийдвэр гаргах

10. Аюул, эрсдэлийг тодорхойлох чадвартай байх

11. Нөхцөл байдлыг шуурхай үнэлж сурсан байх

12. Зүг баримжаа олох чадвартай байх

13. Эрэн хайх тактик эзэмшсэн байх

14. Давчуу орон зайд авхаалж самбаа гарах чадвартай байх

15. Газрын гүнд ажиллах хугацаа болон хүч чадлынхаа нөөцийг тооцоолж сурсан байх

16. Багаар ажиллах чадвартай байх.

Аврагч өөр өөрийнхөө мэргэжлийн ур чадварыг өөр үнэлэх бөгөөд үнэлгээг сурагч оноогоор 1-5 оноогоор үнэлнэ.

Хамгийн дээд оноо 5; хамгийн бага оноо 1 байна.

• Ур чадварын дундаж оноо 4-5 хооронд байвал 1 дүгээр зэрэгтэй аврагч, зааварлагчийн сургалтад хамрагдах, шалгалт өгөх шаардлагатай.

• Ур чадварын дундаж оноо 3-4 хооронд байвал 2 дугаар зэрэгтэй аврагч, зэрэг ахиулах сургалтад хамрагдах, шалгалт өгөх шаардлагатай.

• Ур чадварын дундаж оноо 2 -3 хооронд байвал 3 дугаар зэрэгтэй аврагч, зэрэг ахиулах сургалтад хамрагдах, шалгалт өгөх шаардлагатай.

• Ур чадварын дундаж оноо 1-2 байвал зэрэггүй аврагч бөгөөд мэргэшүүлэх сургалтад хамрагдах, зэрэг авах сургалтад хамрагдах, шалгалт өгөх.

Ур чадварыг үнэлэх матрицын аргад нийт 4 аврах бүлгийн 26 аврагч хамрагдсанаас

1 аврагч буюу 3 % – 5.0 оноо

6 аврагч буюу 23 % - 4.0-4.8

11 аврагч буюу 42.3% -3.0-3.9

6-аврагч буюу 23 % -2.0-2.3

2 аврагч буюу 7 % - 1.0-1.8

Аврагчийн мэргэжлийн ур чадварын үзүүлэлтүүд	аврагч 1	аврагч 2	аврагч 3	аврагч 4	аврагч 5	аврагч 6	аврагч 7	аврагч 8	аврагч 9	аврагч 10	аврагч 11	аврагч 12	аврагч 13	аврагч 14	аврагч 15	аврагч 16	аврагч 17	аврагч 18	аврагч 19	аврагч 20	аврагч 21	аврагч 22	аврагч 23	аврагч 24	аврагч 25	аврагч 26
Эрүүл мэнд, бие бялдрын түвшин тогтоох сориллыг хангасан байх	5	4	4	4	4	3	4	4	4	3	4	3	3	4	4	4	4	4	4	5	4	4	4	4	3	4
Сэтгэл зүйн бэлтгэлийг хангасан байх	5	5	3	4	2	1	2	3	4	4	4	2	2	5	3	4	4	3	4	4	4	3	3	2	3	4
Аюул, эрсдэл, дарамт	5	5	2	5	2	1	2	4	4	4	4	2	2	5	4	4	4	3	4	5	5	4	4	2	4	3
Олс татаж чангалах, зангилаа хийж сурсан байх	5	4	3	4	1	2	3	3	3	4	4	2	2	5	3	4	4	3	4	5	4	4	4	2	3	3
Уурхайн хэмжилт хийх багаж төхөөрөмжийг ажиллуулах чадвар эзэмшсэн байх	5	5	2	5	1	1	3	3	4	4	4	1	2	5	2	4	4	2	4	5	4	3	3	2	3	3
Аврах багаж хэрэгсэл ашиглаж сурсан байх	5	5	3	5	2	1	3	3	4	4	4	2	2	4	2	3	4	2	4	5	4	3	3	1	3	4
Амьсгалын баг төхөөрөмж эзэмшиж сурсан байх	5	5	2	5	2	1	2	4	5	4	4	2	2	5	2	3	4	2	4	5	4	3	3	2	3	3
Үүрэг даалгаврын эрэмбэлэх	5	4	2	4	2	1	2	4	4	4	4	2	3	5	4	4	4	2	4	5	4	4	4	2	4	4
Хүнд нөхцөл дарамтад шийдвэр гаргах	5	4	2	4	2	1	2	4	4	4	3	2	2	5	3	4	4	2	4	5	4	4	3	2	4	4
Аюул, эрсдэлийг тодорхойлох чадвартай байх	5	5	2	5	2	1	2	4	4	4	4	2	3	5	3	4	4	2	4	5	4	3	3	2	4	3
Нөхцөл байдлыг шуурхай үнэлж сурсан байх	5	4	2	4	1	1	2	4	3	4	3	2	2	5	3	4	4	2	4	5	4	4	4	2	3	4
Зүг баримжаа олох чадвартай байх	5	4	2	4	1	1	2	4	4	4	3	2	2	5	4	4	4	2	4	5	4	3	3	2	3	3
Эрэн хайх тактик эзэмшсэн байх	5	5	2	5	2	1	2	4	4	4	3	2	2	5	3	4	4	1	3	5	4	3	3	2	3	3

Давчуу орон зайд авхаалж самбаа гарах чадаварт байх	5	5	2	5	2	1	2	4	4	4	3	2	2	5	3	4	4	1	3	5	4	4	4	2	3	3
Газрын гүнд ажиллах хугацаа болон хүч чадалынхаа нөөцийг тооцолж сурсан байх	5	5	2	5	2	1	2	4	5	4	4	2	2	5	4	4	4	1	3	5	4	3	4	2	3	3
Багаар ажиллах чадаварт байх	5	4	2	4	2	2	2	4	3	4	4	2	3	5	4	4	4	2	4	5	4	4	4	3	3	4
Дундаж оноо	5	4.6	2.5	2.5	2.1	2.3	4	4	3.9	4	2.2	4.9	3.2	4	4	2	4	4.9	4	4	4	2	3	3.4		

Ниж: Аврагч өөр өөрийнхөө мэргэжлийн үр чадварыг өөр үнэлэх бөгөөд үнэлээг суралч оноогоор 1-5

5 4 3 2 1

Ур чадварын дундаж оноо 4-5 хооронд байвал ү 4 дүгээр зэрэгтэй аврагч, зааварлагчийн
ур чадварын дундаж оноо 3-4 хооронд байвал 3 дугаар зэрэгтэй аврагч, зэрг ахиулах сургалтад
ур чадварын дундаж оноо 2-3 хооронд байвал 2 дугаар зэрэгтэй аврагч, зэрг ахиулах сургалтад
ур чадварын дундаж оноо 1-2 байвал зэрэгтэй аврагч бөгөөд мэргэжлүүлэх сургалтад хамрагдах,

ТОО	ХУСЬ
7	25.3
11	42.3
6	23.1
2	7.69

Хүснэгт 3. Далд уурхайн аврагчийн мэргэжлийн үр чадварыг үнэлэх матрицын аргын үр дүн.

Уул уурхайн аврагч нарын үр чадварыг үнэлэх санал асуулгын хуудсаар Уул уурхайн аврах 09 дүгээр ангийн 30 аврагчаас эрсдэлтэй зан үйлийн судалгаа хийв. Уурхайн аврагчдын зан үйлийг "аврах ажиллагааны сургалтын явцад олж авсан мэдлэг", "аврах сургуулилтаар олж авсан үр чадвар", "анхны тусламжийн үр чадвар", "хөдөлмөрийн стрессийг даван туулах", "эрсдэлтэй зан байдал" гэсэн таван багц асуумжийн хүснэгтээр авав. Үүнд: Нэг. Уул уурхайн аврах ажиллагааны сургалтын явцад олж авсан мэдлэг үр чадварыг үнэлэх "Тийм" эсвэл "Үгүй" гэсэн хариулттай 10 асуулттай болно. Хоёр. Уул, уурхайн аврах дадлага сургуулилын үеэр олж авсан мэдлэг үр чадварыг үнэлэх "Тийм" эсвэл "Үгүй" гэсэн хариулт бүхий 8 асуулттай болно. Гурав. Эмнэлгийн анхны тусламжийн үр чадварыг үнэлэх "Тийм" эсвэл "Үгүй" гэсэн хариулт бүхий 10 асуулттай болно. Дөрөв. Ажил мэргэжлийн стрессийг даван туулах үр чадварыг үнэлэх "Тийм" эсвэл "Үгүй" гэсэн хариулт бүхий 9 асуулттай болно. Тав. Эрсдэлтэй алхам хийх зуршил, зан үйлийг үнэлэх "Тийм" эсвэл "Үгүй" гэсэн хариулт бүхий 15 асуулттай болно. Зургаа. Амьсгалах боломжгүй агаартай нөхцөлд эрсдэлтэй алхам, зуршил, зан үйлийг үнэлэх "Тийм" эсвэл "Үгүй" гэсэн хариулт бүхий 5 багц асуулттай болно.

Санал асуулгын үр дүнгийн хураангуй:

"Аврах ажиллагааны сургалтын үеэр олж авсан мэдлэг" гэсэн чиглэлээр судалгаанд оролцогчдын 10% -д дүүрэн хангалттай үнэлгээ өгсөн. Энэ нь хүмүүс мэргэжлийн өргөн мэдлэгтэй бөгөөд аврах ажиллагааны сургалтын явцад үүнийг системтэйгээр нэмэгдүүлж, шинэчилдэг гэсэн үг юм. 76.6% нь хангалттай үнэлгээ авсан - эдгээр судалгаанд оролцогчид ажилдаа тохирсон, боломжийн хандлагыг харуулж байна. 13.3 % нь хэвийн үнэлгээ авсан - эдгээр хүмүүс ажилдаа хандах хандлага хэвийн, сэтгэл гаргаж ажилладаг. Энэ чиглэлээр нэмэлт сургалт хийх шаардлагагүй (сөрөг үнэлгээ байхгүй).

"Аврах ажиллагааны дадлага сургуулилын үеэр олж авсан үр чадвар" гэсэн хэсгийн хувьд судалгаанд оролцогчид дүүрэн хангалттай үнэлгээ өгөөгүй, 56.6 %-нь хангалттай үнэлгээ өгсөн нь өөртөө итгэх итгэл, эргэлзэл нэмэгдээгүй байна. 36.6 % нь хэвийн үнэлгээ авсан - эдгээр хүмүүс аврах ажиллагааны явцад үр ашигтай, үр дүнтэй байдаг. 6.8 % хангалтгүй гэсэн үнэлгээ өгсөн нь эдгээр хүмүүст нэмэлт аврах ажиллагааны дадлагад хамруулах шаардлагатай.

"Анхны тусламжийн үр чадвар" чиглэлээр дүүрэн хангалттай үнэлгээ авсан хүн байхгүй, 20.0 % нь хангалттай үнэлгээ авсан бөгөөд эдгээр хүмүүс онол, практикийг хослуулсан асар их мэдлэг, үр чадварыг харуулдаг. 73.3% нь хэвийн гэсэн үнэлгээ авсан бөгөөд анхны

Аврах ажиллагааны сургалтын үр дүн

тусламжийг үр дүнтэй үзүүлдэг. Харин нь 6.0 нь хангалтгүй үнэлгээ авсан тул эдгээр хүмүүс анхны тусламж үзүүлэх ур чадварыг дээшлүүлэх сургалт шаардлагатай.

"Мэргэжлээс шалтгаалах стрессийг даван туулах" чиглэлээр дүүрэн хангалттай буюу хангалттай үнэлгээ авсан хүн байхгүй. 69.8% нь хэвийн үнэлгээ авсан - эдгээр хүмүүс аврах ажиллагааны үеэр ямар нэгэн дарамтгүйгээр ажлаа үр дүнтэй гүйцэтгэнэ. 29.2 % Хангалтгүй үнэлгээ авсан тул энэ чиглэлээр нэмэлт сургалт хийх шаардлагатай.

"Эрсдэлтэй зан зүйл алхам хийх" чиглэлээр дүүрэн хангалттай болон хангалттай үнэлгээ авсан хүн байхгүй. 70% нь хэвийн үнэлгээ авсан - эдгээр хүмүүс аврах ажиллагааны явцад үр дүнтэй, эрүүл мэнд амь насаа эрсдэлд оруулахгүйгээр үүрэг гүйцэтгэх боломжтой. Харин нь 30% нь хангалтгүй үнэлгээ авсан бөгөөд эрсдэлтэй зан үйлийн талаар нэмэлт сургалтад хамруулах шаардлагатай.

"Амьсгалах боломжгүй агаарын нөхцөлд эрсдэлтэй зан үйлийн" талаар дүүрэн хангалттай болон хангалттай үнэлгээ авсан байхгүй. 70% нь хэвийн үнэлгээ авсан - эдгээр хүмүүс аврах ажиллагааны явцад үр ашигтай, үр дүнтэй байдаг. Эдгээр хүмүүсийн 30 % нь хангалтгүй үнэлгээ авсан тул энэ чиглэлээр нэмэлт сургалтад хамруулах шаардлагатай.

Дүгнэлт

Уул уурхайн аврагч нар Төрийн албаны зөвлөлийн 2012 оны 134 дүгээр тогтоолоор батлагдсан "Төрийн жинхэнэ албан хаагчийн үйл ажиллагааны үр дүн, мэргэшлийн түвшнийг үнэлж дүгнэх журам"-ийн дагуу төрийн албаны шалгалт, Засгийн газрын 2020 оны 218 дугаар тогтоолоор батлагдсан "Төрийн жинхэнэ албан хаагчийн гүйцэтгэлийн төлөвлөгөө боловсруулж батлах, ажлын гүйцэтгэл, үр дүн, мэргэшлийн түвшнийг

үнэлэх журам"-ын дагуу ажлын гүйцэтгэл үр дүнгээ үнэлүүлж байна. Засгийн газрын 2018 оны 374 дүгээр тогтоолоор батлагдсан "Онцгой байдлын байгууллагын алба хаагчид мэргэшлийн зэрэг, зэргийн нэмэгдэл олгох журам"-ийн дагуу мэргэжлийн зэргийн шалгалт өгч байна. Мөн уул уурхайн аврагчдын үүрэг гүйцэтгэх чадварыг үнэлэхдээ доорх ур чадварыг бие бялдрын хувьд (Эрүүл мэндийн үзлэг, биеийн индекс); албан хаагчдыг эрүүл мэндийн үзлэгт тогтмол хамруулж ажил мэргэжлийн хувьд бие бялдрын хувьд тэнцэх эсэхээ тодорхойлуулдаг, мэдлэг (сургалтын явцад олж авсан), мэргэжлийн сургууль болон ажил тогтмол явагдаж байгаа сургалтын үр дүн, туршлага (Аюул осол дээр ажилласан байдал болон сургуулилтын үеэр олж авсан туршлага), эрүүл мэнд (анхны тусламжийн ур чадвар), сэтгэл зүйн хувьд (Ажил мэргэжлийн стрессийг даван туулах), багаар ажиллах чадвар (Эрсдэлтэй алхам хийх зуршил, зан үйл), багаж техниктэй ажиллах чадвар (Амьсгалах боломжгүй агаартай нөхцөлд эрсдэлтэй алхам, зуршил, зан үйл), нийгмийн асуудал буюу цалин урамшууллаар үнэлэх, гэхдээ далд уурхайн аврагчийн ур чадварыг үнэлэх тусгайлсан дүрэм, мэргэжлийн зэрэг олгодог журам одоогоор алга байна.

ОБЕГ-ын харьяа уул уурхайн аврах 09 дүгээр ангийн 30 аврагчийн боловсролын болон ажил мэргэжлийн судалгаанаас үзэхэд нийт аврагчдын 23 хүн буюу 76.6 хувь нь бүрэн дунд боловсролтой, 4 хүн буюу 13.3 хувь нь тусгай дунд боловсролтой, 3 хүн буюу 10 хувь нь дээд боловсролтой байна. Үүнээс зөвхөн нэг хүн уул уурхайн инженерийн мэргэжилтэй байна. Нийт 30 аврагчийн гуравны нэг буюу 10 хүн бичил уурхайд 3-4 жил ажиллаж байсан туршлагатай байна.

Судалгааны үр дүнгээс харахад 4 бүлгийн 26 аврагчийн 26 хувь нь сайн буюу зааварлагчийн шалгалт өгөх

боломжтой, 43 хувь нь дунд буюу зэрэг ахиулах шалгалт өгөх шаардлагатай, 30 нь дундаас доогуур буюу мэргэшүүлэх сургалтад хамрагдах шаардлагатай байна. Өөрөөр хэлбэл, далд уурхайд харагдах орчин хязгаарлагдмал давчуу, агааргүй эрсдэлтэй орчинд үүрэг гүйцэтгэхэд аврагч нарыг 1-5 хүртэл дугаарлаж аврах ажиллагаа явуулдаг бичигдээгүй дүрэм, тухайлбал нэг дугаартай аврагч буюу нэг тоотын аврагч нь орон зай баримжаалах, цагийн байдлыг зөв үнэлж шийдвэр гаргах хамгийн их туршлагатай аврагч байх, тав дугаартай буюу тав тоот аврагч нь бүлгийн гишүүдийн хамгийн сүүлж явж аврагч нарын аюулгүй байдлыг хангах үүрэг бүхий туршлагатай байх, хоёрдугаартай буюу хоёр тоот аврагч нь нэг дугаартай аврагчид дэмжлэг үзүүлж туслах, дөрөв дугаартай буюу дөрөв тоот аврагч нь тав тоот аврагчдад дэмжлэг үзүүлж туслах болон гурав дугаартай буюу гурав тоот аврагч нь хамгийн бага туршлага, ур чадвартай байх гэсэн байдлаар хуваарилагдаж үүрэг гүйцэтгэхэд туршлага, мэргэжлийн хувьд дутаж байна гэх дүгнэлттэй байна. Иймд далд уурхайн аврагч нарын мэргэжлийн ур чадварыг үнэлэх арга зүйг гадаадын орнуудын туршлагад үндэслэн боловсронгуй болгох шаардлагатай бөгөөд дараагийн судалгаанд илүү дэлгэрэнгүй авч үзэх болно.

Санал

1. Уул уурхайн аврагчид өөр өөр салбарт ажиллаж байсан туршлагатай байдаг - зарим нь өөрсдөө тусгай сургалттай уурхайчин байж болох бол зарим нь яаралтай тусламжийн болон гал унтраах чиглэлээр ажиллаж байсан гал сөнөөгчийн туршлагатай байж болно. Онцгой байдлын үед эдгээр баг нь уурхайчдын аюулгүй байдлыг хангах, уул уурхайн салбарт хүний амь нас хохирох, бэртэх гэмтлийг бууруулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

2. Уурхайчин-аврагчийн загварыг дараах байдлаар тодорхойлж болно. Уул

уурхайн аврагчийн загвар нь ихэвчлэн стресс, аюултай орчинд ажиллахад шаардлагатай хэд хэдэн үндсэн шинж чанар, ур чадварыг агуулдаг. Уул уурхайн аврагчдыг далд болон гадаргын уурхайн хувилбарт тусгайлсан аврах ажиллагаа, онцгой байдлын үед хариу арга хэмжээ авах арга техникт сургадаг. Уул уурхайн аврагчийг дуурайлган загварчлах эсвэл төлөөлөх загварыг бий болгох нь уул уурхайн үйл ажиллагаа дахь аврах ажиллагааны төлөвлөлт, аюулгүй байдлын менежментийн сургалтын хувилбарууд эсвэл виртуал загварчлалаар сургаж, тусгай дадлагын хөтөлбөрт сургалтаар сургах шаардлагатай.

3. Уурхайн салбар өндөр хөгжсөн орнуудад уул уурхайн аврагч, ялангуяа аврах ажиллагааны удирдагчийг бэлтгэхдээ уурхайн үйлдвэрлэл дээр 3 жилээс доошгүй ажилласан ашиглалтын инженерүүдээс сонгон шалгаруулж, ахисан түвшний сургалтаар бэлтгэдэг байна.

Ашигласан материал

Preece, G., & Ellis, P. (. (1981). *Salford*

Museum of Mining. Coalmining, a handbook to the History of Coalmining Gallery, .

Rescua, c. m. (2024 оны 1 10). *ANM.*

Columbia potencia:

<https://imrc2024.anm.gov.co/en/ind ex.php>; -ээс Гаргасан

Skochinsky, A. (2013). *Skochinsky Institute of Mining* . wikipedia:

https://en.wikipedia.org/wiki/Skochinsky_Institute_of_Mining -ээс Гаргасан

Краусе, Г. (2021). Плева. *Плева*, 39, 17.

Төрийн жинхэнэ албан хаагчийн үйл ажиллагааны үр дүн, м. т. (2012). *legalinfo*. <https://legalinfo.mn/mn->ээс Гаргасан

МОНГОЛЫН Дотоод Ажиргааны Яаман

ШУДАРГААР ШҮҮЛГЭХ ЭРХИЙГ ХАНГАХАД ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ, ШИЙДЭЛ

CONTEMPORARY CHALLENGES AND LEGAL REMEDIES IN ENSURING THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Наранбаатарын Сайнбаяр*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн дэд профессор, хууль зүйн доктор, цагдаагийн хошууч

Pol. Maj. Sainbayar Naranbaatar, Ph.D, Associate Professor, Department of Criminal Procedure Law, Police School, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: sainaa14336@gmail.com

Хураангуй: Хүний эрхийн зөрчил зөвхөн процессын эрх зүйн хамаарах асуудлын хүрээнд үүсдэг болохыг судалгааны үр дүнд тогтоож чадсан. Тодруулбал, материаллаг эрх зүйн хүрээнд хүний эрхийн зөрчил яригддаггүй бөгөөд түүнийг хангаж, хамгаалсан хэм хэмжээний хэрэгжилтийн явцад хүний эрхийн зөрчил ихээр үйлдэгддэг аж. Мөн хэдийгээр материаллаг эрх зүйд хүний эрхийн зөрчил бүхий хэм хэмжээ тусгагдсан байлаа ч түүнийг хэрэгжүүлэхгүй бол хүний эрхийг зөрчсөн гэж үзэх боломжгүй.

Эрүүгийн процессын хууль, тогтоомжид хүний эрхийг аливаа гэмт хэрэгт хохирсон, холбогдон шалгагдах явцад оролцогчдын эрхийг хангахад чиглэсэн үйл ажиллагааны дэс дарааллыг тодорхой зааж өгсөн. Ойлгомжтой зааж өгсөн боловч практик онцлогоос шалтгаалж эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэгчдийн зүгээс чиг үүрэгтээ ашигтай байдлаар эрүүгийн процессын хэм хэмжээг тайлбарлан хэрэглэж, зарим тохиолдолд хэрэглэхгүй байх эс үйлдэхүйгээр бусдын эрх ашгийг зөрчих тохиолдол байсаар байна.

Энэхүү судалгаагаар эрүүгийн процессын хүрээнд хүний эрхийн зөрчил нь гэмт хэрэгт холбогдон шалгагдаж буй этгээдийн орчинд түгээмэл үүсдэг болохыг хүний эрхийн байгууллагад хандсан гомдлын агуулга, статистик тоо мэдээнд дүн шинжилгээ хийж тодорхойлж чадсан. Хүний эрхийн зөрчил байсаар байгаа бол түүнийг арилгахад чиглэсэн арга замыг эрэлхийлэх нь судалгааны ажлын зорилгыг илэрхийлнэ.

Гэмт хэрэгт холбогдон шалгагдаж байгаа этгээдийн үндсэн эрхийн баталгаа болсон шударгаар шүүлгэх эрхийн хэрэгжилт, тулгамдаж буй асуудлыг холбогдох тоон мэдээлэл, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хэрэгжилт, үндэсний болоод олон улсын түвшин дэх зохицуулалт зэрэгт судалгаа хийж, үр дүнг үндэслэн гарц, шийдлийг санал болгож байна.

Abstract: The study has shown that human rights violations occur exclusively within the framework of procedural law. Specifically, human rights violations are not discussed within the scope of substantive law; instead, they predominantly arise during the implementation of norms that ensure and protect rights. Furthermore, even if substantive law contains provisions that may violate human rights, failure to implement them cannot be considered as a human rights violation.

අපරිමිත ධන අනුක්රමය

Criminal procedural laws and regulations clearly define the sequence of actions aimed at ensuring the rights of participants involved in criminal proceedings, whether as victims or suspects. Despite this clarity, due to the practical circumstances, law enforcement officials often interpret and apply criminal procedural norms in ways that serve their interests. In some cases, they deliberately fail to apply these norms, thereby violating the rights and interests of others.

This study has determined, through an analysis of complaints submitted to human rights organizations and statistical data, that human rights violations most commonly occur in the context of individuals under investigation for criminal offenses. Since such violations persist, identifying solutions to eliminate them is a key objective of this research.

By examining the implementation of the right to a fair trial—a fundamental safeguard for individuals accused of crimes—along with related statistical data, criminal procedure enforcement, and national and international regulations, this study provides findings and proposes solutions to address the identified issues.

Түлхүүр үгс: Шударга шүүхээр шүүлгэх, шударгаар шүүлгэх эрх, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн эрх.

Keywords: Having a right to a fair trial, the right to a fair trial, the right of the suspect, the accused and the defendant.

Удиртгал

Хүний эрхийг хангаж, хамгаалах нь төрийн үндсэн чиг үүрэг мөн. Гэвч төрийн олон төрлийн үйл ажиллагааны онцлогоос хамаарч хүний эрхийн хэрэгжилт харилцан адилгүй, хүний эрхийн талаарх ойлголт нэгдмэл бус байдал нь хэрэгжилтэд нь хүндрэл учруулдаг.

Хүний эрхийн нэгдсэн ойлголт нь түүнийг ямар ч үед хангах, хамгаалах оновчтой тогтолцоо бий болоход ач тустай. Жам ёсны эрхийн нэг онцгой төрөл нь шударгаар шүүлгэх эрх мөн. Шударгаар шүүлгэх эрхийн талаар нэгдсэн ойлголтгүйгээс эрүүгийн процессын явцад хүний эрх зөрчигдөх эрсдэлийг бий болгосоор байна.

Шударгаар шүүлгэх эрхийн чухал бүрэлдэхүүнд “эрүү шүүлтээс ангид байх” эрхийн хэрэгжилтийн асуудал чухал байр суурь эзэлнэ. Эрүүл шүүлтээс ангид байх эрх нь төрөөс гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл явцад бусдыг эрхийг хязгаарлахгүй гэсэн баталгаа, олон улсын өмнө хүлээсэн үүрэг.

Эрүү шүүлтээс ангид байх эрхийг хангах талаар үндэсний болоод олон улсын түвшинд механизмуудыг бүрдүүлсээр байна.

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 1975 оны 12 дугаар сарын 9-ний өдрийн 3452 дугаар тогтоолоор "Бүх этгээдийг эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхээс хамгаалах тухай" тунхаглал гаргасан ба энэ тунхаглалын зорилгыг бодитой хангахын тулд мөн Ассамблейн 1984 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдөр "Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий хүнлэг бусаар хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенцыг албан ёсоор батлан гаргасан. Манай улс 2000 онд энэ конвенцод нэгдэн орсноор эрүүгийн процесст мөрдөх болсон юм. Нэрд гарсан соён гэгээрүүлэгчид, сэтгэгчид, гүн ухаантнууд хүн, түүний эрхийн асуудалд онцгой анхаарч байсан.

Тухайлбал, Германы гүн ухаантан И.Кант “...иргэний нийгэм нь угтаа агуу

их эрх чөлөө юм. Эрх чөлөөний эрх зүйн үндэс нь хүний эрх, эрх чөлөө юм. Энэ эрх, эрх чөлөө халдашгүй ариун байх ёстой” (Жанцан, 2008) гэж сургасан. Профессор Г.Совд "хүн бүр халдашгүй чөлөөтэй байх нь хүний угаас заяасан хувийн эрх...энэ эрх бол хүн бүрд Үндсэн хуулиар баталгаажуулсан хөндлөнгийн хэн боловч дур мэдэн халдаж болохгүй туйлын эрх..." (Совд, 1999) гэж түүний эрх зүйн агуулгыг оновчтой тодорхойлжээ.

Эрүүдэн шүүхээс ангид байхыг “бие махбодын хүчирхийлэл үйлдэх” гэсэн хэвшмэл ойлголтоор өдийг хүртэл ирсэн нь шинэ төрлийн эрүүдэн шүүх хэлбэрийг танихгүй, хууль зүйн дүгнэлт өгөх боломжгүй байдалд хүргэсээр байна. Гэтэл зодож, занчиж, заналхийлсэн үетэй яг ижил үр дүнд хүргэдэг эс үйлдэхгүйгээр буюу оролцогчийн эрхийг санаатайгаар эдлүүлэхгүй байх гэсэн шинэ эрүү шүүлтийн хэлбэрийг таних, дүгнэх чадамжгүй болсон. Эрх зүйд аливаа шинэ ухагдахуун, үзэгдэл нэвтэрвээс мэдрэг, даруй хандах ёстой. Энэ нь хэтэд хүний эрх улам зөрчигдөхөөс сэргийлэхээс гадна, хууль хэрэгжүүлэгчдийн эрх зүйн ухамсар, соёлд эерэг үр дүнтэй.

Шударгаар шүүлгэх эрх нь жам ёсны эрхийн нэгэн адил хүний салшгүй эрх, эрх чөлөөний асуудал бөгөөд зөвхөн хуульд л заасан үндэслэл, журмын дагуу л шалгагдах байдлаар хэрэгждэг өвөрмөц эрх мөн.

Шударгаар шүүлгэх эрхийн чиглэлээр дагнасан судалгаа хийгдэж, нэгдсэн ойлголтыг өгөөгүйгээс түүний хэрэгжилт практикт хангагдахгүй байсаар байна. Үүний тод жишээ нь хүний эрхийн болоод прокурорын байгууллагад хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогчдоос гаргаж буй

гомдол, хүсэлтийн тоо өссөнөөс харж болно.

Шударгаар шүүлгэх эрх нь бүрдлийн, нэгдмэл шинжтэй. Гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээлэл бүртгэгдсэнээс эхлэн, шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэр гарах хүртэл орон зайд хэлбэрэлтгүйгээр хангагдах учиртай. Энэ оройн зайд ялимгүй зөрчил гарч, түүнийг зөвтгөөгүй л бол шударгаар шүүлгэх эрх хангагдаагүй гэж үзнэ. Гэвч харамсалтай нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэгчид ялимгүй зөрчлийг огоорох хандлага төлөвшөөд хэдийн уджээ.

Энэ нь чиглэлийн судалгаа хангалтгүй, уг эрхийн зөрчлийг таних, хууль зүйн дүгнэлт өгөх мэдлэг, чадвар, эрх зүйн ухамсар, соёл хангалтгүйтэй шууд холбоотой. Хамгийн гол нь хууль зүйн дүгнэлт өгөх шударгаар шүүлгэх эрхийн тухай нэгдсэн ойлголт байхгүй нь энэ чиглэлээр судлах хэрэгцээ, шаардлагыг бий болгоно.

Үндсэн хэсэг

Гэмт хэрэг үйлдэж, гэм буруутай эсэхийг нотлох зорилгоор Үндсэн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хуулийг удирдлага болгон төр, түүнийг төлөөлсөн байгууллага эрүүгийн процесс явуулах үед зайлшгүй хүний халдашгүй болон бусад эрх хөндөгдөх, хязгаарлагдах эрх зүйн үндэслэл бий болдог.

Халдашгүй байх нь хүний жам ёсны болоод үндсэн эрхийн нэг хэлбэр мөн. Халдашгүй байх эрхийн асуудал аливаа хүнийг гэмт хэрэгт холбогдон шалгагдаж байх үед ч хадгалагдсаар байдаг онцгой эрх юм. Гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг шалгах явцад түүний зарим эрхэд хязгаарлалт тогтоох нь халдашгүй эрхийг зөрчиж буй хэрэг огтоосоо биш бөгөөд хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хэрэгжиж байгаагаар халдашгүй эрхийн баталгаа

болдог. Хүний эрхийг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хязгаарлах нөхцөл, хэрэгжилт нь түүний шударгаар шүүлгэх эрхийн хэрэгжилтийг тодорхойлно.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хүний эрх зайлшгүй хөндөгдөх болдог. Гэхдээ энэ нь гагцхүү хуульд заасан тохиолдолд л яригдах асуудал юм.

Хүний халдашгүй эрхийн хязгаарлалт нь Үндсэн хуулийн түвшинд, хязгаарлалтын хязгаарлалт нь эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны хүрээнд тус тус тодорхойлогдоно (Эрдэнэбат, 2002). Иймд хүний халдашгүй эрхийг хамгийн товчоор хүний хүсэл зоригийн хуульчлагдсан илэрхийлэл болохын хувьд эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны хүрээнд онцгойлон авч үзэх шаардлагатай (Жанцан, 2008). “Хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалахад гол зүйл бол хязгаарлалтыг хортойгоор ашиглах явдлыг гаргуулахгүй байх асуудал чухал юм” (Амарсанаа, 2000) гэж тус тус тодорхойлсон нь эрүүгийн процессын хүрээг тодорхой болгох нь хүний эрхийг хангах бас нэгэн арга хэрэгсэл гэдгийг онцолжээ.

Эрүүгийн процесс нь аливаа гэмт хэргийг шуурхай, бүрэн илрүүлж, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг олж тогтоох, гэмт хэрэг үйлдсэн этгээд нэг бүрд зохих ялыг шударгаар ногдуулах, гэм буруугүй хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцохгүй байх явдлыг хангах зорилтыг хэрэгжүүлэгч субъект болох мөрдөгч, прокурор, шүүгчийн хуульд нийцсэн үйл ажиллагаа юм.

Шударгаар шүүлгэх эрхийн асуудлыг зөвхөн шүүхийн шатанд хэрэглэгддэг, эсхүл эрүү шүүлт тулгах гэмт үйлдэлтэй холбон авч үздэг хэвшмэл байдлаас болж түүний мөн чанарыг бодитой тодорхойлж чадаагүй болох нь ажиглагддаг.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд: “...өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах, нотлох баримтыг шалгуулах, шударга шүүхээр шүүлгэх...” эрхтэй болохыг тунхагласан. Мөн “...Хүн бүр тулгасан аливаа эрүүгийн ял болон эрх үүргээ тодорхойлуулахдаа хараат бус, тал хардаггүй шүүхээр бүрэн адил тэгш үндсэн дээр нээлттэй, шударгаар шүүлгэх эрхтэй.” (Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, 1948) “Шүүх ба тусгай шүүхийн өмнө бүх хүн тэгш эрхтэй. Хүн бүр өөрт тулгасан эрүүгийн хэргийг хянан хэлэлцүүлэх буюу иргэний нэхэмжлэлийн хүрээнд эрх, үүргээ тодорхойлуулахдаа хуулийн дагуу байгуулагдсан эрх бүхий, хараат бус, тал үл харах шүүхээр нээлттэй, шударгаар шүүлгэх эрхтэй” (Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, 1966) гэж тус тус заажээ.

Эдгээрээс шударга шүүхээр шүүлгэх эрх үү, аль эсхүл шударгаар шүүлгэх эрх үү? гэх асуулт урган гарна. Судлаачийн зүгээс шударгаар шүүлгэх эрх нь оновчтой нэршил бөгөөд шүүх шударга байх боломжгүй гэж үзсэн.

Учир нь шүүх зөвхөн мөрдөн байцаалтын ажиллагааны үр дүнд бий болсон хавтаст хэргийн хүрээнд шийдвэр гаргадаг. Хэрэв тухайн хавтаст хэрэгт авагдсан аливаа баримтад мэдээлэл, нотлох баримт нь шударга бусаар цугласан бол түүнд үндэслэн гаргах аливаа шийдвэр шударга байх ямар ч боломжгүй. Иймээс шүүхийн шийдвэрийн үндэс болсон хавтаст хэргийн бүрдүүлбэр, нотлох ажиллагаа шударга байхын тухай ойлголт нь илүү бодитой учир шударгаар шүүлгэх эрх хэмээх нь гарцаагүй. Шударгаар шүүлгэх эрхийн асуудал нь нэгжийн шинжтэй эрхийн асуудал биш ба тогтолцооны шинжтэй. Өөрөөр хэлбэл, гэмт хэргийн шинжтэй гомдол мэдээлэл

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ ЗҮЙН ТУСЛАЛЦАА

ᠬᠤᠭᠤᠯᠤᠯ ᠰᠠᠬᠢᠭᠤᠯᠠᠬᠤᠢ

бүртгэгдэхээс эхлээд шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэгдэх хүртэл бүхий л цаг хугацаа, орон зайд агуулагддаг онцгой эрх юм.

Үндэсний хууль тогтоомжид шударга шүүхээр шүүлгэх эрх гэж тодорхойлсноос шүүхэд хамаарах, шүүх шударга байх тухай гажуу үзэл баримтлал газар авсантай холбоотойгоор түүний жинхэнэ мөн чанарыг танин мэдээгүйгээс, тогтолцооны хямрал үүсгэхэд хүргэсэн. Шүүх л шударга байхын төлөө гэсэн лозунг дор түүний гаргаж буй шийдвэрийн үндэс болдог хавтаст хэргийг бүрдүүлж буй үйл ажиллагааны мөн чанарыг орхигдуулсантай холбоотой.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ажиллагаа дах хүний эрхийг хангах асуудал нь шүүхийн шударга байхтай шууд холбогдоно. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын үед л цуглуулсан нотлох баримт хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу бэхжүүлэгдэж байж сая түүнийг үндэслэж гаргаж буй шүүхийн шийдвэрийн хууль зүйн үндэслэл тодорхойлогдоно.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад хэрэгжүүлж буй бүхий л үйл ажиллагаа нь тус бүртээ хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу явагдаж буюу үнэн, шударга байж үр дүн нь агуулгын хувьд үнэн, шударга байх боломжтой. Гагцхүү үүнд л шударгаар шүүлгэх эрхийн мөн чанар оршино.

Шударгаар шүүлгэх эрхийг нар хэмээн төсөөлбөөс түүний цацраг бүр нь эрүүгийн процессын хүрээнд хийгдэж буй нэгж ажиллагаанууд гэж ойлгох учиртай. Тэдгээр нэгж ажиллагаанууд бүгд хүний эрхийг хангаж байж сая шударгаар шүүлгэх эрх хангагдсан гэж үзнэ. Хэрэв зээ цацраг бүрд доголдол үүсвэл нар

гэхгүй, харин тэргэл саран болон хувирна. Бид олон жил тэргэл сарыг нар гэж итгэж, андуурч ирсэн. Бөөрөнхий, гэрэл цацруулж л байвал нар мөн гэх болов. Үнэн хэрэгтээ жинхэнэ нар жаргаад хэдийн удаж байна.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан үндэслэл, журмыг зөрчин цуглуулж, бэхжүүлсэн нотлох баримтыг эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод нийцэж байгаа эсэхийг харгалзан бүхэлд нь, эсхүл зарим хэсгийг нь, тодорхой мөрдөн шалгах ажиллагаагаар цуглуулж, бэхжүүлсэн нотлох баримтын заримыг нотлох баримтаар тооцохгүй байх тухай прокурорын санал, оролцогчийн хүсэлтийг шүүх хянан хэлэлцэж, санал, хүсэлтийг хүлээн авахаас татгалзах; бүхэлд нь, эсхүл зарим хэсгийг нотлох баримтаар тооцохгүй байх; тодорхой мөрдөн шалгах ажиллагаагаар цуглуулж, бэхжүүлсэн нотлох баримтын заримыг нь нотлох баримтаар тооцохгүй байх зэрэг шийдвэрийн аль нэгийг гаргах эрх хэмжээ шүүхэд байдаг. Энэ эрх хэмжээ нь хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын үед хүний эрхийг зөрчихгүй байх гэсэн алтан зарчмыг алдагдуулахад хүргэсэн. Хуульд ийм агуулга бүхий зохицуулалт байгаа учраас төгс ажиллагаа явуулахад эрмэлзэхгүй нь мэдээж. Энэ мэт нь үргэлжилсээр хүний эрхийн зөрчилд мэдрэг бус хандах сөрөг үр дагавартай.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэгчид ямагт хүний эрхийг зөрчихгүй байхад онцгой анхаарах ёстой байтал хуулийн дээрх зохицуулалтын үр дүнд хойрго хандаж, улмаар шүүх зөвтгөчих юм чинь гэсэн хоноцын сэтгэлээр аливааг гүйцэтгэх болсон. Өөрөөр хэлбэл, үр дүнд чиглэсэн хууль бус ажиллагааг газар авахад хүргэжээ.

Шударгаар шүүлгэх эрх нь мөрдөгч, прокурор, шүүгчийн зүгээс авч хэрэгжүүлж буй хуульд заасан ямар ч ажиллагааны үндэслэл нь бодитой, хэрэгжүүлж буй журам нь хуулиар зөвшөөрсөн хүрээнд явагдаж байж сая үр дүн нь нотлох баримт гэж үзэх учиртай. Бүхий л ажиллагаа үндэслэл, журмын дагуу явагдаж байж үр дүн нь шударга гарна. Өөрөөр хэлбэл, үр дүнд бус процессын үнэнд чиглэсэн эрмэлзэл, хандлага, гүйцэтгэл байх шаардлагатай юм.

Хавтаст хэрэгт авагдсан аливаа нотлох баримтыг бэхжүүлсэн аливаа ажиллагаа шударга бус буюу хуульд заасан үндэслэл, журмыг зөрчин буй ялимгүй үйлдэл ч шударгаар шүүлгэх эрхийн зөрчил гэж дүгнэгдэх ёстой.

Хэрэг бүртгэлтийн үед шударгаар шүүлгэх эрхийн илрэл.

Хэрэг бүртгэлт гэх үе шат нь гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээлэл хүлээн авахаас эхлэн эрүүгийн хэрэг үүсгэж, яллагдагчаар татах хүртэл орон зайг хэлдэг. Энэ хүрээнд гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээлэл хүлээн авах, түүнийг бүртгэх, хяналт тавих, хойшлуулшгүй тохиолдолд хэрэгжүүлэх бүхий л ажиллагаанд хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хэрэгжих ёстой. Зарим талаараа хууль зүйн нарийвчилсан зохицуулалт байхгүй бол хүний эрхэд суурилсан хандлагаар авч үзэж шийдвэрлэх эрмэлзэл, хандлага, зоригт үндэслэн тодорхой шийдвэр гаргахаар илэрхийлэгдэнэ.

Эдгээрээс гадна, гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээлэл, хэрэг бүртгэлтийн хэрэгт мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах удирдлага, зохион байгуулалтын оновчтой байдал ч үүнд хамаарна.

Одоогийн байдлаар гэмт хэргийн шинжтэй гомдол, мэдээллийг программ хангамжид бус нэгжийн даргын

үзэмжээр мөрдөгчид хуваарилж буй байдал нь зарим төрлийн эрсдэлийг бий болгосоор байна. Тухайлбал, ашиг сонирхлын үүднээс мөрдөгчийн нэр зааж гомдлыг шалгуулах, тодорхой этгээдийн хэргийг субьектив сонирхол бүхий мөрдөгчөөр шалгуулах зэрэг болно. Иймээс мөрдөгчид хуваарилагдаж буй гомдол, хэрэг бүртгэлтийн хэргийг тохиолдлын журмаар хуваарилах хэрэгцээ шаардлага байсаар байна. Энэ тохиолдолд шударгаар шүүлгэх эрх зөрчигдөх нөхцөл байсаар байгааг харуулна.

Мөрдөн байцаалтын үед шударгаар шүүлгэх эрхийн илрэл.

Мөрдөн байцаалтын үе шатад эрүүгийн хэрэг үүсгэж, яллагдагчаар татах тухай тогтоол гарснаас хэргийг шүүхэд шилжүүлэх хүртэл цаг хугацаа, орон зайг хамруулдаг.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын ялгаа зааг тодорхой боловч агуулгыг нь тодорхойлж өгөөгүйгээс эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа хэрэгжүүлэгчдийн зүгээс чиг үүрэгтээ ашигтай байдлаар бусдын эрхийг хязгаарлах тохиолдол гаарсаар байна. Чухамхүү хэрэг бүртгэлтэд ямар ажиллагаа хийх боломжтой, харин ямрыг нь хийж болохгүй зэрэг зааг ялгааг хуульчилж өгөөгүй. Үүний улмаас эрүүгийн хэрэг үүсгэж, яллагдагчаар татах тогтоолыг үндэслэл хангалтгүй байсан ч гаргадаг хандлага газар авав.

Энэ нь үндэслэлгүйгээр эрүүгийн хэрэг үүсгэж, яллагдагчаар татах тухай тогтоол гаргасан хяналтын прокурорт ямар нэгэн хууль зүйн хариуцлага байдаггүйтэй холбоотой.

Гэмт хэрэгт хөөн хэлэлцэх хугацааг эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах тухай тогтоол үйлдэх хүртэл тоолдог болсон гаж тогтолцооноос үүдэн мөрдөгч,

ᠬᠤᠠᠨᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ ᠤᠯᠤᠰᠤᠨ

прокурор хэргийг “шуурхай” шийдвэрлэх ямар ч эрмэлзэлгүй болсон. Хөөн хэлэлцэх хугацаа дөхөөд ирэхэд яллагдагчаар татчихдаг буруу тогтолцоо бүрдсэн. Энэ нь хүнийг хууль ёсны хүрээнд эрүүдэн шүүж буй хэлбэрт шилжсэн.

Хэрэг бүртгэлтийн ажиллагаа бүрэн бодитой явагдсаны үндсэн дээр яллагдагчаар татах учиртай, гэтэл мөрдөн байцаалтын явцад хэрэг бүртгэлтийн шатанд хийж гүйцэтгэх ёстой байсан ажиллагаануудыг нөхөн гүйцэтгэж байгаа нь хүнийг үндэслэлгүйгээр яллагдагчаар татсанд тооцогдоно. Өөрөөр хэлбэл, урьдаар яллагдагчаар татчихаад, яллагдагчаар татсанаа дараа нь зөвтгөж, шаардлагатай нотлох баримтыг цуглуулж байна гэсэн үг юм.

Мөн хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын шатанд хэргийг эцэслэн шийдвэрлэх эрх хэмжээ прокурорт байдаг нь мөрдөх чиг үүргийн байгууллага байх шаардлагагүйг шууд илтгэнэ. Энэ нь прокурорын байгууллагын хяналтын чиг үүрэг гүйцэтгэх шинжтэй болсны илрэл юм.

Шүүхэд хэрэг хянан шийдвэрлэх явц дах шударгаар шүүлгэх эрхийн илрэл.

Шударгаар шүүлгэх эрхийн чухал баталгааны нэг нь шүүхийн хараат бус байдал чухал нөлөөтэй. Шүүхийн бие даасан, хараат бус байдлыг бэхжүүлэхэд төрийн оролцоо ач холбогдолтой ч шүүх өөрөө санаачилгатай оролцох ёстой.

Шүүхийн бие даасан байдлыг бэхжүүлэхэд олон улсын хүлээн зөвшөөрөгдсөн тодорхой арга зүй байдаг ч, манай улсын хувьд төдийлөн хэрэгжүүлэхгүй байгаа нь сөрөг үр дагаврыг дагуулсаар байна.

Сүүлийн 5 жилийн хугацаанд шүүхтэй холбоотой хууль тогтоомжид багагүй өөрчлөлтүүд орсон ч

судалгааны агуулгад тохирно гэж үзэж, зарчмын шинжтэй 2 өөрчлөлтийг авч үзэхээр болов. Учир нь эдгээр өөрчлөлтүүд, онцгой, илүүтэйгээр хүний эрхийн зөрчлийг бий болгосон гэж судлаачийн зүгээс үзсэнтэй холбоотой.

Нэгдүгээрт хэргийг гэм буруугийн шүүх хуралдааны шатнаас нэмэлтээр мөрдөн байцаалтад буцаах боломжгүй зохицуулалт. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлтээр оруулсан өөрчлөлтөөр гэм буруугийн шүүх хуралдаанаас хэргийг нэмэлт мөрдөн байцаалтад буцаах боломжгүй болсон (Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2017).

Энэхүү зохицуулалт нь хэргийг шуурхай шийдвэрлэх ач холбогдолтой мэт боловч нөгөө талдаа эрүүгийн процессын хүрээнд эрх зүйн соёл, ухамсар сонгодог утгаараа төлөвшөөгүй одоо үед хүний эрхийг зөрчих эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна. Энэ нь бүрэн бус нотлогдсон хэргийг буцаах боломжгүй нөхцөл байдлын улмаас шийдвэрлэж бусдын эрхийг зөрчих зэрэг нөхцөл байдал дагуулах нь ойлгомжтой.

Шүүх аливаа эргэлзээ бүхий нөхцөл байдалтай хэргийг зоригтой шийдвэрлэж байх нь шүүх л шийдэг гэж хөнгөн ханддаг мөрдөгч, прокурорын хандлагыг өөрчилж, зөвхөн хуульд захирагдах эрх зүйн соёл төлөвшихөд тустай.

Хоёрдугаарт хяналтын шатны шүүхэд хэргийг хянан шийдвэрлэх шаардлагыг нэмэгдүүлсэн, мөн хяналтын шатны шүүхийн шийдвэрийг дахин хянан хэлэлцүүлэх тусгай журмыг хүчингүй болгосон зэрэг болно. Олон улсын хүний эрхийн байгууллагаас дээд шатны шүүхээр хянан шийдвэрлүүлэх боломж нь нээлттэй байх тусмаа хүний эрхийг хангаж байна гэж зөвлөдөг бол манай

အထူးသတိပြုရန်

болж, төлөвшөөгүйгээс түүний зөрчлийг таних, уг эрхийг хангах асуудал орхигдсоор иржээ. Шударгаар шүүлгэх эрхийн хэрэгжилт нь хуульд заасныг ягштал баримтлаад хангалтгүй ба хүний эрхэд суурилсан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэхээс эхлэх учиртай.

Судалгааны үр дүнд дараах дүгнэлтэд хүрэв. Үүнд:

1. “Шударга шүүх” гэх ойлголт нь парадокс болох нь үндэсний эрх зүйн тогтолцоо, эрүүгийн процессын загварт хийсэн судалгааны дүнд тодорхойлогдож байна. Өөрөөр хэлбэл, аливаа шийдвэрийн амин сүнс нь шүүгчийн дотоод итгэл үнэмшил бөгөөд эрх зүйн ухамсрыг удирдлага болгон, зөвхөн хавтаст хэргийн хүрээнд л ямарваа нэгэн шийдвэрийг гаргадаг. Хэрэв хавтаст хэрэгт шударга бус арга хэрэгслээр нотлох баримт цуглуулсан бол тэдгээрийг үндэслэж гаргах шийдвэр нь ямар ч байсан шударга байх боломжгүй. Иймээс шүүх шударга байх боломжгүй бөгөөд харин шударгаар шүүлгэх эрхийн асуудал хөндөгдөнө.

2. Шударгаар шүүлгэх эрх нь нэгжийн бус, бүрдлийн шинжтэй жам ёсны эрх мөн. Гэмт хэрэг анх бүртгэгдсэн цагаас эхлэн гэмт хэрэг мөрдөх төрийн чиг үүргийн бүхий л үе шатад гагцхүү хуулийг баримталсан, хүний эрхэд суурилсан хандлага, тогтолцоо бүхий байдлаар илэрхийлэгддэг өргөн цар хүрээ бүхий шинжийг агуулдаг. Хэдийгээр гэмт хэрэг үйлдсэн нь бусад нотлох баримтаар тогтоогдож байгаа хэдий ч зарим нотлох баримт цуглуулахдаа хууль зөрчсөн л бол шударгаар шүүлгэх эрхийн зөрчил гэж үзнэ. Өөрөөр хэлбэл, энэ эрхийн мөн чанар нь гэм буруутай эсэх нь дараагийн асуудал, урьдаар эрүүгийн процессын оролцогчийн хувьд ямар эрх, үүрэг эдлэх ёстой, тэр

Харин өмнөх хуулийн зохицуулалт нь хяналтын шатны шүүхийн шийдвэр хууль зөрчсөн нь тодорхойлогдвол түүнийг хянаж, бүх шүүгчдийн хурлаараа зөвтгөх боломж нь нээлттэй байсан.

Энэ мэтчилэн, шударгаар
шүүлгэх эрхийн нэгдсэн ойлголт бий

бүгдийг гарцаагүй эдлүүлж байж сая хангагддаг.

3. Эрүүдэн шүүхээс ангид байх эрх нь шударгаар шүүлгэх эрхийг бүрдүүлэгч чухал хэсэг мөн. Энэ эрх нь зөвхөн гэмт хэрэг үйлдсэнд сэжиглэгдэн, шалгагдаж байгаа этгээдэд хамааралтай гэвэл өрөөсгөл юм. Мөрдөх институтын чиг үүрэгт хамаарч, оролцож байгаа бүхий л субъектэд хамаарна. Учир нь гэрч, хохирогч, иргэний нэхэмжлэгчийн эрхийг хангасны үндсэн дээр бэхжүүлсэн нотлох баримтаар л гэмт хэрэгтнийг буруутгах, эрхийг нь хязгаарлах үндэслэл бий болдог зүй тогтолтой.

4. Шударгаар шүүлгэх эрхийг хангахад эрүүгийн процессын тодорхой хуульчилсан байдал туйлын чухал болохыг судалгааны үр дүн тодорхой харуулав. Учир нь эрүүгийн процесст хүний эрхийг хөндөх хил, хязгаарыг тодорхой болгож өгөөгүйгээс хэрэгжүүлэгчийн зүгээс дур зорго бий болж, чиг үүрэгтээ ашигтай байдлаар хэм хэмжээг тайлбарлаж, хэрэглэх хандлагатай болдог аж.

Ашигласан материал

Амарсанаа, Ж. (2000). *Хүний эрх: олон улсын ба үндэсний эрх зүйн асуудал*. Улаанбаатар.

Жанцан, С. (2008). Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа ба хүний эрх. *Хууль дээдлэх ёс*, 9.

Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, 14 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг (НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 2200А (XXI) тогтоол 1966 оны 03 23).

Сайнбаяр, Н. (2024). *Хүний эрхэд суурилсан мөрдөн шалгах ажиллагаа*. Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

Совд, Г. (1999). Монгол Улсын Үндсэн хууль. *Хүний эрх*, 50-51 дэх тал.

Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, 10 дугаар зүйл (Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Ерөнхий Ассамблейн 217А (III) тогтоол 1948).

Эрдэнэбат, Х. (2002). *Хүний халдашгүй эрх*. Улаанбаатар.

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2022 оны 06 дугаар сарын 03-ны өдрийн нэмэлт өөрчлөлт (Улсын их хурал 2017).

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТИЙН ХАРИЛЦААНД БИЕ ДААН ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭГЧИЙН ЭРХ ЗҮЙН БАЙДЛЫГ ТОДОРХОЙЛОХ ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГА

THE NECESSITY TO DETERMINE THE LEGAL STATUS OF SELF-EMPLOYED INDIVIDUALS IN LABOR RELATIONS IN MONGOLIA

Дэчинбэгзийн Отгонсүрэн*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Хувийн эрх зүйн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахлах дэслэгч

Pol. 1st Lt Dechinbegz Otgonsuren, lecturer, Private Law Department, Law and Social Sciences School, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиогч: dechinbegzotgonsuren@gmail.com

Хураангуй: Монгол Улс дахь хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд зохицуулагдаагүй байгаа “бие даан хөдөлмөр эрхлэгч”-ийн эрх зүйн байдал, нийгэм эдийн засгийн баталгаа, хөдөлмөр эрхлэлтийг судлан дүгнэлт өгөх зорилго агуулсан. Хөдөлмөрийн харилцаанд зарим бүлгийн иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг тодорхойлон, эрх зүйн зохицуулалтыг хийсэн ч “Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч”-ийн зохицуулалтыг орхигдуулсан бөгөөд “Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль” бусад хууль тогтоомжид дурдсан нэр томъёо, тавигдах үндсэн шаардлагын хүрээнд “Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч”-ийн ангилал нийцэхгүй байгаа тул “Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч” -ийн эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгох хэрэгцээ шаардлага үүссэн байна. Хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд бие даан хөдөлмөр эрхэлж, эрсдэл нөхцлөө өөрөө биечлэн хариуцаж, түүнийхээ хариу төлбөрөөр амьжиргааныхаа үндсийг бүрдүүлдэг, судалгаа, бүртгэлд “ажилгүй”, “хувиараа” гэх тодотголтой иргэдийн нийгмийн харилцааг зохицуулахад эрдэмтэн судлаачдын анхаарлыг хандуулахад энэхүү өгүүллэг ач холбогдолоо өгнө гэж үзэж байна. Энэ талаарх судалгаа, дүгнэлт эрдэмтэн, судлаачдын бүтээлд одоогоор дурдагдаагүй байна.

Abstract: The aim is to examine the legal status, socio-economic guarantees and employment of “self-employed persons” who are not regulated in Employment Relations in Mongolia. Despite the definition and legal regulation of the employment of certain groups of citizens in labor relations, the regulation of “self-employed” was omitted, and the “Employment Support Act” does not correspond to the classification of “self-employed” within the framework of the terms and basic requirements mentioned in other legislation, there is a need to establish the legal regulation of “self-employed”. It is expected that this article will be useful for scientists and researchers to draw attention to the management of social relations between “unemployed” and “private” people in the employment relations, who are self-employed, personally responsible for their risks and their livelihood through their compensation. Research and conclusions on this matter have not yet been mentioned in scholarly works.

Түлхүүр үгс: Хөдөлмөр эрхлэлт, харилцаа, зохицуулагдаагүй, хувиараа.

Keywords: Employment, relations, unregulated, private.

Удиртгал

Хөдөлмөрийн онол нь хөдөлмөрийн үнэ цэнэ, зарцуулалтын

онолуудыг бий болгодог бол эдгээр онолууд нь эцсийн дүндээ эдийн засгийн онолыг бүрдүүлж хувь хүний хөгжил

Дэчинбэгз Отгонсүрэн

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХ УЙРХАМ

хийгээд улс орны хөгжлийг тодорхойлох өргөн утга агуулгатай харилцаа байдаг. Иргэдийн хүсэл сонирхол хомсдолын онолд тулгуурлан хөдөлмөр эрхлэх хэрэгцээ шаардлагыг бий болгож байдаг. Монгол Улс дэлхийн улс орнуудын нэгэн адил НҮБ-ын мэргэшсэн байгууллага болох ОУХБ-т /Олон улсын Хөдөлмөрийн байгууллага- International Labour Organization, ILO/ 1968 онд гишүүнээр элсэж, тус байгууллагын гэрээ, конвенцыг даган мөрдөж, дотоодын хууль тогтоомждоо тусган биелэлтийг ханган, тухайн харилцаанд төрийн хяналтыг тогтоон талуудын эрх ашгийг хамгаалан хөдөлмөрийн харилцаанд эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлсээр ирсэн байна. Монгол Улс хувийн өмчийг дэмжсэн эдийн засгийн нээлттэй бодлогыг хэрэгжүүлээд 30 гаруй жил болж байна. Нийгэм хөгжиж, нээлттэй эдийн засгийн бодлого хүрээллээ тэлэх тутамд шинэ төрлийн ажил үйлчилгээ бий болж, хөдөлмөрийн харилцаа өргөжиж байдаг. Ардчилал, хүний эрх, хувийн өмч, өмчийн олон хэлбэр гэх мэт нэр томьёо бидэнд хэдий нь танил болсон үүнийг дагаад зэрэгцэн хөгжиж байгаа зүйл бол хөдөлмөрийн зах зээл юм. Монгол Улсын Үндсэн хуульд ажил мэргэжлээ чөлөөтэй сонгох, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах, цалин хөлс авах, амрах, хувийн аж ахуй эрхлэх эрхтэй, хэнийг ч хууль бусаар албадан хөдөлмөрлүүлж болохгүй (Үндсэн хууль, 1922) хэмээн заасан байдаг нь өнөөдөр хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль тогтоомжуудын үндсэн эх сурвалж болж байдаг. Хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд “Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч” буюу зар болон дуудлагаар, очиж хөдөлмөр эрхэлж байгаа иргэдийг тодорхойлох нэр томьёо, эрх зүйн байдал, нийгэм эдийн засгийн баталгаа, төрөөс үзүүлэх хөнгөлөлт, боломж гэх мэт асуудлууд нь хэрхэн шийдэгддэг талаарх тодорхойгүй асуудлыг шинжлэх ухааны

үндэслэлтэйгээр тодруулах нь чухал юм. Үүний тулд дараах асуудалд анхаарал хандуулах хэрэгцээ шаардлага бий болсон байна.

Нэгдүгээрт: Бие даан хөдөлмөр эрхлэгчийн эрх зүйн байдлыг хууль тогтоомжид хэрхэн тодорхойлж, статистик судалгаанд дурдсан талаар судлан дүгнэх

Хоёрдугаарт: Гадаадын улс орнуудын туршлагад бие даан хөдөлмөр эрхлэгчийг хэрхэн тодорхойлж, нийгэм эдийн засгийн баталгааг хангаж байгааг судлан дүгнэх

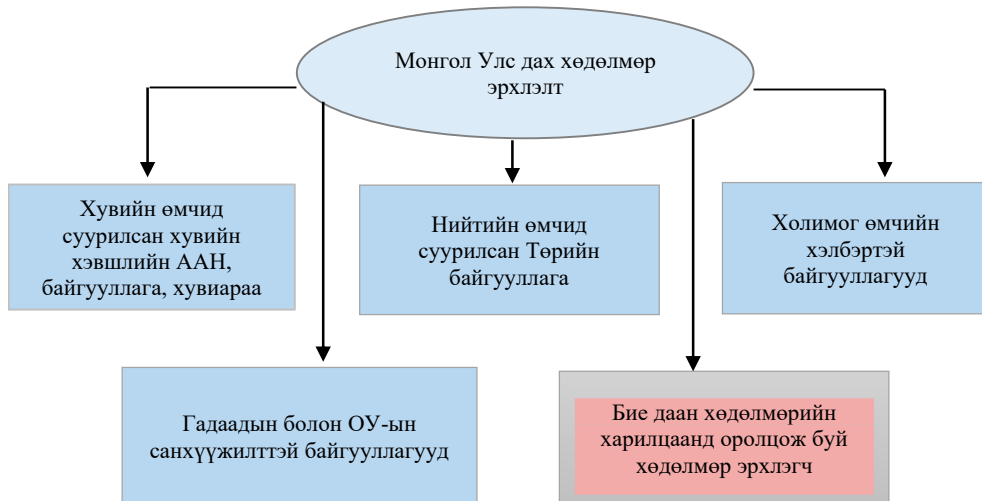
Гуравдугаарт: Монгол Улс хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд цаашид бие даан хөдөлмөр эрхлэгчийн эрх зүйн байдлыг хэрхэн тодорхойлж, хөдөлмөрлөх эрх, нийгэм эдийн засгийн баталгааг хангах бодлого баримталж байгаа эсэхийг судлан дүгнэж эрх зүйн орчиныг сайжруулах шаардлагатай юм.

Үндсэн хэсэг

Хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаа нь нийгмийн олон талт харилцааны нэг хэсгийг зохицуулдгаараа бусад салбар эрх зүйгээс зохих ялгаа онцлогтой. Хөдөлмөрийн харилцаа нь өмчийн хэлбэрээс үл харгалзан бүх салбарыг хамран эрх зүйн үр дагавар бий болгож байдгаараа бусад салбар эрх зүйн харилцаанаас өргөн цар хүрээтэй байдаг. Хөдөлмөрлөх эрхийн харилцаанд оролцож байгаа нийт иргэдийн эрх, үүрэг, нийгэм хамгааллын асуудалд анхаарал хандуулан хөдөлмөрийн эрх зүйн харилцааны “Хөдөлмөрлөх эрх чөлөөг баталгаажуулах”, “Үл ялгаварлан гадуурхах” (Хөдөлмөрийн тухай хууль, 2021), суурь зарчмыг баримтлан хөдөлмөрийн харилцаан дахь эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх хэрэгцээ бий болсон байна. Монгол Улсад хөдөлмөр эрхлэх насны иргэдийн 56.4 хувь нь хөдөлмөр эрхэлж байна гэсэн 2024 онд судалгаа гарсан байна (Үндэсний статистикийн хороо, 2024 он). Судалгааны дүнг дүгнэвэл үлдсэн хувь нь идэвхтэй ажил

хайгч, бүртгэлгүй, орлого тодорхойлох боломжгүй иргэд байна. Нийгмийн халамжийн тухай хуульд 3.1.2."нийгмийн халамжийн дэмжлэг, туслалцаа зайлшгүй шаардлагатай өрхийн гишүүн-иргэн" гэж Үндэсний статистикийн хороо, нийгмийн халамжийн асуудал эрхэлсэн төрийн

захиргааны төв байгууллага хамтран баталсан аргачлалын дагуу өрхийн мэдээллийн нэгдсэн санд орсон, амьжиргааны түвшин нь тухайн үеийн ядуурлын шугамаас доогуур өрхөөс сонгогдсон өрхийн гишүүнийг (Нийгмийн халамжийн тухай хууль, 2012) гэж хуульчилсан байна.

Загвар 1. Хөдөлмөрийн харилцааг хэрэгжиж байгаа өмчийн хэлбэрийн цар хүрээгээр нь схемээр тодорхойлсон нь

Монгол Улсад нийгмийн халамжийн үйлчилгээнд хамрагдагчдын тоо сүүлийн жилүүдэд нэмэгдэх хандлагатай байна. 2023 оны эхний арван сарын байдлаар 2.6 сая иргэн нийгмийн халамж, үйлчилгээнд хамрагдсан нь өмнөх оны мөн үеэс 39,500 хүнээр буюу 1.6 хувиар өссөн үзүүлэлт юм. (Билгүүн, 2023) 2023 оны нэгдүгээр сард нийгмийн халамжийн үйлчилгээнд хамрагдагчдын тоо 1.5 сая байсан бол, 2023 оны эхний хагас жилийн байдлаар энэ тоо 2.3 саяд хүрсэн байна. (Үндэсний статистикийн хороо, 2023)

Идэвхтэй ажил хайгч, бүртгэлгүй, орлого тодорхойлох боломжгүй 46.3 хувийн иргэдийн шалтгаан, нөхцөл, бодит тоон үзүүлэлтийг нарийвчлан тодорхойлоогүй тохиолдолд халамжийн сангаар дамжуулан халамжид хамрагдагчдын хувь хэмжээ өсөж, улсын

эдийн засаг, төсөвт ихээхэн хүнд дарамт болдог.

Монгол Улсын хууль тогтоомжид дараахь зүйл заалтуудад “хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч”, “ажилгүй”, “бие даасан ажил гүйлгээ эрхлэгч иргэн” гэдгийг доорх байдлаар тодорхойлсон байна.

1. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хуульд 3.1.8.-д "хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч" гэж дангаараа болон бусадтай хамтран аж ахуй эрхэлж, татварын албанд бүртгүүлэн бизнесийнхээ үйл ажиллагаанд нөлөөлөх шийдвэрээ хараат бусаар бие даан гаргадаг иргэнийг” (Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль, 2011) гэж тодорхойлсон байна. Тухайн тодорхойлолтыг авч үзвэл

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ
ЭРХЭМЖИЛЭЛТ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠠᠨ ᠤᠯᠤᠰ

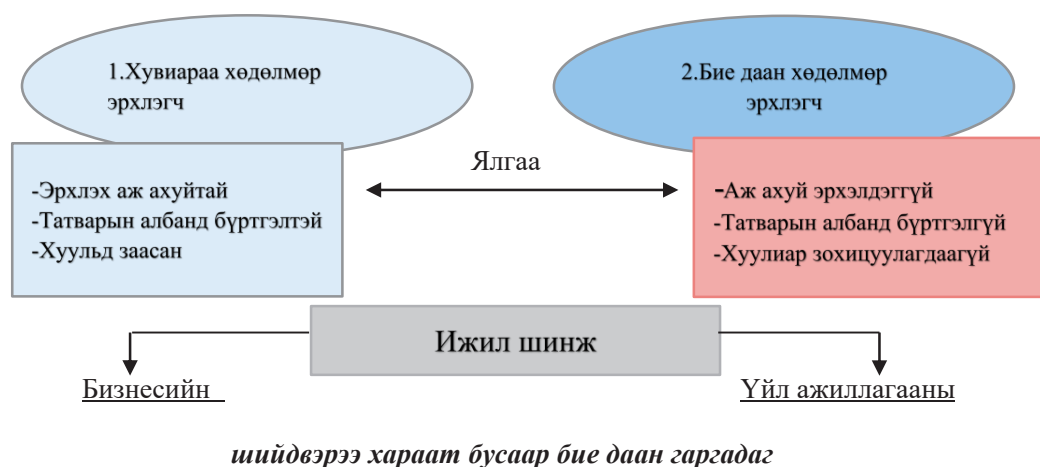
өмчийн хэлбэрийн хувьд өөрийн эрхлэх аж ахуйтай татварын албанд бүртгүүлсэн эрх эдэлж үүрэг хүлээх субъект байхыг илэрхийлсэн байна.

2. Мөн хуулийн 3.1.3."ажилгүй" гэж Төрийн албаны тухай хуульд заасан төрийн улс төрийн болон төрийн жинхэнэ албан тушаалд ажиллаагүй, түүнчлэн Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасан хөдөлмөрийн гэрээ, онцгой нөхцөл бүхий хөдөлмөрийн гэрээ, Иргэний хуулийн 359 дүгээр зүйлд заасан хөлсөөр ажиллах гэрээ (Иргэний хууль, 2002), тэдгээртэй адилтгах гэрээгээр ажил гүйцэтгээгүй, хувиараа ажил, үйлчилгээ эрхлээгүй байхыг... гэж заасан байна.
3. Татварын ерөнхий хуульд 6.1.43."бие даасан ажил гүйлгээ" гэж харилцан хамааралгүй этгээд хооронд хийсэн ажил гүйлгээг (Татварын ерөнхий хууль, 2019) гэж тодорхойлсон байна.

Тухайн эрх зүйн актуудаас үзэхэд хуулийг ойлгох, хэрэглэх, тайлбарлах ажиллагаанд нэр томьёо нэг мөр болж

чадаагүй байгааг харуулж байна. Хөлсөөр ажил гүйцэтгэх гэрээ байгуулсан болон байгуулаагүй ажил хөдөлмөр эрхэлж байгаа бие даасан үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг ажилтныг нийгэмд тодорхойлсон нэр томьёо байхгүй байгаа нь хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд зохицуулагдаагүй харилцаа байгааг харуулж байна. Монгол Улсад хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль тогтоомжид заасан “хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч”, “ажилгүй”, “бие даасан ажил гүйлгээ” гэсэн тодорхойлолтоор бие даан хөдөлмөр эрхлэгчийг тодорхойлох боломжгүй юм.

Судалгаа, анкет бөглөх, бүртгэлд хамрагдах тохиолдолд “хувиараа” гэдэг бичилт хийдэг ч энэ нь тухайн этгээдийн үйл ажиллагааг тодорхойлсон албан ёсны тодорхойлолт, нийгэм эдийн засгийн баталгааг хангах, хөдөлмөр эрхлэлтийн үндсэн нэр томьёо болж чаддаггүй байна. Монгол Улсад хөдөлмөр эрхлэх насны иргэдийн 56.4 хувь нь хөдөлмөр эрхэлж байгаа бол үлдсэн 43.6 хувийн хэдэн хувь (?) нь бие даан бүртгэлгүйгээр, статистик судалгааны дүнд хамрагдахгүйгээр хөдөлмөр эрхэлж байна гэдэг нь анхаарал татаж байна.

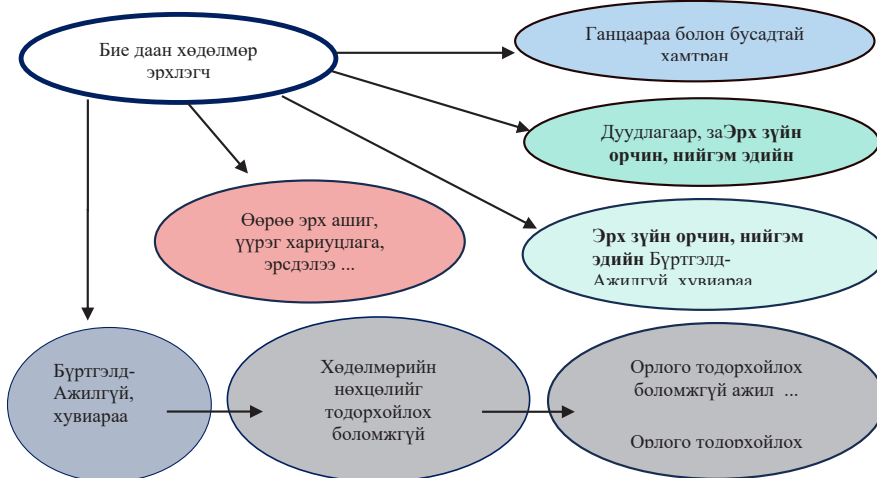
Загвар 2. “Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч”, “Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч”-ийн ялгаатай болон ижил төсөөтэй шинж

ОХУ-ын иргэний хууль, хөдөлмөрийн хууль болон холбогдох бусад хууль тогтоомжид хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн эрх, үүргийг тодорхойлсон (Крицкая, 2024). Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид нь аж ахуйн нэгж байгуулахгүйгээр бие даан ажил, үйлчилгээ үзүүлдэг иргэд гэж тодорхойлсон байна. Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид татварын албанд бүртгүүлж, татвар төлөгчийн хувиар албан ёсны статус авах, гэм хорыг арилгах, сайн дураараа нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгалд хамрагдах зэрэг заалт нь манай улсад мөрдөгддөг хууль тогтоомжтой адил төстэй байна.

ОХУ-ын Хөдөлмөрийн хуулийн хүрээнд эдгээр хүмүүсийг ердийн ажилтантай адилтгаж үзэхгүй бөгөөд үйл ажиллагааныхаа шинж чанараас хамааран өөр зохицуулалт үйлчилдэг. Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч нь ОХУ-ын эдийн засагт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд хууль эрх зүйн орчин нь уян хатан, дэмжлэг үзүүлэх чиглэлтэй байдаг байна. Манай улсаас онцлог ялгаа нь Хөдөлмөрийн тухай хуулиараа зохицуулагдаагүй харилцааг өөр бие даасан эрх зүйн зохицуулалт үйлчлэхээр заасан байна. Мөн ажил үйлчилгээ эрхлэх харилцааг зохицуулахдаа

Хөдөлмөрийн гэрээнээс тусдаа бие даасан үйлчилгээний гэрээ байхаар заажээ. (Үйлчилгээ үзүүлэх гэрээ). Мөн хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчийг тодорхойлохдоо жилийн 2.4 сая рублиас хэтрээгүй байхыг ойлгохоор заажээ. Тиймээс хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг иргэнийг орлого олох үйл ажиллагаа эрхэлдэг, хувиараа бизнес эрхлэгчээр бүртгүүлээгүй субъект гэсэн тодорхойлолтыг албан ёсны эрх зүйн түвшинд хуулийн дагуу норматив эрх зүйн актад тусгасан бөгөөд нэр томьёоны хувьд тодорхой болсноор цаашид эрх зүйн орчныг нарийвчлах боломжтой болсон (Александрович, 2022) гэсэн байна.

Хөдөлмөрийн эрх зүй бол ажилтнуудын хөдөлмөрийн болон түүнээс уламжлан үүсэх харилцааг зохицуулагч эрх зүйн хэм хэмжээний нийлбэр, систем бөгөөд хөдөлмөрийн эрх зүйн шинжлэх ухаан нь салбар эрх зүйн хэм хэмжээний мөн чанар, үүрэг, түүний зохицуулах зүйл болсон нийгмийн харилцааг судлах, үүнийхээ дагуу Монгол Улсын Хөдөлмөрийн хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох үзэл баримтлал, үндэслэлийг боловсруулах зорилго бүхий хууль зүйн шинжлэх ухааны нэг салбар юм.

Загвар 3. Бие даан хөдөлмөр эрхлэгчийн онцлог

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮҮЛЬ ЗҮЙН
УНДЭСЛЭЛИЙН
БҮЛЭГ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠰᠤᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ

Нийтлэг чанартай акт бол ажилтнуудын хөдөлмөрийг нэгдмэлээр зохицуулах төрийн бодлогын илрэл бөгөөд улс ардын аж ахуйн бүх салбарт буюу бүхий л хөдөлмөрийн харилцааг зохицуулна (Баасан, 2021). Энэ нь Монгол улсын нутаг дэвсгэрт хөдөлмөр эрхлэлтийн бүхий л харилцааг Хөдөлмөрийн тухай хууль тодорхойлон заахыг илэрхийлсэн байна.

“Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч” иргэдийн гүйцэтгэж байгаа ажил үйлчилгээний онцлогоос хамаарч хөлсөөр ажил гүйцэтгэх гэрээнд хамааруулж амаар гэрээ байгуулсан гэж үзэх үндэслэлтэй ч хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцааны аль хэсэгт хамааруулан

төрөөс ямар, дэмжлэг эдлэх нь тодорхойгүй байна. Монгол Улс нь хөлсөөр ажил гүйцэтгэх гэрээг бие даан хөдөлмөр эрхлэгч иргэдийн хөдөлмөрийн харилцаанд хэрэглэн тухайн харилцаанд гэм хор үүссэн тохиолдолд хохирлыг хэрхэн барагдуулах талаарх асуудалд нотолгооны баримтын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрдөг ч хөлсөөр ажил гүйцэтгэх гэрээ нь тухайн ажил үйлчилгээг гүйцэтгэж буй бие даан хөдөлмөр эрхлэгчийг тодорхойлох нэр томьёо, эрх зүйн байдал, нийгэм эдийн засгийн баталгаа, төрөөс үзүүлэх нийгэм хамгааллын үндсэн асуудлуудад хамаардаггүй байна.

д/д	Судалгааны асуумж	БГД дүгээр хороо		
		1	2	3
1	Таны харьяа хороо дүүрэг дэх хөдөлмөр эрхлэлтийн бүртгэл	a		b
		Ажилгүй-32%		Хувиараа ямар нэгэн хөдөлмөр эрхэлдэг-68%
2	Та идэвхтэй ажил хайгч мөн үү	a	b	c
		Тийм-37%	Үгүй-12%	Би өөрийн бие даасан ажилтай-51%
2	Таны орлогын эх үүсвэр	a	b	c
		Өрхийн гишүүдийн орлого-23	Хувиараа хийдэг ажил-61.2%	Бусад-15.8%
3	Та хэрвээ бие даан хөдөлмөр эрхэлдэг бол орлого тогтмол байдаг уу	a	b	c
		Ажил олдох эсэхээс хамаардаг-49%	Тодоройлох боломжгүй-34.3%	Орлого байхгүй-16.7%
4	Тогтмол ажлын байртай байхыг илүүд үздэг үү ?	a	b	c
		Тийм-38%	Үгүй-1.4%	Бие даан хөдөлмөрлөх нь давуу байдаг-60.6%
5	Та бие даан хөдөлмөр эрхэлдэг бол хөдөлмөр хамгаалал аюулгүй ажиллагаа, эрүүл ахуйг хэрхэн хангадаг вэ	a	b	c
		Өөрөө бүх эрсдэлээ тооцож хангадаг-67.3%	Ажил олгогчтой харилцан ярилцаж хангадаг-8%	Ерөнхийд нь мэддэг-24.7%
6	Та бие даан хөдөлмөр эрхэлдэг багаж тоног төхөөрөмжийн асуудлаа хэрхэн шийддэг вэ?	a	b	c
		Өөрөө бэлтгэдэг-61.6%	Ажил олгогччоор гаргуулдаг-11.3%	Хариулах боломжгүй байна-27.1%
7	Та нийгмийн даатгал, эрүүл мэндийн даатгал төлдөг үү	a		b
		Тийм-7.1%		Үгүй-92.9%
8	Таны өрхийн ам бүлийн тоо	a	b	c
		(1-3)-28%	(4-6)- 39%	7 ба түүнээс дээш-33%
9		a	b	c

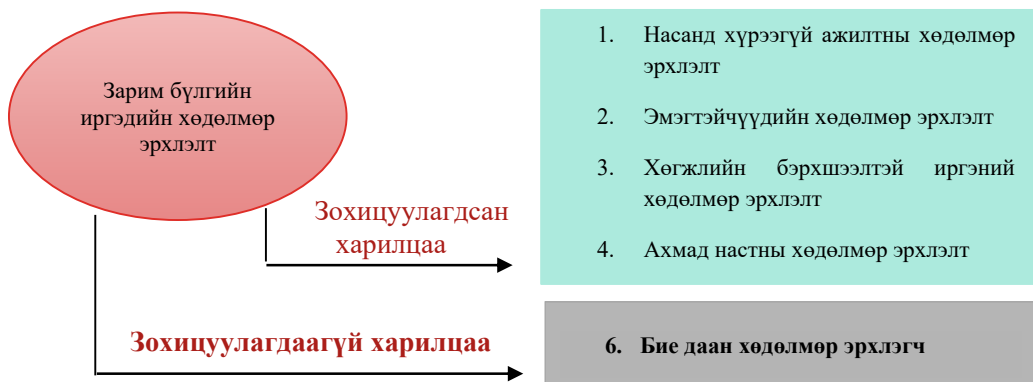
	Та хороо дүүргээс ямар нэг хөдөлмөр эрхлэлтгүй холбоотой халамж үйлчилгээ, сургалтад хамрагдаж байсан уу?	Сургалтад хамрагдаж байсан- 5.8%	Тоног төхөөрөмжийн тусалцаа авч байсан-0.4%	Үгүй-93.8%
10	Та бие даан хөдөлмөр эрхлэх үедээ гэмтэл бэртэл авч байсан уу? Тийм бол тэр үед эмчилгээний зардлыг хэрхэн шийдвэрлэж байсан бэ?	Тийм-38 иргэн хариулсан Түүнээс		
		a	b	c
		Өөрөө бүх зардлаа хариуцсан- 81%	Нийгмийн даатгалын хүрээнд нөхөн олговор авч байсан-7.6%	Ажил олгогч зарим хэсгийг шийдвэрлэсэн- 11.4%

Хүснэгт 1. Нийслэлийн БГД-ийн ... дүгээр хорооны “ажилгүй”, “хувиараа” гэх бүртгэлд бүртгэгдсэн 23-45 насны 123 иргэний дунд зохион байгуулсан судалгааны дүн

Дээрх судалгааны дүнгээс харахад ажилгүй гэх бүртгэлтэй ч хувиараа гэсэн нэрийн дор иргэд хөдөлмөрийн харилцаанд бие даан оролцдог ч тэдний эрх ашиг, хөдөлмөрлөх эрх, нийгэм эдийн засгийн баталгааны асуудалд төрийн бодлого, зохицуулалт дутагдаж байгааг илэрхийлж байна.

Бие даан хөдөлмөр эрхлэгчид төрөл бүрийн салбарт хөдөлмөр эрхэлж байна. Жишээ нь: Боловсролын чиглэлээр гэрийн багш, барилгын чиглэлээр ахуйн зориулалтын байшин барих, барилгын засал чимэглэл, газар

шорооны ажил, автомашин засвар, дуудлагын жолооч гэх мэтчилэн өөрт байгаа багаж хэрэгсэл, туршлага, ур чадвараа ашиглан зар болон дуудлагаар ажил үйлчилгээ эрхэлж байгаа иргэдийн хөдөлмөрийг тодорхойлох хууль ёсны нэр томъёотой болгож хөдөлмөрийн харилцаанд эрхийг нь хангаж, зохицуулалт хийх нь тодорхой бүлгийн иргэдийн амьжиргааг баталгаажуулах замаар нийгмийн халамжид хамрагдагчдын хувь хэмжээг бууруулах боломжтой юм.

Загвар 4. Хөдөлмөрийн харилцаанд дахь зохицуулагдсан харилцаа ба зохицуулалт шаардагдаж байгаа харилцаа

Дүгнэлт

“Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч”-ийг цаашид хөдөлмөрийн эрх зүйн харилцааны судлагдахуун болгож,

бүртгэл, татвар, даатгал, нийгмийн халамж тусламж үйлчилгээнд хэрхэн яаж хамруулах зэрэг олон асуудлууд нь төрөөс зохицуулалт хүлээж байгаа

ХҮҮЛЬ САХИУЛАХУЙ

бөгөөд нэр томьёо тодорхой болсоноор тухайн асуудлуудыг эрх зүйн социологийн үүднээс судлан илрүүлэх хэрэгцээ шаардлага бий болно.

“Хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд өөртөө шийдвэр гарган, ажил олгогчтой хүсэл зоригийн үндсэн дээр тохиролцоонд хүрч хөдөлмөрийн аюулгүй байдал, эрүүл ахуйг ханган, орлогоо тодорхойлох боломжгүй, ажлын дадлага туршлага ур чадвараа хөгжүүлэн амьжиргаагаа дэмжиж, өөртөө туслан ажлын байр бий болгож хуулийн этгээдийн бүртгэлд бүртгэгдээгүй, хөдөлмөр эрхлэгч иргэнийг “Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч” гэнэ хэмээн тодорхойлж, жилийн орлого нь сарын цалингын доод хэмжээг 12 дахин нэмэгдүүлэн түүнээс ихгүй байх гэх мэтчилэн зааж эрх зүйн орчиныг тодорхойлж болох юм.

Хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд ганцаараа болон бусадтай бие даан хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд оролцож түүний хариу төлбөр болох ажил гүйцэтгэсэн орлогоороо гэр бүл, ахуй нөхцөл, нийгэм эдийн засгийн баталгаагаа хангаж, улс орны эдийн засагт тодорхой хувь нэмрээ оруулж байгаа иргэдийг анхааран үзэж, эрх зүйн зохицуулалтыг нь боловсронгуй болгох шаардлагатай юм. Бие даан хөдөлмөр эрхлэгчийн эрх зүйн байдлыг тодорхой болгосноор доорх нөхцөлүүд бий болж эрх зүйн хэм хэмжээ нийгмийн харилцааг зохицуулах үндсэн үүргээ гүйцэтгэнэ гэж дүгнэж байна.

Санал

- “Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч”-ийг “хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч”, “ажилгүй” гэх нэр томьёоноос ялган авч үзэж, статистик тоон үзүүлэлтийг бодитоор тооцон гаргах, судалгаанд дурдагдсан 46.3 хувийг бүрдүүлж байгаа иргэдийн хэдэн хувь нь “Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч” ангилалд хамрах иргэн байгааг

тодорхойлон, ажиллах хүчний нөөц, нийгэм хамгааллын бодлогыг бодит үзүүлэлтэд тулгуурлан тодорхойлох.

- Хөдөлмөрийн тухай хуульд хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд нэмэлтээр “Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч” гэсэн нэр томьёог оруулах нь тэдгээр иргэдийн эрх зүйн байдлыг тодорхойлох замаар зарим бүлгийн иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн ангилалд багтаан зохицуулалт хийснээр хүний эрх, эрх чөлөөг ханган, хэрэгжүүлсэн эрх зүйн хийдэлгүй нийгмийн харилцааг бүрэн зохицуулах хүчин чадалтай нийтлэг эрх зүйн акт болно. Нийгмийн харилцааг зохицуулах үндсэн үүргийнхээ хувьд нийтэд ойлгомжтой хүртээмжтэй байхын тулд нэр томьёо салаа утгагүй бусад эрх зүйн акт, хууль тогтоомжтой зөрчилдөхгүй нэг мөр ойлголт хэрэглээнд нэвтэрч ашиглах.
- “Бие даан хөдөлмөр эрхлэгч” иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаанд дахь хөдөлмөрийн аюулгүй байдал эрүүл ахуй, нийгэм хамгааллын үндсэн асуудлууд нь төрөөс дэмжих бодлогын хүрээлэлд оруулж хувь хүн, өрх гэр бүл, улс орны хөгжилд хувь нэмрээ оруулах төдийгүй чинээлэг дунд давхаргынхныг бүрдүүлэхэд ахиц дэвшил бий болгоно гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

Александрович, Ш. С. (2022). *Теория труда : учебник*. Москва. <https://e-univers.ru/upload/iblock/70d/fvus5asekeqn452188qm2h8no075rt8p.pdf> f Гаргасан

Баасан, Л. (2021). *Хөдөлмөрийн эрх зүй: ерөнхий анги*. Улаанбаатар.

අපරිමිත ධන අනුක්රමයක අවමය

- Билгүүн, Б. (2023). *Нийгмийн халамж, үйлчилгээнд хамрагдсан хүний тоо өмнөх мөн үеэс 39,500-аар нэмэгджээ*. ikon.mn: <https://ikon.mn/n/30b2-ээс>
Гаргасан
- Иргэний хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: №07, 32 дугаар бүлэг 359 дүгээр зүйл. (Улсын их хурал 2002).
- Крицкая, М. (2024). *На что рассчитывать самозанятым в 2025 году*. Контур журнал: <https://kontur.ru/articles/4818-ээс>
Гаргасан
- Нийгмийн халамжийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: №08 (Улсын их хурал 2012).
- Татварын ерөнхий хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: №226, 1.43-р зүйл. (Улсын их хурал 2019).
- Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №1 (Улсын их хурал 1922).
- Үндэсний статистикийн хороо. (2023). *ҮСХ:Нийгмийн халамжийн үйлчилгээнд хамрагдчдын тоо*. Ulaanbaatar News LLC: <https://ubn.mn/p/38308-ээс>
Гаргасан
- Үндэсний статистикийн хороо. (2024). *Албан бус хөдөлмөр эрхлэгчид, хөдөлмөр эрхлэлтийн статусаар, хүйс, бүс, аймаг, нийслэлээр, жилээр*. Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан: https://www.1212.mn/mn/statistic/statcate/573055/table-view/DT_NSO_0400_082V7-ээс
Гаргасан
- Хөдөлмөрийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл: №31, Ерөнхий анги: дугаар зүйл 5.1.2 (Улсын их хурал 2021).
- Судалгааг зохион байгуулахад дэмжлэг үзүүлсэн Нийслэлийн БГД-ийн ... хорооны засаг дарга Гинжхуягийн Жаргалсайхан таньд болон танай хамт олонд ажлын өндөр амжилт хүсье.

ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН СОНСОГЧИЙН ЁС СУРТАХУУНЫ ХЭМ ХЭМЖЭЭ

THE MORAL STANDARDS OF CADETS AT THE UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS

Лувсанравдангийн Энэрэл*

Дотоод хэргийн их сургуулийн Сургалтын бодлого төлөвлөлтийн газрын Суралцагчийн хөгжлийн төвийн соёл, олон нийтийн ажил хариуцсан ахлах мэргэжилтэн, ахмад

Capt. Enerel Luvsanravdan, Senior Specialist in Social Programs and Culture, Student Development Center, Department of Educational Policy and Planning, University of Internal Affairs

Хүрэлбаатарын Ёндонжамц

Мөн сургуулийн Хангамж, ар талын газрын Авто техникийн албаны инженер-шалгах механик, дэслэгч

Lt. Khurelbaatar Yondonjamts, Engineer-Inspector (Mechanical), Auto Technical Department, Supply And Service Department, University of Internal Affairs

Жамбалдоржийн Даваадорж

Мөн сургуулийн Цэргийн албаны зохион байгуулалт, бэлэн байдлын газрын зэвсэг, хангалт хариуцсан чиглэлийн ахлах офицер, ахмад

Capt. Davaadorj Jambaldorj, Senior Officer in Charge of Weapons And Supplies, Military Service Organization and Preparedness Department, University of Internal Affairs

*хариуцлагатай зохиог:enerelmarujin@gmail.com

Хураангуй: Дотоод хэргийн их сургууль /цаашид “ДХИС” гэх/-ийн сонсогчдын хувьд Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлигаар батлагдсан цэргийн тангараг өргөсөн энэ үеэс хоорондын харилцаа, албаны бүхий л үйл ажиллагаа Цэргийн дүрэм, ДХИС-ийн Суралцагчийн ёс зүйн дүрмээр зохицуулагдаж эхэлдэг бөгөөд ёс суртахууны олон үүргийг хүлээдэг ч эдгээрийг сонсогчид тэр бүр анзаарч хардаггүй.

Тиймээс ДХИС-ийн сонсогчдын ёс суртахууны төлөвшлийг нэмэгдүүлэхэд тэдний эх орон, төр, ард түмэндээ өргөсөн Монгол Улсын цэргийн тангараг болон өдөр тутмын хичээл сургалт, албаны үйл ажиллагааг зохицуулж буй цэргийн дүрмүүд, мөн Их сургуулийн суралцагчийн ёс зүйн дүрэм дэх ёс суртахууны үндсэн зарчим, агуулгыг тодорхойлж тайлбарлах нь нэн чухал ач холбогдолтой гэж үзсэн тул дээрх эрх зүйн баримт бичгүүдийг шинжлэх ухааны задлан шинжлэх аргыг ашиглан судалж ёс суртахууны агуулга бүхий гол заалтуудыг Монгол хэлний тайлбар толь, ёс суртахууны үндсэн зарчмуудтай уялдуулан тайлбарлахыг зорилоо.

Энэхүү судалгааны үр дүнд сонсогчдод ёс зүй, ёс суртахууны талаар мэдлэг олгож, хандлага төлөвшүүлэх сургалт, судалгааны материал бүрдэж, сонсогчдын зөрчлийн тоо багасах юм.

Abstract: For students of the University of Internal Affairs, from the moment they take the Military Oath, which was approved by the decree of the President of Mongolia, all relationships and official activities are regulated by the Military Regulations and the Student Code of Conduct of the University of Internal Affairs, and they assume many moral obligations, but students often do not notice these. Mongolian Military Oath they swear to

their country, state, and people, the military regulations that govern their daily education and official activities, and the ethical code of conduct for university students.

Therefore, in order to enhance the moral development of the students of the Mongolian Military Academy, it is considered very important to define and explain the basic principles and content of morality in the Mongolian Military Oath, which they take to their homeland, state, and people, the military regulations that regulate daily training and service activities, and the University Student Code of Ethics. Therefore, we aimed to study the above legal documents using scientific analysis methods and explain the main provisions with moral content in accordance with the Mongolian language glossary and basic moral principles.

The results of this study will provide listeners with knowledge about ethics and morality, create training and research materials to shape attitudes, and reduce the number of listener violations.

Түлхүүр үгс. Цэргийн тангараг, цэргийн дүрэм, ёс зүй, ёс зүйн дүрэм, ёс суртахуун.

Keywords: Oath of enlistment, military regulations, ethics, code of ethics, morality.

Удиртгал

Гаднын улс орнуудад ёс зүй, ёс суртахууны төлөвшилийг улс орны хөгжлийн түлхүүр гэж үзэх болсон бөгөөд ёс суртахуунтай алба хаагчид тухайн байгууллагын үндсэн хүч хэмээн үнэлэгдэх болсон.

Монгол Улсын Үндэсний Аюулгүй Байдлын үзэл баримтлалын 3.3.3.1. “Нийгмийн ёс суртахуун, сэтгэл зүйн төлөвшил, үнэт зүйлсийн нэгдмэл байдлыг хангах нь үндэсний аюулгүй байдал, эв нэгдэл, зөвшилцлийг хангах суурь болно.; “Алсын хараа-2050” үндэсний хөтөлбөрт “...хүмүүнлэг, оюунлаг, ёс суртахуунтай эх оронч, үндэсний соёлын мэдлэг, чадвар, дадалтай монгол хүнийг бэлтгэх...”, 2023 онд шинээр батлагдсан Монгол Улсын “Боловсролын ерөнхий хууль”-ийн 4.1-т боловсролын зорилгыг “...хүн бүрд чанартай боловсрол эзэмших тэгш боломж бүрдүүлж, насан туршдаа суралцан ажиллах, ёс суртахуунтай, сайн зан чанартай иргэнийг төлөвшүүлэх...”, “Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2022 оны 09 дүгээр сарын 29-ний өдрийн 180 дугаар тушаалаар шинэчлэн батлагдсан “Цэргийн нийтлэг дүрэм”-д цэргийн албан хаагчийн эрмэлзэх зүйлсийг “Эх оронч байх”, “Шударга байх”, “Эр

зоригтой байх”, “Ёс зүйтэй байх”, ДХИС-ийн Суралцагчийн ёс зүйн дүрмийн 4.1.1-т “хүнлэг энэрэнгүй байж, шударга ёсыг дээдлэн, хувийн ашиг сонирхлоос ангид байна”, 4.1.5-т “ёс суртахууны үлгэр дуурайлалтай суралцана” гэж тус тус заасан. Энэ нь ёс суртахуун бол сонсогчдын үүрэг, хариуцлага бөгөөд улс орны аюулгүй байдлын үндэс, тэдний сурч боловсрох, чадварлаг мэргэжилтэн болж хөгжихийн гол тулгуур болохыг тодорхойлсон.

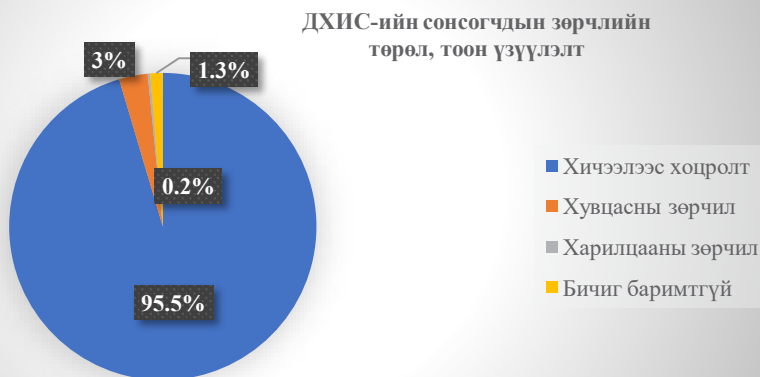
ДХИС-ийн сонсогчдын өргөсөн тангараг, өдөр тутамдаа хэрэгжүүлж ажилладаг цэргийн дүрэм, Их сургуулийн Ёс зүйн дүрэм дэх ёс суртахууны хэм хэмжээ шаардсан агуулга, заалтуудыг ухамсарлан хэрэгжүүлэх нь сонсогчдын, эдгээр хэм хэмжээнд тулгуурлан тэдэнд ёс суртахуун төлөвшүүлэх нь багшлах бүрэлдэхүүн бидний үүрэг юм.

Их сургуулийн сонсогчдын хэмжээнд гарсан зөрчлийн төрөл, тоон үзүүлэлтийг 2024 оны байдлаар авч үзэхэд, нийт 763 зөрчил бүртгэгдсэнээс хичээлээс хоцорсон 95.5%(728/763) зөрчил, хувцасны зөрчил 3%(23/763), харилцааны зөрчил 0.2%(2/763), бичиг баримт биедээ авч яваагүй зөрчил 1.3%(10/763) байна.

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ ᠴᠡᠷᠭᠡᠨ ᠲᠠᠩᠭᠠᠷᠭᠠᠢ

Зураг 1. Зөрчлийн мэдээ

Дээрх зөрчлийн төрөл, тоон үзүүлэлтээс цэргийн сургуулийн сонсогчид өөрсдийн үүрэг, хариуцлагаа ухамсарлаагүй байдал ажиглагдаж байна.

Тиймээс ДХИС-ийн сонсогчдын ёс суртахууны хэм хэмжээг тодорхойлсон Монгол Улсын цэргийн тангараг, Цэргийн дүрмүүд, ДХИС-ийн Суралцагчийн Ёс зүйн дүрэм дэх ёс суртахууны агуулга бүхий гол заалтуудыг тайлбарлахыг зорилоо.

Үндсэн хэсэг

Нэг. Монгол Улсын цэргийн тангаргийн ёс суртахууны агуулга

Монгол Улсын Цэргийн албаны тухай хууль заасны дагуу Монгол Улсын иргэн ДХИС-д элсээд *"Монгол Улсын иргэн Би Монгол Улсын Үндсэн хуулиар хүлээсэн иргэний цэргийн үүргээ үнэнчээр биелүүлж, өвөг дээдсийнхээ ариун гал голомт болсон Монгол Улсынхаа халдашгүй дархан байдлыг амь бие үл хайрлан батлан хамгаалахаа эх орон, төр, ард түмэндээ андгайлан тангараглая.* (Монгол Улсын цэргийн нийтлэг дүрмүүд, 2022)

Би ард түмнийхээ үндэсний эв нэгдэл, Монгол цэргийн шилдэг уламжлалаа эрхэмлэн хүндэтгэж, цэргийн эрдэмд шамдан боловсорч, улсын нууцыг найдвартай хадгалж, Монгол Улсын хууль, цэргийн дүрмийг чанд сахин биелүүлэхээ батлан тангараглая

(Монгол Улсын цэргийн нийтлэг дүрмүүд, 2022).

Эх орноо батлан хамгаалагч дайчин Би өргөсөн тангаргаасаа няцваас төрийн хууль ёсны цээрлэл хүлээнэ." гэж цэргийн тангараг өргөснөөр тус Их сургуулийн сонсогч болдог.

Гүн гүнзгий утга агуулга бүхий энэхүү тангаргийг сонсогчид үгчлэн цээжилдэг боловч мөн чанарыг нь төдийлөн ухаж ойлгохгүй байгаа нь дээрх зөрчлийн тоон мэдээллээс харагдаж байна. Тиймээс Монгол Улсын Цэргийн тангаргийн агуулгад буй гол ойлголтуудыг монгол хэлний үг зүйн хувьд болон ёс суртахууны зарчмын хүрээнд задлан шинжилж тайлбарлах нь сонсогчид тангаргаа ухамсарлан ойлгож түүнийг хэрэгжүүлэхэд тустай.

"Монгол Улсын иргэн Би Монгол Улсын Үндсэн хуулиар хүлээсэн иргэний цэргийн үүргээ үнэнчээр биелүүлж" гэх хэсгийн *"Монгол Улсын иргэн"* гэдэг нь Монгол Улсын байнгын хүн амын тоонд багтах бөгөөд үндсэн хуулиар олгосон бүх эрхийг эдлэх эрхтэй, үндсэн хуульд заасан бүх үүргийг биелүүлэх үүрэгтэй Монгол Улсын уугуул оршин суугч бөгөөд "Иргэн" нь хүн ардын хүндэтгэлийн нэршил юм (Цэвэл, 2013). Энэ агуулга нь тангараг өргөж буй цэргийн алба хаагч бол Монголын ард түмний хүндэт төлөөлөл мөн гэсэн санааг

илэрхийлнэ. “...Монгол Улсын Үндсэн хуулиар хүлээсэн иргэний цэргийн үүргээ үнэнчээр биелүүлж...” гэдэг нь хуулиар хүлээсэн эрх, үүргийн дагуу эх орон, нийгмийн өмнө хариуцлага хүлээж хуульд заагдсан үүргээ хэрэгжүүлэх нь хувь хүний ёс суртахууны гол үнэлэмж болохыг илэрхийлсэн байна. (Монгол Улсын цэргийн нийтлэг дүрмүүд, 2022)

“...өвөг дээдсийнхээ ариун гал голомт болсон Монгол Улсынхаа халдашгүй дархан байдлыг амь бие үл хайрлан батлан хамгаалахаа...” гэх хэсэг бол “Монгол Улсынхаа дотоод, гадаад аюулгүй байдал, тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах үүргээ ямар ч бэрхшээл, хүндрэлээс үл няцан хэрэгжүүлэх агуулгыг илэрхийлсэн бол “...эх орон, төр, ард түмэндээ андгайлан тангараглая...” гэх хэсэг нь эх болсон нутаг орон, ард олон, аав, ээж, хайртай дотно бүхнийхээ өмнө дээрх үүргийг биелүүлэхийн үнэн, шударга, бат нотыг амласан андгайлал бөгөөд энэ нь тангаргийн гол агуулгыг илэрхийлэл болж сонсогчдод ёс суртахууны эх оронч байх зарчмыг ухамсарлуулсан чухал хэсэг гэж үзэж болох юм.

Тангаргийн “...Би ард түмнийхээ үндэсний эв нэгдэл, Монгол цэргийн шилдэг уламжлалаа эрхэмлэн хүндэтгэж, цэргийн эрдэмд шамдан боловсорч, улсын нууцыг найдвартай хадгалж, Монгол Улсын хууль, цэргийн дүрмийг чанд сахин биелүүлэхээ батлан тангараглая...” (Монгол Улсын цэргийн нийтлэг дүрмүүд, 2022) гэх хэсэг нь бүхэлдээ үндэсний бүхнийг дээдлэн хөгжүүлэхэд санаа, зорилго нэгтэй байж, Монгол цэргийн түүх бахархлыг залгамжлан хадгалах, тасралтгүй суралцах, хөгжүүлэх, хууль тогтоомжуудыг үргэлж даган хэрэгжүүлэхээ баталж нотолж буйг илэрхийлжээ. Энэ нь ёс суртахууны “хүнлэг энэрэнгүй байх”, “хамтач байх”, “хөдөлмөрч байх” зарчмуудыг

хэрэгжүүлэх агуулгатай шууд холбогдож байна.

“...Эх орноо батлан хамгаалагч дайчин Би өргөсөн тангаргаасаа няцваас төрийн хууль ёсны цээрлэл хүлээнэ.” (Монгол Улсын цэргийн нийтлэг дүрмүүд, 2022) гэх төгсгөлийн хэсэг нь эх орныхоо төлөө үүрэг хариуцлага хүлээх баталгаа нотолгоо бүхий зорилгодоо хүрэхгүй эргэж буцах, ухрах, урваж шарваж (Цэвэл, 2013) хариуцсан үүргээ биелүүлэхгүй бол хуулийн дагуу цээрлэл буюу ял шийтгэл хүлээнэ гэдгээ илэрхийлсэн агуулгатай бөгөөд сонсогчийн төр, ард түмэндээ ам өчиг өгч буй андгайн хэсэг юм. Энэхүү ам өчиг, андгай нь цэргийн сонсогчдыг идэвхжүүлж, хариуцлагажуулж, зоригжуулж буй чухал хэсэг бөгөөд эх оронч бус үйлдэл, хууль бус үйл ажиллагаанаас урьдчилан сэргийлэх агуулгатай юм. Энэ агуулга нь сонсогчдоос үнэч шударга байх, хэлсэн зорьсондоо хүрдэг байх зэрэг ёс суртахууны мэдрэмжүүдийг шаардаж байдгаараа ач холбогдолтой.

Монгол Улсын Цэргийн тангараг нь бүхэлдээ ёс суртахууны “Эх оронч байх”, “Хамтач байх”, “Хөдөлмөрч байх”, “Хүнлэг энэрэнгүй байх” зарчмуудын агуулгатай гэж үзэж болохоор байна.

Хоёр. Монгол Улсын Цэргийн дүрмүүдийн ёс суртахууны агуулга

Монгол Улсын Цэргийн дүрмийн Дотоод албаны дүрмийн хоёрдугаар бүлэгт цэргийн алба хаагчийн эрхэмлэх зүйл, нийтлэг эрх, үүргийг тодорхойлсон бөгөөд ёс суртахууны агуулга бүхий дараах заалтууд байна. Үүнд:

3 дугаар зүйл. Цэргийн алба хаагчийн эрхэмлэх зүйл 3.1. Эх оронч байх; 3.2. Эр зоригтой байх; 3.3. Шударга байх; 3.4. Ёс зүйтэй байх; 3.5. Тэсвэр тэвчээртэй байх, түүнчлэн “5.3.3.эрх бүхий албан тушаалтны баталсан ёс зүйн дүрмийг дагаж мөрдөх; 5.3.4.цэргийн цол, албан тушаалыг үл харгалзан

ᠬᠤᠠᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ ᠰᠠᠬᠢᠭᠠᠨ

хүндэтгэлтэй, *ёс зүйтэй*, соёлтой харьцах”; “4.4.1. Монгол Улсын хууль тогтоомж, Цэргийн тангараг, Цэргийн нийтлэг дүрмүүдээр тогтоосон эрх зүйн болон *ёс зүйн хэм хэмжээ*, захирагчийн тушаалаар тогтоосон дэг журмыг цэргийн алба хаагч чанд сахин биелүүлэх нь Цэргийн сахилга мөн”, “4.2.Цэргийн сахилга нь хуулиар хүлээсэн үүргээ нэр төртэй биелүүлэх, албаны хариуцлага, итгэл үнэмшил, *эх оронч үзэл, хүмүүжил, ёс зүйн хэм хэмжээнд тулгуурлах* ба дараах хэлбэрээр хэрэгжинэ”: “4.2.1.цэргийн алба хаагч нь эх орноо хамгаалах, үндэсний аюулгүй байдлыг хангахад бэлэн байх, захирагчид ухамсартайгаар захирагдах итгэл үнэмшлийг төлөвшүүлснээр”; “4.2.2.цэргийн алба хаагч нь Цэргийн нийтлэг дүрмүүд, *ёс зүйн хэм хэмжээний шаардлага* болон өөрийн гүйцэтгэх үүрэг, хариуцлагаа ухамсарласнаар”; “4.4.Цэргийн сахилга нь цэргийн алба хаагчаас дараах үүргийг биелүүлэхийг шаардана”: “4.4.1.Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжийг дээдлэн, өргөсөн тангарагтаа үнэнч байж, Цэргийн нийтлэг дүрмүүдийг чанд сахин биелүүлэх, цэргийн алба хаагчийн *ёс зүйн хэм хэмжээг дагаж мөрдөх*”; “4.4.2. гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх”; “4.4.3.цэргийн албыг үнэнч шударгаар хааж, цэргийн эрдэмд шамдан суралцаж, өөрийн хариуцсан зэвсэглэл, техник, төрийн өмч хөрөнгийг хамгаалах”; “4.4.4.захирах, захирагдах зарчим, *ёслох, хүндлэх журмыг сахих, бусдад хүндэтгэлтэй хандах*”; “4.4.5.албан тушаалын үүргээ мадаггүй хэрэгжүүлэх”; “4.4.6.нийгмийн харилцаанд оролцохдоо цэргийн алба хаагчийн нэр хүндийг өндөрт өргөж, нийгмийн хэв журмыг үлгэр жишээчээр сахих” гэх мэт ёс суртахууны агуулгатай олон заалтууд байдаг нь сонсогчдод ёс суртахууны үүрэг болон тодорхойлогджээ.

Түүнээс гадна цэргийн алба хаагчдын *ёс суртахууны төлөвшилийг сайжруулах* чиглэлээр захирагч дарга нар цэргийн дүрмийн дагуу “9.1.6.бие бүрэлдэхүүний аюулгүй байдал, эрүүл мэнд, *ёс зүйн асуудлыг хариуцах*”; “10.2.8.бие бүрэлдэхүүнд эх оронч хүмүүжил төлөвшүүлэх, мэдээлэл сурталчилгаа, соён гэгээрүүлэх ажлыг удирдан чиглүүлэх”; “12.1.9.цэргийн алба хаагчийн *ёс суртахуун, сэтгэл зүй*, бие бялдрын бэлтгэлжилтийг хангуулах”; “38.1.3.салааны бие бүрэлдэхүүний сахилга, хүмүүжил, сэтгэл зүйн байдлыг мэдэж, дэлгэрэнгүй судалгааг хөтлөх”, 8.20. Захирагч нь сахилгын шийтгэлийг үндэслэлгүй ногдуулах, цэргийн алба хаагчийн нэр хүндийг гутаах, *ёс зүйн зөрчил* гаргахгүй байх зэрэг үүргийг заасан байна.

Монгол Улсын цэргийн дүрмүүдийн дээрх заалтуудаар уг дүрмийг хэрэгжүүлэх ажиллагаа нь ёс суртахуунд суурилах бөгөөд захирагч дарга, багш нараас захирагдагсдын буюу сонсогчдынхоо ёс суртахууны төлөвшилд онцлон анхаарах үүргийг тодорхойлсноос гадна захирагч, багш нарын өөрсдийн ёс суртахууны мөн чанарыг чухалчилсан агуулгатай байна.

Өөрөөр хэлбэл Монгол Улсын Цэргийн дүрэмд ёс зүй, ёс суртахууны агуулга бүхий заалтууд бүхэлдээ ДХИС-ийн сонсогчдын алба үйл ажиллагааны амжилт нь ёс суртахууны хэм хэмжээ, ёс суртахууны үүргийг хэрхэн хэрэгжүүлэхээс хамааралтай болохыг илэрхийлсэн гэж үзэж болохоор байна.

Гурав. Дотоод хэргийн их сургуулийн сонсогчдын ёс зүйн дүрэм дэх ёс суртахууны гол агуулга

Их сургуулийн Суралцагчийн ёс зүйн дүрмийн дөрөвдүгээр зүйлд сонсогчийн ёс зүйн зарчмыг тодорхойлсон бөгөөд 4.1.1-д “хүнлэг энэрэнгүй байж, шударга ёсыг дээдлэн, хувийн ашиг сонирхлын зөрчлөөс ангид байна” гэж заасан. Энэ нь сонсогч бүр

хувь хүнийхээ хувьд болон төрийн алба хаагчийн хувьд ёс суртахууны хүнлэг энэрэнгүй байх, үнэнч шударга байх зарчмыг дээдэлж, төрийн алба хаагчийн хувьд явцуу ашиг сонирхолд автахгүй байхыг ёс суртахууны үүрэг болгожээ.

Мөн дүрмийн 4.1.2-т “хуулийг чанд сахиж, суралцах үйл ажиллагаандаа хариуцлагатай байна”, 4.1.3-т “их сургуулийн болон хувь хүний нэр төр, алдар хүнд, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг дээдлэн хүндэтгэнэ” хэмээн заасан нь хууль, дүрэм, журмыг ягштал биелүүлж, үүрэг хариуцлагаа ухамсарлан, сургуулийнхаа нэр хүндийг ямагт өргөж явах, найз нөхдийнхөө болон багш, захирагч нарынхаа нэр алдар, эрхийг байнга хүндэтгэж явахыг чухалчилсан зарчим бөгөөд ёс суртахууны хүнлэг энэрэнгүй байх, хамтач байх зарчимтай уялдсан байна.

4.1.4-т “үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, аливаа ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байж, эрх тэгш, шударга байдлыг хангаж ажиллана”, 4.1.5-т “хүлээсэн үүргээ зохих ёсоор биелүүлээгүйн төлөө хариуцлага хүлээнэ” гэсэн зарчмууд нь ардчиллын суурь зарчим болсон үзэл бодол, санал хүсэлтээ хэнээс ч хараат бусаар илэрхийлж болох, бүх сонсогч тэгш эрхтэй байх, мөн ёс суртахууны үүргээ хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд тохирсон хариуцлага хүлээж сурах нь сонсогч хүний хувьд чухал чанар бөгөөд ёс суртахууны үнэнч шударга байх, хариуцлагаа ухамсарлах зарчимтай нийцэж байна.

Суралцагчийн ёс зүйн дүрмийн 4.1.6-т “ёс суртахууны үлгэр дуурайлтай суралцана” гэсэн зарчим нь сонсогч бүр хамт олныхоо дунд ёс суртахууны хувьд манлайлагч байхаас гадна, доод дамжааны сонсогчдын даган дуурайх, бахархал, хүндэтгэлийг хүлээсэн үлгэр жишээч сонсогч байх ёстой гэсэн агуулгыг илэрхийлсэн чухал зарчим болжээ.

Ёс зүйн дүрэмд заасан “5.1. Суралцагч нь суралцах үүргээ хэрэгжүүлэхдээ сургалтын хөтөлбөрийн агуулгыг хугацаанд нь бүрэн эзэмших, бие даан бүтээлчээр суралцах чадвар эзэмшинэ”, “5.2. Дамжааны захирагч-багш болон бусад багш, албан хаагч, ажилтнаас тавьсан шаардлага, өгсөн үүрэг, даалгаврыг биелүүлэх, багш, шавийн харилцааг хүндэтгэн дээдэлнэ”, “5.4. Хуулиар хамгаалагдсан төрийн болон албаны, хувь хүний нууцыг чандлан хадгална”, “5.5. Хамт суралцагчид болон багш нартайгаа аливаа асуудлаар харилцахдаа хичээл сургалтын ба сургалтын бус аливаа асуудалтай холбоотой бодитой шүүмжлэл, санааг хүлээн авч бусдын үзэл бодолд хүндэтгэлтэй хандан аливаа зөрчлийг эв зүйгээр шийднэ” зэрэг ёс суртахууны хэм хэмжээнүүд нь ёс суртахууны болон эрх зүйн үндсэн зарчмууд, цэргийн тангараг, цэргийн дүрмүүдийн ёс суртахууны агуулгатай нийцсэн бөгөөд мэдлэг ур чадвартай сонсогчдын, ирээдүйн төрийн алба хаагчдын ёс суртахууны төлөвшлийн суурь гэж үзэж болохоор байна.

Дөрөв. Ёс зүй, ёс суртахууны тухай

ДХИС-ийн сонсогч бүр өргөсөн тангараг, цэргийн дүрэм, ДХИС-ийн Ёс зүйн дүрэм дэх ёс суртахууны агуулгыг ойлгож мэдсэнээр тэдгээрийг албанд хэрэгжүүлэх нөхцөл бүрдэх юм.

Үндэсний аюулгүй байдлын оюун санааны дархлааны дотор ёс суртахууны төлөв байдал, үнэлэмж, сонголтын чиг хандлага онцгой байр эзэлдэг (Галиндэв, 2022, хууд. 91) гэсэн эрдэмтний үг ч бас учиртай.

Академич С.Нарангэрэл “Ирээдүйд улс орноо авч явах, цэргийн салбарт ажиллах хүүхдүүдийн эх орноо гэсэн сэтгэхүйг нь илүү бадрааж, зоригжуулж өгөх хэрэгтэй. Нөгөө талдаа хугацаат цэргийн алба хаагчид болоод офицер, ахлагчийг бэлтгэж байгаа сургалтын

МОНГОЛЫН
Дотоод
Асуудлыг
Зархай

ᠬᠤᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ ᠰᠠᠬᠢᠭᠣᠯᠠᠭᠤᠯᠤᠰᠤ

хөтөлбөрт цэргийн алба хаагчийн ёс зүйн сургалтыг заавал тусгах шаардлагатай. Гайхамшигт өвөг дээдсийнхээ баатарлаг түүхэн үйл явдлаас сэдэвлэж, ёс суртахуунлаг байхад бусдын хайр, итгэлийг үргэлж хүлээдгийг нь зааж сурга. Хэрэв ой ухаанд нь шингээж чадвал бие биеэ дэглэх, дорой нэгэндээ хүч хэрэглэх, ёс суртахуунгүй дур зоргоороо аашилж авирлах нь зогсоно” (Нарангэрэл, 2015) гэж бичсэн нь цэргийн алба хаагч, сонсогчдын ёс суртахууны мөн чанарыг онцолжээ.

“Ёс нь аливаа зүйлийн горим журам, “зүй” нь багц, цогц түүнчлэн зөв болно гэсэн утгыг илэрхийлдэг. Энэ хоёр үг хамтдаа “Хүн юу хийх, юунаас тагталзах ёстойг судалдаг шинжлэх ухааны нэр болно гэж ёс зүйн шинжлэх ухааны үндэслэгч Аристотель хэлсэн байдаг (Оюунчимэг, 2019, хууд. 64).

Хүн төрөлхтөн хоёр хуультай. Нэг нь хүн ёсыг илэрхийлэгч, хүн болохын хувьд зайлшгүй биелүүлэх шаардлагуудыг багтаасан хүн төрөлхтний үндсэн хууль болох “ёс суртахуун”, хоёр дахь нь эрх зүйн хэм хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх хэрэгсэл болох “хууль” юм. Тийм учраас хүн бүр ялангуяа тангараг өргөсөн цэргийн алба хаагч бид бүхэн нийгмийн хуулийг хэрэгжүүлэн ажиллаж амьдрахын тулд хүн ёсны хууль болох ёс суртахууны зарчмуудыг баримталж байх нь зүйтэй.

Монгол хэлний тайлбар толиос харахад Ёс суртахуун гэдэг нь “дагавал зохих, хүнд байвал зохих зан суртал”, зан суртал нь “хэвшсэн ёс дүрэм, хэв журам” (Цэвэл, 2013) гэсэн утгыг тус тус илэрхийлж байна.

Ёс зүй нь ёс суртахууны тухай шинжлэх ухаан бөгөөд хувь хүний мөн чанарыг илэрхийлдэг ёс суртахууны зарчим, хэм хэмжээ, ёс суртахууны үүрэг, үнэлэмж, хувь хүний зан суртахууныг судалдаг.

Дүгнэлт

ДХИС-ийн сонсогчдын төр ард түмэндээ өргөдөг Монгол Улсын цэргийн тангаргийн зорилго агуулга нь ёс суртахууны үндсэн зарчим болох “Хүнлэг энэрэнгүй байх”, “Хамтач байх”, Хөдөлмөрч байх”, “Эх оронч байх” зарчмуудтай холбогдож байгааг бид бүхэн анзаарч албаа нэр төртэй хаах итгэл үнэмшил, хүсэл сонирхол, хариуцлагыг нэмэгдүүлэх ажлыг энэхүү тангаргийн мөн чанартай уялдуулан зохион байгуулах нь зүйтэй. Өөрөөр хэлбэл сонсогчдын өргөсөн амлалт, андгай бүхий энэхүү тангараг нь улс орны аюулгүй байдал ард түмний эрх ашигтай нягт холбоотой бөгөөд мэргэжлийн боловсон хүчин болсны дараа ч нийгмийн амьдралд байр сууриа эзлэхэд ёс суртахууны хувьд чухал сургууль болохыг ухамсарлуулах нь ач холбогдолтой.

Монгол Улсын цэргийн дүрэм дэх ёс зүйтэй холбоотой бүхий л заалтууд нь сонсогчийн алба, үйл ажиллагааны гол үндэс бол ёс суртахууны зарчим, мэдрэмжид тулгуурлах бөгөөд, тэдний хоорондын харилцаанаас эхлээд мэдлэг, үүрэг гүйцэтгэх чадвар, эх оронч байх үзэл хандлага бүгд ёс суртахуунд суурилах учиртайг харуулж байна.

Тиймээс бид бүхэн Монгол Улсын Цэргийн тангараг дахь ёс суртахууны агуулга, цэргийн дүрмүүдэд олон удаа давтагдсан ёс зүй, ёс суртахууны шаардлага бүхий үүргүүдийг хэрэгжүүлэхийн тулд ёс зүйтэй байх, ёс зүйн хэм хэмжээ, ёс зүйн хэм хэмжээний шаардлага, ёс зүйн зөрчил, ёс суртахуун, ёс суртахууны үнэлэмж зэрэг ойлголтуудын талаар зохих мэдлэгтэй байх шаардлагатай юм.

Ёс суртахууны хэм хэмжээ гэдэг нь хүмүүсийн зан байдлын тодорхой дүр загвар, хэвшиж тогтсон стандарт, хүмүүсийн зан байдлыг зохицуулагч шаардлагуудын цогц юм (Сумъяа, 2001, хууд. 55) гэсэн тодорхойлолт нь цэргийн

алба хаагч, сонсогчдын ёс суртахууны агуулгад тохирсон тодорхойлолт юм.

Санал

ДХИС-ийн сонсогчдод ёс суртахуун төлөвшүүлж, албаа нэр төртэй хаах итгэл үнэмшил, хүсэл сонирхол, хариуцлагыг нэмэгдүүлэх ажлыг Монгол Улсын Цэргийн тангараг, Цэргийн дүрмүүд, ДХИС-ийн Ёс зүйн дүрмээр тодорхойлсон ёс суртахууны хэм хэмжээний утга агуулгын түвшинд таниулах сурталчлах ажилтай уялдуулан зохион байгуулах нь зүйтэй.

Мөн ёс суртахууны төлөвшлөөр манлайлагч, хариуцлагатай, ур чадвартай, эх оронч, сонсогчийн загвар бий болгох боломжтой гэж үзэж байна.

Ашигласан материал

- Галиндэв, Б. (2022). *“Монгол Улсын Үндэсний Аюулгүй байдал: Хүн амын оюуны дархлааны асуудал” эмхтгэл*. Улаанбаатар.
- Монгол Улсын цэргийн нийтлэг дүрмүүд (2022).
- Нарангэрэл, С. (2015). *“Ёс зүйг дээлэхүй”*. Улаанбаатар.
- Оюунчимэг, Б. (2019). *Ёс суртахууны тухай ном*. Улаанбаатар.
- Сумъяа, Б. (2001). *Ёс зүйн үндэс*. Улаанбаатар.
- Цэвэл, Я. (2013). *Монгол хэлний товч тайлбар толь*. Улаанбаатар.

Дотоод Ажиргааны Яаман
МОНГОЛЫН Дотоод Ажиргааны Яаман